

A RAJZOLÓ ELŐSZAVA

Az itt szereplő rajzocskákat ép azzal akartam e visszaemlékezések szolgálatába állítani, hogy meghagytam őket abban a kezdetlegességben, amellyel pennámból kicsurogtak. Fényképek és megőrzött dokumentumok segítségével talán több portré-szerű hűséget érhettem volna el, de inkább arra törekedtem, hogy e rajzokban is arról számoljak be, amit a múltból a folyton emésztő és átalakító emlékezés meghagyott.

N. E:

A KABARÉ REGÉNYE

ÍRTA ÉS ILLUSZTRÁLTA
NAGY ENDRE

NYUGAT-KIADÁS

1.

Abban a különös helyzetben vagyok, hogy történelmet írhatok egy olyan műfajról, amelynek születésénél is tanúskodtam. Ez a műfaj megszületett, kivirágzott, termő magját szétszórta, aztán kivénülve elhalt és életének tömérdek szemtanúját erejük teljes ségében hagyta hátra. Maga a kabaré már rég nincs meg, az új kor új ízlése még a nyomát is eltakarta, de bizonyára önök között is sokan akadnak, akik jelen voltak azon a nevezetes estén, amelyen váratlan meglepetésként toppant először a közönség elé. Egy kurta emberöltő töredéke elég volt hozzá, hogy életpályáját lefussa a születéstől a halálig; de ez nem e jelenség tűnékeny voltáról tanúskodik, hanem a mi koráramlatunk maró erejéről, amely örökéletűnek vélt eszme ket emészt meg tegnapról mára. Vakmerő forradalmak motívumai avult téveszmékké rozsdásodtak a szemünk láttára; az euklidesi axiómákat megdöntötte a relativitás tana, Marx történelmi materializmusát nemcsak a modern történelemírás, de maga a modern élet is lépten-nyomon meghazudtolja; még frissen itt vannak közöttünk azok a groteszk vonalak és formák, amelyekkel néhány évtizeddel ezelőtt a „szecesszió” akarta a képzőművészet hagyományait szétrombolni

és ma már a mai ízlés előtt ez a szecesszió vénebbnek találtatik, mint azok a hagyományok, amelyek ellen forradalmi hevületével föltámadt; korszakalkotó tudósok még meg sem öregedhettek és már meg kellett érniök tanaik elévülését; ünnepelt írók, művészek javaerejükkel maradtak el a vágató korizléstől; közéletünk nyüzsg a detronizált emberektől, eszméktől és intézményektől.

E díszes társaságba került a kabaré is.

2.

A kortársak tanúskodhatnak róla, hogy rövid életével milyen nagy hatást tett a kabaré nemcsak a magyar művészetre, hanem az egész magyar közéletre is. Ezt a hatást ma már bajos volna megmagyarázni. Maga a kabaré egy kis terem volt, amelyben az inspekciós rendőrtiszt legjöndulatúbb elnézése mellett is legfeljebb háromszáz ember helyezkedhetett el. Ez a háromszáz ember is csak kivételes estéken verődött össze; azonkívül magas helyáraival, késő esti kezdésével mesterségesen elzárkózott a közönség szélesebb rétegeitől; a szűkebbkörű kiválasztottak különleges szórakozása volt. Igazi „sláger” t sohase tudott országos útjára lendíteni; a kottakiadók fanyalogva válógattak az ott előadott dalokban, amelyeknek sohasem sikerült az ucca hömpölygő áradatába jutnia. Tulajdonképpen ható sugara nem terjedt tovább, mint egy új cocktail-keveréké, egy új parfait-recepté, egy új estélyiruha-façoné.

És valóságos hatása mégis eljutott a magyar társadalom mindegyik zugába. Nemcsak a könnyebb föl szereléssel dolgozó szórakoztatóipart alakította át, de

egy idő múlva épúgy beszéltek a színház, a társadalmi élet, a falu, mint magának a parlamentnek az elkabarársodásáról is. Ez az elkabarársodás a kötött formák föloldásában állott; mint egy pajkos szélfürgeteg összekeverte a mereven elkülönült megnyilatkozási formákat; a kidüllesztett pátoszt kispékelte kétkedő mosolyával és a kiszikkadt cinizmust érzélgős könnyekben megpuhította. Nem vagyok hivatott arra, hogy ezt a hatást a szellemi élet különböző területein fölmérjem, de ha majd valaki nálam hivatottabb vállalkozik erre a föladatra, bizonyára olyan eredményekhez fog jutni, amelyek semmiképpen sem állanak arányban a kabaré leszűkített közönségével. Van a kabarének egy vívmánya, amely annyira közismert, annyira a nyilvánosság ellenőrzése alatt áll, hogy magam is tartózkodás nélkül beszélhetek róla. És ez az, hogy ránevelte a magyar nyelvet egy olyan területre, amelyre azelőtt, ha véletlenül rá is tévedt, oly esetlenül csetlett-botlott rajta, mint a csizmás atyafi a főúri szalon parkettjén. Azelőtt megállapodott közhely volt, hogy a könnyed élcelődésre, az elméskedő társalgásra a magyar nyelv a maga súlyos darabosságával nem alkalmas. Alig volt olyan vics, amelynek továbbadásánál ne fordították volna hirtelen németre a beszédet, mert magyarul „nem jön ki jól”. E közhit szerint a pajkos évődés a magyar nyelvben fejbetörő gorombasággá válik, a fűszeres pikantéria gyomorrontó disznósággá, a kétértelműség egyértelműséggé. Tudjuk, hogy a magyar nyelv, ez a csodálatos, ez a magasztos műszer milyen remekül állta meg a helyét azokban a föladatokban is, amelyeket a kabaré rótt rá; könnyűszerrel közvetíti a legvillódzóbb elméskedéseket is és a legvakme-

rőbb verselésekhez is gazdagon szállítja az egymásba olvadó rímeket, pattogó ritmusokat. Akkoriban adta ki Perczel Dezső belügyminiszter rendeletét, amely arra kötelezte a Magyarországon működő varietékat és sántánokat, hogy felerészben magyar nyelvű műsort adjanak. E német és főként zsargonnyelvű vállalatok úgy tettek eleget a rendeletnek, hogy két órával előbbre

A magyar zsongorok

tolták az előadás kezdetét, a rendes műsor elé külön magyar nyelvű műsort illesztettek rettenetes műnépdalokkal, bokorugrós vad táncokai, humorra törekvő, dadogós bárgyúságokkal. Mindez az inspekciós rendőrtiszt és az ásitó jegyszedők, pincérek előtt folyt le; maga a közönség tisztában volt vele, hogy mindez csak fanyar füstű áldozat a nemzeti ügy oltárán és csak akkor lépett a nézőterre, amikor vége volt már, A kabaré néhány éves működése után ez a helyzet lényegesen megváltozott; a német produkciók kezd-

tek mint kényelmetlen, csökevényes izzadmányok az első részbe áttolódni és a magyar nyelvű darabok, dalok foglalták el az este reprezentációs pontjait. Nem valami gyors magyarosodási folyamat játszódott itt le; a közönség egyszerűen tudomásul vette, hogy a magyarul megszólaló tréfa mulatságosabb és közelebb áll az ízléséhez.

Ennek a kabarének a történetét szándékozom itt most megírni. De előre bejelentem rezignáltan, hogy szó se lesz itt a kabarének, mint művészeti és irodalmi intézménynek kimerítő életrajzáról. Én csak a magam személyes jelenlétének a kivetődését közlöm itt abban a reményben, hogy nemcsak a kabarét, hanem az egész kort érintő érdekes adatokkal szolgálhatok majd. A rendszeres történelemíráshoz szükséges tárgylagosságot sem én nem követelhetem magamtól sem legkegyesebb olvasóim sem tételezhetik fel rólam.

3.

1907 első hónapjaiban „Bonbonnière” címmel a Teréz-körúton egy különös kis mulatóhely nyílt meg, Egy fiatal kezdő színész, Kondor Ernő nyitotta meg egy sörbizományos anyagi támogatásával egy folyosó - szerű bolthelyiségben. Francia cégére ellenére is német földről érkezett az hozzánk. Az eredeti francia kabaré az, amelyet Salis alapított a Montmartre-on, a *Chat noir* és a *Quat'z Arts* dalos lebuja nálunk csak a Párizs-járta francia rajongók ködös visszaemlékezéseiben élt. Magában Párizsban ez a műfaj 'már az idegenek mesterségesen életbentartott exotikumává csenevészedett.

Az a kabaré, amely hozzánk eljutott, München bőí, az *Elf Scharfrichter* kezdeményezésére indult el hódító útján. A németek rejtett francia-imádata és a latin kusza báj iránt táplált reménytelen sóvárgása tombolta itt ki magát a *Pierrot-k* és *Arlequin-ek* gitáros, holdfényes, macskajajos költészetében és abban a csúfolódó torz grimaszban, amellyel a burzsoá szelíd harmóniáira vigyorogtak. Ez a kabaré jutott el Mün-

chenből Bécsbe és Bécsből megfelelően redukált élet igényekkel Çudapestre. A színházontúli szórakozásnak csak a *Fővárosi Orfeum* és a *Folies Caprices* volt a lehetősége, ez az új helyiség tehát divatos vonzóerővé vált az éjszaka megrögzött habituel számára. Úgy hírlett, hogy ebből a klientélából meg is élt, anélkül, hogy ennek szűk köréből ki tudott volna jutni.

Egy tavaszi reggel Kondor Ernő odajött hozzám a New York-kávéházban, bemutatkozott és elmondta, hogy ő szeretné a komoly irodalmat bevezetni a kabaréjába és elhatározta, hogy esténként egy-egy íróval fogja felolvastatni valami novelláját. Mindennap egy másikkal. Megkérdezte hát, hogy hajlandó lennék-e én ezt a sort elkezdeni. Ma este mingyárt el is mehetnék, külön munka nem kell hozzá, elég, ha valami már megjelent novellámat olvasom fel. ő hajlandó lenne húsz koronát fizetni a fáradságomért.

Elvörösödtem. Én még akkor ifjú szívemben hordoztam az írók presztízst, mint valami szentséget. Szégyenletes zuhanásnak éreztem hát, hogy személyesen »álljak ki egy „lokál” közönsége elé. De viszont épp egyike volt ama sűrűn és szabályszerűen megisméltődő napoknak, amikor pénzzavarral küzdöttem. Az a húsz korona ellenállhatatlan csábítással hatott rám. Az írói méltóság kedvéért még haboztam egy kicsit, aztán beleegyeztem. Megállapodtunk, hogy este tíz órakor egy novellával megjelenek a kabaréban. Estélyi ruha kötelező.

Délben lelkendezve mondtam a feleségemnek, hogy estére készítse ki a szmokingomat. Én majd egy kicsit elmegyek valahová, mert felolvasásom akadt, de utána várjon meg a vendéglőben, ma nagykanállal

eszünk, pénz áll a házhoz. Hogy tulajdonképpen hol lesz az a felolvasás, azt elhallgattam előtte. Nagyon szégyeltem magam.

Egész nap kínozott a nyugtalanság, hogy eladtam a lelkem, csak azzal vigasztaltam magam, hogy úgyse fogják megtudni. Annak a pár embernek, aki abban a lokálban tölti az éjszakáját, egyéb gondja is van, mint hogy másnap az én vékony novelláskámra vissza emlékezzen. Hiszen nem nagy dolog az egész. A zse bemből előszedem azt a nyomtatásban megjelent el beszélést, beletemetkezem, gyorsan elhadarom és az zal vége. Viszont a hús korona mégis csak hús ko rona. Telik belőle egy jó vacsorára és még másnapra is talán. És még csak a fejemet sem kell törnöm érte. csak éppen egy kis feszélyt kell elszenvednem. Tulaj donképpen a róka második bőrét nyújom le, bolond lennék, ha ezt az alkalmat elszalasztanám. írónak úgysis ritkán kínálkozik ilyen könnyű keresete.

De este, amint szmokingba bújva útnak indul tam, egyszerre összeomlott a bátorságom, amelybe egész napi buzdítással tüzeltem magam. Egyszerre vi lágosan láttam, hogy az a jámbor novella súlyosabb következmények nélkül megjelenhetett az újság türel mes papírján nyomtatott holt betűivel, de eleven kö zönség előtt, élőszóval előadva, magamnak kell a fe lelősséget vállalnom érte. Még útközben elhatároztam, hogy felolvasás helyett inkább egy régi kipróbált mű sorszámomat veszem elő, amellyel már Nagyváradon jogászkoromban nagy sikert arattam a jótékony mű kedvelő-koncerteken. Ez a szám abból állott, hogy komor arccal kiállók a közönség elé, bejelentem, hogy egy hosszú novellámat fogom felolvasni *Novemberi*

unalom címmel, aztán leülök az asztalhoz, a hango mat köszörülöm, krákogok, vizet iszom, megteszem a felolvasások valamennyi vérfagyasztó előkészületét, aztán a zsebembe nyúlok a kéziratért és akkor kiderül, hogy a felolvasásomat otthon felejtettem. Ijedten felugrom, mintha haza akarnék rohanni a kéziratért, hebegve mentegetődzöm, aztán a hebegés egyre folyamatosabb beszéddé sűrűsödik és egy kis rögtönzöttnek látszó humoreszk kerekedik ki belőle. Hogy ez a humoreszk miről szólt, arra már nem emlékszem, de nem is fontos; inkább színészi produkció volt az egész.

Kondor Ernő

A portás keskeny folyosón elvezetett az igazgatóhoz, Kondor Ernőhöz, aki föl vitt a színpadra, odaállított egy kulissza mögé, hogy várjak ott, amíg rám kerül a sor. Közbevetőleg megjegyzem, hogy ez a Kondor Ernő csak mint igazgató szerepelt a vállalatnál és ezt elég rosszul tette, mert amint később kiderült, igazán tehetséges nótaköltő, aki utánozhatatlan tüzzel tudta alkotásait hegedűjén kísérgetni. Dalai ma is értékálló, eleven népdalok. De akkor még ezt a tehetségét csak a maga mulatságára gyakorolta. Hazuról gazdag fiú volt, bohémhajlama vitte a színészi pályára és telivér ricsajában ő állott a cigánybanda élére primásnak.

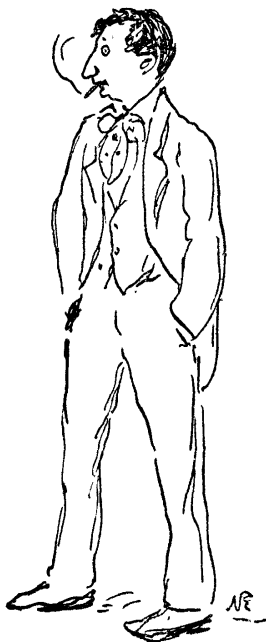
Tehát ott állottam a szerény színpal mögött és

néztem a kabarét. Életemben először. A nézőterre nem láthattam, csak a parányi színpad egy kis részét.

A confériencier Nadas Sándor volt. Az ő szerepe az volt, hogy az egyes számokat eleven műsor gyanánt bejelentse. Uccai ruhában állott ki, a cigarettája az alsó ajkához ragasztva fityegett le, két kezét a nadrágzsebébe dugta és mormoló hangon dünnyögte:

— Most Csiri Biri művésznő következik, aki né hány dalt fog előadni saját száján keresztül.

Ennyi volt az egész, aztán a közönségnek hátat fordítva, lomhán kicamogott. De emlékszem, nekem nagyon imponált az a fölényes megvetés, amelylyel ezt az egész bransol nyakonöntötte és hányaveti ségében volt valami kedves sihederség, amelyet írásaiban sikerült később tipikus pesti vonássá megörögzítenie. A megvetése különben őszinte volt, meri néhány nap múlva örökre otthagya ezt a pályát. Utána egy hosszú német színész következett, aki a müncheni *Elf - Scharflichterek* tagja volt. Fekete pierrot-ruhában volt, az arca

belisztezve, a nyaka körül fehér gallér és gitár-kíséret mellett valami végtelennek induló dalt énekelt a madarak lakodalmáról. Kétsoros strófákban, minden két

Nadas Sándor Konferial

sor után gitáron kipengetett és csukott szájjal elzümögött refrénnel számolt be arról, hogy a lakodalmon résztvevő madarak mit szólnak a családi eseményhez. Például:

A pinty azt mondja: fity-firty,
Mert mint a pinty, ő oly irigy,
Rampampam, rampampam.

Csak persze ő németül énekelte és magam is csüggedten állapítottam meg magamban, hogy hiába, ilyesmit mi magyarok nem tudunk csinálni.

Aztán egy franciából németre, németből magyarra torzított kis bohózat következett, amelynek főszerepét egy szép fekete színésznő, Almássy Lola játszotta. Izgalmamban egyáltalán nem tudtam nyomon követni, hogy mi történik a darabban, de ha jól gyanítom, maga a cselekmény nem is volt fontos. A fontos az volt, hogy a cselekvény színhelye egy fürdőkád volt, amelyben a művésznő ült. Én, aki a színpadról, felülről néztem, meggyőződhettem róla, hogy a művésznő csak annyira volt meztelen, amennyire azt a nézőtér felé az illúzió megkövetelte. De még ez a felső regiszterekre szorító pucérság is a fekete misék füledt hangulatát gyullasztotta ki bennem. Elképzelhettem hát, hogy milyen lehetett a hatás odalenn a nézőtéren. Istenem, akkor még nem voltak strandfürdők, sem revü-görlök és a *Fővárosi Orfeum* legpikánsabb ope rett-hősnő jenek kosztümjét ma a legszendébb eladó lány is sokallaná utcai ruhának.

A kis darab véget ért és az igazgató a fülembé súgta:

— Most ön következik,

Gyöngéden hátba is taszított és én ijedten lódul

tam előre. A lenge fekete függöny csikorogva szét-
húzódott s én ott állottam a közönség előtt. Életem-
ben először.

4.

Először csak a sűrű dohányfüstöt láttam, amely-
ben kackiás lámpaernyők alól szivárgott a vörös fény.
Aztán mint Carrière képein, a homályból elmosódott
körvonalakkal váltak ki a tárgyak és az emberek, A
terem a bécsi Gemütlichkeit olcsó ízlésével volt béren
dezve: habosra redőzött sárga függönyök, párnácskák
pántlikával a székek támlájához kötözve, a pirinyó
asztalokon ertyős lámpák. A közönség az asztalok
mellett üldögélt, többnyire egy férfi és egy nő — min-
denféle látható családi kapcsolat nélkül. Az első sor
közvetlenül a kis színpadhoz tapadt, itt szmokingos
fiatalemberek ültek olyan hölgyecskékkal, akiket iga-
zán már csak ez a néhány centiméternyi távolság vá-
lasztott el az alantasabb rendű brettlikttől. Az asztalok
mellett hűtő-vödrökben pezsgő, az abroszon a vacsora
maradványai.

Kiválasztottam magam-
nak egy borotvált arcú.
monoklis fiatalembert, ez.
volt számomra a közönség.

Amint megjelentem a színpadon, (félíg felém fordul-
va, lomhán rám pillantott,
aztán unottan visszafordult
hölgyéhez. Egyszerre átérez-
tem helyzetem gyalázatos
aljasságát. Egy rendes szín-

A monoklis úr

házi közönségre számítottam, amely a maga egységes tömegében fölismerhetetlenül olvad egybe az ezerfejú cézárrá. Ehelyett az élet unatkozó, elkényeztetett habitúit találtam, akik a bőséges vacsora, pezsgő, fekete-kávé, mákonyos egyiptomi cigaretta és hivatásos szerelem után ernyedten várnak még valami kis izgalomra. Legalább az én monoklisom ilyen volt, A többit nem láttam.

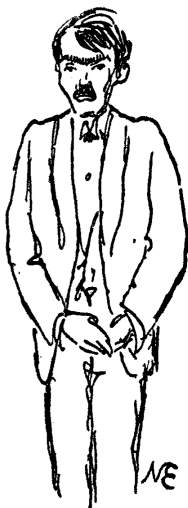
Elhatároztam, hogy visszatérek az eredeti tervemhez. A novella úgylis itt van a zsebemben, gyorsan leülök a fölolvásóasztalka mellé, amely kis lámpájával, odakészített pohárvizével a Kisfaludy Társágban se lehetett volna ünnepélyesebb. Beletemetkezem az írásomba: könyörtelenül végigolvasom, tekintet nélkül a közönségre, mint ahogy az ítéleteket szokás. Elvégre az igazgató se akart mást tőlem és ha unalmas, legalább annál irodalmibb. A húsz koronámat így is megkeresem vele, ha már az asszony ott vár a vendéglőben. Közbevetőleg megjegyzem, hogy mindig erős színésztehetséget éreztem magamban, csak valami rettenetes félszeg szeméremzés burkolta be merev kérgével. Ezt a kérget később a sokéves gyakorlat se bírta lekoptatni rólam; föllépés előtt mindig jó pohár pezsgővel kellett meglocsolgatnom, hogy egy kissé megpuhuljon. Aminthogy meggyőződésem szerint mindenféle művészi megnyilatkozásnak ez a szeméremzés a legnagyobb akadálya; valami végzetes katasztrófának kell a lélekben lejátszódnia, hogy az ember eljuthasson a lírai megnyilatkozás gátlástalan exhibicionizmusához.

Leültem hát az asztalkához, előszedtem a novel-lámat és olvasni kezdtem. De alig ejtettem ki néhány szót, a monoklis fiatalember szörnyűt ásított: — Oá! Oá!

Nem is ásítás volt az voltaképpen, hanem keményen tagolt, könyörtelen elutasítás. Mintha azt mondta volna: — El ezzel itt! Meg kell adni, hogy a közönség-nél nagy sikere volt, nagyobb, mint amilyenre én a magam humoros előadásával számíthattam volna. Mindenki kacagott és a monoklis tekintetét körüljáratva, önelégülten zsebelte be a sikert. Majd elsüllyedtem szégyenemben; elvörösödve néztem rá és a pillantásom némán könyörgött hozzá:

— No, ne bolondozz, pajtás!... Hiszen nem a magam passzió-jára vagyok itt... Tudod ... az asszony vár a vendéglőben... a vacsoráról van szó! ..

Újból belekezdtem a fölolvá-v'isba, de a monoklis néhány ízó után újból merev arccal rá-kezdte: — Oá! Oá! És most uié:^f nagyobb sikere volt vele. 'mint az előbb; vannak produk-ciók, amelyeknek sikere az is mellesel növekszik. Nagyot ke-ringett velem a világ, egyszerre előntött az a bizonyos virtus-termő hevület, amely annyiszor beszakasztotta már a fejemet, Hát hiszen magam is gyerek-

először a közönség előtt

ember voltam még, ha volt is feleségem és kisfiam. Ilyenkor eszébe jut az embernek, hogy Ugocsában született és Biharban jogászkodott. Ugocsa non curonat! Eb ura fákó! Hát ha már a megalázkodott könyörgésem nem használt, gyerünk azzal a másik beszéddel. Kikaptam mellényzsebemből a monoklimat és a szemembe vágtam. Mert akkoriban jóra való fiatalembernek nem mindig volt a zsebében egy koronája, de monoklija mindig volt. Odaléptem a színpad peremére és egyenest a monoklis arcába mondtam:

— Hát jó, elhagyom a novellát! Ahelyett egy kis mesét mondok el a vadszamárról.

A monoklis újból oázni kezdett, de most már nem volt sikere vele. A közönség egyhangúlag lehurrogta:

— Halljuk a vadszamarat!

Végzetes jószerencsém juttatta eszembe épp e pillanatban ezt a mesét. Egy királyról szólt ez a mese aki büszke volt arra, hogy az övé a világ legtökéletesebb állatkertje. De egy német tudós figyelmeztette, hogy mégse tökéletes ez az állatkert, hiányzik belőle a vadszamár. Nosza kiadta a parancsot a király az udvari embereinek, hogy huszonnégy óra alatt teremts¹ nek elő neki egy vadszamarat, akár a föld alól is. Nagy volt a megrökönyödés az udvari emberek között, mert fogalmuk se volt róla, hogy ilyen rövid alatt honnan szerezhetnének vadszamarat. Végre is a tudós állott elő a mentőötletével:

— Én tudok egy módszert, amivel huszonnégy óra alatt is elő lehet állítani egy teljesen kifejlett vadszamarat. Vegyetek egy szelíd szamarat, öltöztessék szmokingba és ültessétek a kabaréban a hatkoronás helyre. Ott majd megvadul.

A közönség tapsolt. A monoklis próbált oázni megint, de lehurrogták:

— Aha! Ordít már megint a vadszamár!

Most már akadálytalanul elmondhattam a monodókámat, amikor kitámolyogtam utána, Bródy István, a kabaré társigazgatója gratulált és biztosított róla, hogy nagy sikerem volt.

6.

Ugyanakkor a folyosón várt már két szmokingos fiatalember: a monoklis lovagias megbízottai. Elégtelt kérték a vadszamárért. Két színészt megbíztam a képviseléssel, azok egy perc alatt békésen elintézték az ügyet. Most végre Kondor Ernő átadta a hús koronát és én megkönnyebbülten dugtam zsebre azzal a gondolattal, hogy életem e kínos epizódja most már örökre befejeződött.

Kondor Ernő a kapuig kísért és amikor már újból elbúcsúztunk, az utolsó pillanatban azt indítványozta, hogy jöjjenek el holnap megint. Mondjam el megint a vadszamár történetét, majd ő gondoskodik róla, hogy legyen a nézőtéren valaki, aki majd megint „óá”-zik. Azt hiszem, ekkor született meg a rögtönzések mechanizálása. Egyelőre abban állapodtunk meg, hogy egy hétre szerződöm napi hús koronáért. Nagy dolog ez az írói pályán, amelyen az ember abból él, hogy mindig próbál valami újnak látszó ötletet kitalálni, vagy legalább is megtalálni. Igazán nehéz ugyanis csak az első próba volt, aztán az ismétlés és megszokás folyamán egyre könnyebb lesz.

Abban a szűk társadalmi körben, amelyre a kabaré számíthatott, hamarosan híre futott az új szóra-

kozásnak. Ez a szórakozás a régi állatheccek műfajából való volt. Esténként egy sárga, ijedt arcú, sovány fiatalember kiáll a dobogóra és izgékonyságában kapkodó, keszeg mozdulattal reagál a „frocilizó” közbeszólásokra. Sőt ha sikerül őt kellőképpen földühösíteni, dadogva vissza is tromfol valami gorombaságot. Pompás hecc.

Ez az újfajta multság divatba jött. Az emberek egész nap törték a fejüket valami jó közbeszóláson, amit olyan elkészítve hoztak el magukkal a kabaréba, mint a konfettit. A nők szemrehányóan ösztökélték férjüket:

— Samu, hát te miért nem szólsz már közbe valamit?

Esténként ott állottam a magam reménytelen mondókájával és egyre kapkodhattam a fejemet a felém röpködő lövedékek előtt. Többnyire csak ártalmatlanul koppanó szó-konfettik voltak, de néha bizony akadt egy-egy vaskosabb gorombaság is, amelytől elkábultam, amint fejbekólintott. Es erre mindre kapásból kellett válaszolni. Kialakult az a vélemény, hogy ezek a rögtönzött ríposztok elmések, de persze ezek az elmességek egyáltalán nem voltak időállók, fényük csak addig tartott, mint a szikráké, amelyek a kovács pörölyéről lepattannak. Hátulról, a terem mélyéből, a három koronás helyekről egy harsány hang rám ordít:

— Hangosabban beszélj, hé! Nem hallom!

— Gyere közelebb három koronával, hé! — feleltem rá én.

Az üzletnek javára vált, hogy ilyen tűnékeny életűek voltak ezek az elmességek. Legalább nem

lehetett a helyiségből kivinni és kéz alatt továbbadni. Csak a helyszínén, frissen élvezhető.

De kivételesen akadt akkoriban egy rögtönzött közbeszólásom, amely bejárta az egész várost és egy kis halavány jósló jel villódzott benne arról a szerepről, amelyet a magyar politikai közvéleményben fog nemsokára a kabaré betölteni. Az újságok valami csúnya hajszát indítottak Polónyi Géza ellen; azzal vádolták, hogy ügyvédi irodája rendőri fölügyelet alatt álló mulatóhelyek engedélyét közvetítette. Ez nem is volna olyan nagy megbotránkoztató panama ma már, amikor a magánüzleti tevékenység olyan szemérmesen elkülönült a politikaitól és a jobb-kéz már rég nem tudja, mit csinál a bal. De akkor még kényesebbek voltak a közvélemény igényei.

Nos, egy este, amint ép dadogva küzködtem a mondókámmal, Polónyi Géza fia, Polónyi Dezső, a kitűnő, fiatal ügyvéd kedélyesen rámszólt az első sorból:

— No gyerünk, gyerünk, apám!

Hátrakaptam a fejem és szónokias pátosszal mennydörögtem vissza:

— Bocsánat, én itt a közönség fizetett szolgája

vagyok, de ilyen sértést még én se vagyok köteles el-
tűrni!

7.

A hónap végén Bródy István átszerződött a Vig színházhoz és Kondor Ernő engem tett meg főrendezőnek. Sőt rábízta a műsor összeállítását és az adminisztrációs teendőket is. Ő pedig elment, hogy egy kicsit a világot élje. Ez azt jelentette, hogy most már szezon végéig kapni fogom naponta azokat a húsz koronákat.

Persze ez csak múltó kalandnak látszott, bűn leti volna az újságírást otthagynom érte. Reggel félnyolc kor bementem a Magyar Estilaphoz, amelynek segéd szerkesztője voltam havi nyolcvan koronáért. Aztán két napilapban kellett elhelyeznem a cikkeimet, az egyikbe humoreszket írtam, a másikba dörgedelmes politikai vezércikkeket. Azonkívül a Vasárnapi Újságba és az Új Időkbe is írtam időnként novellát, regényt. Ez mind kellett annak a kisfiúnak, aki már megvolt és annak a kislánynak, aki útban volt.

Az igaz, hogy maga a műsor nem sok gondot adott. Zerkovitz Béla és Weiner István kéretlenül is behozta a maga pajkos dalait, Nyarai Antal, a királyi komédiás változatlanul énekelte az „Ágyam”-at, Nádas Sándor versét, a cinikus pesti aszfalt-költészet remekét, Somlay Artúr meg gondoskodott a műsora ról, az öreg Újházi Edét csodálatosan tudta utánozni. Judik Etel két sötét színezetű verset szavalt el, a fiatal Huszár Pufi matrózzuhás gyerekeknek öltözködött, magamnak is egy-két elmondható anekdotáról kellett, gondoskodnom, a többit a pillanat véletlenére bíztam. No és ott volt a műsor legnagyobb vonzóereje. László

Rózsi, aki a nézőtéren egy széken fölállva változatlan tombolás közepett dalolta tovább Heltai Jenő két pompás dalát: „Berta a moziban” és „Fedák Sári szobalánya”. Ezt úgysem engedte volna el a közönség.

Az utolsó órában, premier előtt jöttem rá, hogy mégis csak csenevész lesz így ez a műsor. Hamarosan hozzábiggyesztettem hát még valamicsodát, aminek a műfaját bajosan tudtam volna megjelölni. A címe volt: *Operaelőadás a Feld-színkörben*. írott szöveg nem is kellett hozzá, csak egy kis barátságos megbeszélés a szereplők között. A színpadra hoztattam vásznat, festékes ibrikeket és ott a közönség szemelátára főttem meg a díszleteket; Somlay Artúr mint Feld Zsigmond folyton a láthatatlan zenekarral zsörtölődött, amelyet Hetényi-Heidelberg képviselt egymagában a zongora mellett; Huszár Pufi valami rettenetes tengeri rablónak öltözködve fújta a basszust és László Rózsi mint elrabolt grófkisasszony volt a drámai mezzoszoprán, amit azzal jelzett, hogy két fölfújt hólyagot dugott a blúza alá. Minden szót, minden hangot, minden mozdulatot a pillanat sugallata szült és amikor a végén a szerencsétlen grófkisasszony törével a hólyagjaiba döfött, az igazán „kirobbanó” hatás volt.

Hát biz ez elég együgyű multság volt, de a közönségnek mégis tetszett, sőt minél műveltebb, elkényeztetettebb volt a közönség, annál jobban tudta méltányolni. És ez érthető is. Ez a kötetlen *Commedia dell' arte* egy elfojtott ősz, becses szórakoztató erőt szabadított a közönségre: a színész ösztönös játékos kedvét, a komédiást, a cabotint, a ripacsot. A színpadot akkor kezdte a mindenható „anszamlé” rendjébe

fegyelmezni a modern naturalizmus. Hangok, taglejtések, fintorok, beleszürkültek a közösségbe, mérték-tartás, fegyelem és rezignáció lett a színész leghasznavetőbb erénye. A lehalkított, szürke köznapiasság lett a művészet jele; Duse Eleonóra iskolát csinált, hogy drámai jelenetében az orrát fújta; ez a kissé átnedvesedett zsebkendő lett a modern művészet lobo-gója. Ma már persze közhely, hogy ez a naturalizmus a művészetben a legalantasabb „giccs”; a színészet legnagyobb értéke az az ősz játékos erő, amely a köznapi ember és élet színvonala fölött robban ki. Annál nagyobb színész, minél tisztábban tudta megőrizni magában a telivér ripacsot. A színpad más és több, mint az élet: játék. És az ember akkor a legnagyobb, amikor életéből kiszabadulva, játszani tud. Csakis így maradhat halhatatlan és mindig divatos Sekszpir, akkor is, amikor szenvedélyes pátoszában a felhőkkel hajigálózik és akkor is, amikor vaskos hu morával a frissen ásott sír körül bohóckodik.

Az idáig vezető utat talán nem a kabaré vágta, de biztos, hogy ő maga mindvégig megmaradt ezen az úton.

8.

De nem ez, hanem egy néhány perces politikai tréfa juttatta igazi országos sikeréhez a kabarét. Ahhoz a sikerhez, amely már nemcsak a szmokingokat, hanem a polgári zakókat, agrárcsizmákat, sőt munkászubbonyokat is megmozgatta. Világos, hogy Magyarországon ez az egyetemleges hatószer csak a politika lehetett.

A tréfa címe volt: *Koalíciós oroszlánok.*

Rövid konferánsz után korbáccsal a kezemben jöttem ki, mint császári és királyi állatszeldítő. Üvöltve, ordítva rohantak be a koalíciós fenevadak, Kossuth Ferenc, Ugrón Gábor, Justh Gyula és a többiek. Én aztán bemutattam rajtuk az idomítás csudáit, Kossuth Ferenc kezét csókolt, Justh Gyula a farkát csóválta vezényszóra, Ugron Gábor németül beszélt. Végül suhintottam egyet a korbáccsammal és ők hajbókolva, hátrálva kivonultak. De az egyik oroszlán bennmaradt és hiába patogtattam feléje az ostorommal, ő csak vonyított tovább panaszosan. Haragosan rákiáltottam:

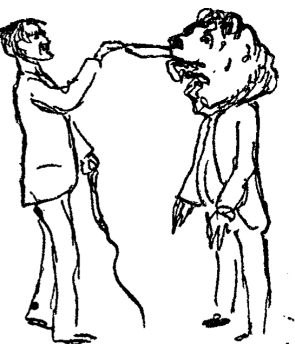
— Was ist, Olaj Lajos! Marsch hinaus!

De ő csak vonyított tovább keservesen.

— Ahá, tudom már, hogy mit akar! — szóltam a közönség felé. Kivettem a zsebemből egy ív papírt és a szájába tettem:

— Nesze egy közjegyzői kinevezés! De most aztán mars!

Erre ő is boldogan nyihogva kiment.

A Koalíciós oroszlánok

9.

Vége felé járt a tavasz, a szezon befejeződött; Kondor Ernő váratlanul, anélkül, hogy egy szót is szólt volna róla előzetesen, eladta a kabaréját Bálint Dezsőnek. Gyerekember volt még, kirobbanó mulató kedélyű, egy forró pillanatban hamarosan hozzá akart

jutni ahhoz a tizennégyezer koronányi kauciójához, amelyet a háziúrnál tett volt le a bérletért; ezt a tizennégyezer koronát fizette ki neki Bálint Dezső és ezért a műveletért, amelyet — ha jól tudom — pénzügyi nyelven tranzakciónak hívnak, átengedte a mese szerűen jövedelmező ifjú vállalatot, amit ő teremtett meg.

Így szűnt meg az én szerződésem is, visszatérhettem régi mesterségemhez, az újságíráshoz és irodalomhoz. Úgy látszott, hogy az a pár hónap elszigetelt epizód marad életemben, véletlen furcsa kaland, amelynek tarka színei még sokáig fognak virítani emlékezetemben. Voltaképpen hasznomra vált, hogy ki maradtam belőle. Igaz, hogy a napi húsz koronák elmaradtak, de ezt a pénzt mindig illegitim jövedelemnek éreztem és utólag derült ki, hogy ebül szerzett pénznek ebül kell elvesznie. Az esti szereplések izgalmának utórezgései voltak, amelyek többnyire reggelig távoltartottak a kétszoba-konyhás családi otthontól és amelyeket költséges multságokban reagáltam le, Nyájas, mindig jókedvű ifjú színésznök társágába sodródtam és bárha lelkesen magyaráztam feleségemnek, hogy csak a közös művészi érdek kapcsol hozzánk, erről nem sikerült őt teljesen meggyőzőnm. De a legnagyobb veszedelem a könnyű sikerek züllesztő varázsában volt. Az ember testileg kerül szemtől-szembe a közönséggel és mondatról-mondatra közvetlenül zsebeli be az elismerést. Író számára, aki eddig csak nyomtatott betűk útján érintkezett a közönséggel, olyan megejtő bűbája van ennek, mint a kártyajátéknak, amelyben készpénzzel fizetnek. A különleges atmoszférában, adott helyzetben, pillanatnyi

hangulatban minden szónak megnövekszik az akusztikai hatása, mely függően kisiklik a kritika ellenőrzése alól. Lépten-nyomon kínálkoztak a könnyű „ziccerek”, amelyek elkényeztetik az írókat és elcsökevényesítik a messzebb fekvő megoldásokat kutató szimatját.

Úgy éreztem magam, mintha valami nagyon nagy veszedelemtől szabadultam volna ki és fokozottabb buzgalommal kezdtem újból gondolni újságírói pozícióimat, amelyeket már-már helyrehozhatatlanul elhanyagoltam. Pláne kitudódott, hogy őszre Faludi Sándor a Vígszínház hatalmas támogatásával meg fogja nyitni az Andrássy-úton végre az igazi világvárosi, európai kabarét. Heltai Jenő és Molnár Ferenc lesz az igazgatója, Szirmai Albert a karmestere, Kálmán Imre és Jakobi Viktor a zeneszerzője, Márkus Géza fogja tündéri pompával megépíteni a színháztérmet, a társulatot a legkitűnőbb fiatal erőkből fogják összeállítani, már most csudákat meséltek egy Medgyaszay Vilma nevű fiatal dizőzről. Magam is beláttam, hogy ilyen társaságban nekem úgy sincs keresni valóm.

Fiamon, aki most múlt egyéves, a doktor a kezdő angolkór tüneteit állapította meg és a Balatont ajánlotta. A feleségem fölpackolózott a gyerekekkel, le utazott Szárszóra, ott a faluban egy parasztgazda házában olcsó szállást talált, konyhafőlszerelést is vitt magával, hogy majd ő fog főzni. Így aztán ez a nyaralás még egy kezdő magyar író büdzséjét se rázkódattatta meg.

10.

A feleségem írt Szárszóról, hogy ha tehetem, jöjjenek le hozzá, mert nagy bajban van, én talán ki tu-

dom segíteni belőle. Különféle ravasz munka-áttételekkel kimesterkedtem magamnak kéthetes szabadságot, egy kis pénzt is szereztem és leutaztam. Akkor még Szárszó nem volt az a népes fürdőhely, mint manap. A pesti nyaralók a faluban laktak a parasztcsaládoknál, a tó partján néhány deszkabódé állott, ennyi volt az egész. A feleségem virítós kartonpongyolában várt a vonatnál.

— Jaj, Endre — újságolta —, nagy baj van! Itt meg akarnak verni a népek!

Úgy állott a dolog, hogy ő a gyereket nyakig beásta a homokba és hagyta, hogy csak süsse a nap. Ez szemet szűrt a fürdőzőknek, előbb csak sugdostak róla, hogy van itt egy pesti „naccsága”, aki direkt csak azért jött le ide, hogy eltegye láb alól a gyerekét, de aztán egyre hangosabb lett a fölháborodás, már arról kezdtek beszélni, hogy értesíteni kellene a hatóságot és nyíltan megalakult vele szemben az ellenséges front, ismerik ők már az ilyen könnyűvérű hölgyikéket, akik az előzményeket kedvelik, de a következményektől szabadulni iparkodnak.

No, ezt a konfliktust ott mingyárt a helyszínén hamarosan elintézhettem. Magam álltam oda elásni a gyereket a homokba; hadd lássa világ, hogy itt nem valami titkos manipulációról van szó. Ezt a kúrát az anyai ösztön súgta a feleségemnek. A legtökéletesebb diatermiás kezelés volt ez; a roppant hő jól megizzasztotta a gyereket és a kitágult pórusokon a homokból a finom szilícium-kristályok beszűrődtek a bőre alá és fölpezsdítették az elványadt vérkeringést. A feleségem nem tudta, mi az a pórus és mi az a szili-

cium, de anya volt. És azt még a szent Fakultás is elismeri, hogy a jó anya a legjobb gyerek-gyógyász.

A szállásunk alacsony, nádfödeles, fehérre meszelt ház volt, a tornácát szép oszlopos ívek szegélyezték; az udvaron eperfák és szilvafák állottak, hátul az istállók, pajták mögött tágas konyhakert volt. Házigazdánk öreg, jómódú gazda volt. Ő is, a felesége is nagyon megkedvelte lakóját. Az igaz, hogy a feleségem nem is olyan volt, mint amilyenek általában a pesti naccságák szoktak lenni. Este ő is odakuporodott mellénk a tornác peremére, segített tollat fosztani, kukoricát morzsolni, vagy pedig a maga dolgával pöszmögött és közben, jóízűen amúgy tiszta szívből el tudott beszélgetni velük. Amint elpanaszolta, elég kényelmetlen helyzetbe is jutott ezzel a szeretettel. Ugyanis, ahogy megérkezett, első reggel mingyárt szólott az öreg asszonynak:

— Ugyan édes szüle, nem adna nekünk tejet?

— Már hogyan adnék, lelkem, már hogyan adnék!

Adott is mingyárt egy szilkével, de a feleségem azt válaszolta, hogy az kevés; a gyerek egész nap tejen él. Erre a szüle megnyugtatta, hogy ad ő annyit, amennyi csak kell. Van itt bőven. Nem kell félni, hogy kifogy. Ezzel hát nem lett volna baj; a baj akkor kezdődött, amikor a feleségem óvatosan megkérdezte tőle, hogy mivel tartozik. A szüle sértődöttségében szörnyülködve csapta össze a két kezét.

— Hát csak nem hiszi, édes lelkem, hogy pénzt fogadok el érte? Hisz ez itt terem, nálunk! Nincs ennek árai

De nemcsak a tejet, hanem a főzeléket, zöldséget is mindegyre tukmálja rá. Ma is, hogy én megjöttem, ő biztatta a feleségemet, hogy fogjon az udvaron néhány csirkét. Jó lesz az paprikásan tejfölösen. Azt a pesti urak nagyon kedvelni szokták. És úgysis itt terem. Nincs ára.

Nem tudom, ma is így van-e ez? Akkor így volt.

Akkor úgy ízlett nekem ez az élet, mint a friss hideg fürdő a tivornya után. Azok a pogány fürdőzések a Balaton elvadult partján, a hosszú séták a pipacsos búzaföldeken, a gyereket kiskocsijában magunk előtt tolva, azok a frissenfőtt vacsorák az eperfa alatt, azután az elüldögélések az egy szál gyertya reszkető fényében. Ilyenkor házigazdánk és a szüle is odaült hozzánk — minden este külön kellett őket meginvitálni erre, olyan szertartások voltak, mint a királyok —, én szabadjára engedtem a svádámat, mindent szélesen kitergettem, amit csak valaha olvastam, hallottam, elgondoltam e tarka nagyvilág furcsaságairól. Bezzeg más közönség volt ez, mint a kabaréban, szavam olyan könnyedén, ellentállás nélkül ivódott a lelkükbe, mint a nyári eső az anyaföldbe. Azóta sokminden elmúlt tőlem, de most is ezt látom a confériencier-működés legszebb formájának: egyszerű lelkek társaságában, a vacsorautáni pihenés szelíd óráiban egy kicsit lobogva világítani, mint az az egy szál gyertya a viharlámpa üvegharangjában.

Hajnalban a nappal keltem, kivittem írógépemet az eperfa alá és a reggeli húsben dolgoztam a kirótt napi penzumon. Házigazdám is fenn volt már ilyenkor. A szérűben állott, a szájából pipa lógott, egy marék árpaszalmát csépett hadarófával. Biztos, nem

nagyon erőltette meg magát; az ősi műszer, amely a bibliai Lában óta egy hajszálynyival se módosult, ellsult, kényelmes ütemben lötytyent a szalmára. Én akkor a *Huszadik Század* reformer-köreiben nevelkedtem, a hatalmas gép-kultúra akkor még tele volt világmegváltó ígérettel és nem sejtettem, hogy épp a megkönnyebbedett termelés bősége fogja a legkatasztrofálisabb ínséget zúdíítani a világra. Mesélni kezdtem neki a modern mezőgazdaság üzemeiről, a villanyerőre berendezett gépekről, amelyek a tanyán az ember helyett a legaprólékosabb munkát is elvégzik, a dán parasztok szövetkezetéről, az agrár-kémia új fölfedezéseiről. Elmagyaráztam neki, hogy ezzel a reggeli munkájával alig fog egy szakajtónyi árpát kicsépelni; ennek az árpának a piaci árából vonja le a termelési költségeket és akkor kiszámíthatja, hogy mennyi értékű munkát végzett ő ezzel a több-órás csépeléssel. Az öreg álmélkodva hallgatta a bölcsességet, még a pipáját is elfelejtet e szívni, aztán fejcsóválva felelte:

— Csakhogy én nem ezért a vacak árpaért csépelek, hanem, hogy jobban essék a früstök!

Mingyárt meg is hívott, hogy ha lenne kedvem hozzá, menjek ki vele a mezőre, ott fogunk früstökölni. Pista, a szolgálégény befogta a két pejlovat a zörgős szekérbe, a szüle sávós törülközőbe bugyolálva a széna-ülés alá dugta az elemózsiát, aztán fölkapaszkodtunk a szekérre, a feleséget is magunkkal vittük. Künn a mezőn az öreg felállott a szekérben, körülnézett a határban és elmerülve mondta:

— Azért szép a kukorica a maga idejéhez!

A szolgálégény felelt:

— ölég szép, csak egy kis eső kéne rá.

— Abbizony jó volna. Az már igaz. Az eső nagyon jó volna.

Ezzel a mezőgazdasági tevékenység befejeződött és az öreg kiadta a parancsot:

— No, Pista! Most szedd elő a holmit!

Pista a fűre teregette a pokrócot, a sávós kendőből egy szép pirosra sült liba került ki kovászos ugorkával és egy csomó túrósbéles. Malomkeréknyi kulacs is volt mellette tele sajáttermésű borral. Nagyot faltunk és utána az öreg fölállott, magasba emelte a kulacsot és szép szónoki hangon mondta:

A hölgyek egészségére.

— Magyar embernek ősi szokása, hogy ha iszik, az első korttyal öfelségét, a királyt köszönti. De én most azt mondom, hogy erre ráérünk később is. Én az első korttyot a szépaszonyok egészségére köszöntöm!

Nincs az az angol lord, aki méltóságosabban, lovagiasabban láthatta volna el a vendégeit. Anekdotáztunk, eltréfálgattunk, amíg csak ki nem ürült a kulacs, akkor aztán a szekér elindult velünk hazafelé. Egész úton nótáztunk, amíg csak a faluba nem értünk. És amikor leszálltunk, az öreg hunyorítva mondta:

— No lássa! Mire nekem az a többtermelés?

Azt hiszem, a bibliai idők óta nem férközött ember olyan közel az élet lényegéhez, mint mi akkor Szárszón. Megállapodtam abban a feleségemmel, hogy ez lenne az igazi írónak való élet és sétáinkban lassankint gyönyörű ábránd épült meg. ötezer korona kéne és lehetne kis fehér házunk itt gyümölcsösrel, konyha kerttel, egészséges, vidám étellel és a magyar népet kimeríthetetlen téma-kincsével. Ötezer korona elképzelhetetlen összeg, pláne, ha egyelőre apró szövetkezeti váltók konzerválják, sőt gyarapítják a telhetetlen kamatokkal a családalapítás eredendő adósságait. De hát nyáron, amikor süt a nap s a pipacsok kacagnak a búzák alatt, a legvakmerőbb ábránd is akadálytalanul száll fölfelé. Legalább van életünknek egy nagyszerű célja, én dolgozni fogok, a feleségem meg garast garasra rakni; ráérünk, van időnk várni, előttünk még az élet.

... Egy délelőtt a vonattal megérkezett Pestről Bálint Dezső. Egyenest hozzám jött, hogy szerződjem a kabaréjába, ő hajlandó továbbra is megadni nekem a napi húsz koronát. A feleségem olyan gyűlölködve nézett rá, mintha a csábító Sátán lett volna a maga személyében és én ijedtemben néhány napi gondolkozási időt kértem. De Bálint Dezső nem érte be ezzel a gyáva, sunyi válasszal. Ragaszkodott hozzá, hogy azonnal írjam alá a szerződést, amelyet kitöltve hozott magával. Nem ér rá várni, ő azonnal utazik is vissza Siófokra. Ellenben, hogy annál nyugodtabban készülhessek az új szezonra, hajlandó mingyárt félhavi előleget adni. Ki is vett a bugyellárisából három darab százast és meglóbálta előttem. Aláírtam a szerződést.

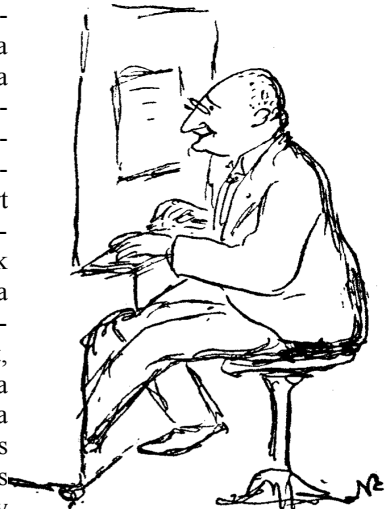
Bálint Dezső elutazott és utána mintha semmise

változott volna meg. A nap tovább ragyogott, a nyár tovább virított, csak a feleségem járkált magába fojtott néma haraggal és esténként mintha az eperfa lombja azt sugdosta volna rosszállón, hogy egy gyönyörű élet ábrándját árultam el napi húsz koronáért.

11.

Bálint Dezső akkor harminckétéves lehetett és az akkori idők közfelfogása szerint már megrögzött agglégénynek számított. A bank-szakmára képezte ki magát, Csetei Herzog Péter titkára volt és az újságokban vidám, kedves karcolatokkal tűnt föl. De igazi vérbeli tehetsége az volt, ami közvetlenül áradt ki belőle. Zsúrokon, estélyeken kifogyhatatlan szórakoztató volt; a zongora mellett órák hosszat tudott a jelenlevőkről kuplékat rögtönözni, amelyeket ő maga kísért rögtönzött muzsikával; egész operaelőadásokat rögtönzött külföldi vendégszereplőkkel, akiket mind ő játszott meg, egymásután énekelt magyarul, németül, olaszul, franciául. Ezzel a művészi beállítottságával valamikor valahol valami nagyon kemény falnak szaladhatott neki, valami nagyon kegyetlen sokkot szenvedhetett el, mert egyszerre sértődötten megfordult és vad szenvedéllyel vetette magát a pénzre. Itt aztán olyan volt, mint azok a fanatikus, egyirányba kifejlesztett ember gépek, amelyekből Balzac választotta ki hőseit. Keményen megfogalmazott elvek vezették vállalkozásaiban. Világnézete az volt, hogy az élet rettenetesen ostoba és az emberek általában gyerekesek, akiket egy kis fölényes értelemmel és akarattal tetszése szerint használhatott ki a maga céljaira a kiváltságos. A külseje megfelelt ennek a nietzschei Übermensch-típusnak.

Szeme a domború cvikkeren át a vesékbe fűrődva nézett az emberre; az arca kísértetiesen, szinte foszforeszkálóan fehér volt, ajaktalán kis szája egyetlen szigorú vonal volt mingy árt az orra alatt, az álla előreugrott, mintha az orrának lett volna a tükörképe. Ha ő ránézett, még az is kénytelen volt lesütni a szemét, akinek vele szemben igaza volt. Csodálatosan tudta a maga akaratát másokra is ráparancsolni és ennél is nagyobb csoda volt, hogy akit így a maga ellenállhatatlan szuggesztiójával leigázott, szenvedélyes, vak hűségű hívévé vált.

Bálint Desső.

Gazdája, Herzog Péter rábízta Bártfafürdő kezelését és ő ezt a helyet mingyárt első nyáron hatalmasan föllendítette azzal az egyszerű ötletével, hogy egy kis meghitt rulett-bankot állított föl benne. Akadt egy pesti hírlap, amely ezért szívós harcot indított ellene, de ő kimondta a maga elvét, hogy a sajtó csak az érzékeny és szentimentális kedélyeknek tud kellemetlenkedni. Nem törődött a támadásokkal és szezon végeére neki külön ötvenezer koronája maradt a kártyabarlang hasznából. Ebből a pénzből vásárolta meg a kabarét, aztán társult egy kitűnő, angyali szelídségű karmesterrel, akiről köztudomású volt, hogy egy

Habsburg-főherceg morganatikus gyermeke és kibérelte vele együtt a tragikusan elárvult Népszínházat. És amikor barátai figyelmeztették, hogy milyen kockázatos, sőt baljóslatú vállalkozás ez, erre megvolt a maga tömör vezérelve.

— Ebben az országban nem hagynak egy Habsburgot csődbe jutni!

Neki volt igaza. Az új Vígopera rosszul ment és amikor már a csőd kikerülhetetlennek látszott, az akkori kultuszminisztert, Apponyi Albertet, aki egy fej jel mindig kimagaslóit a realitások szférájából, sikerült rábeszélni, hogy építtesse meg az új Nemzeti Színházat. Az építést azzal kezdték, hogy lebontották a gyönyörű, intim régi színházat a vele kapcsolatos hatalmas bérházzal együtt és amikor már visszavonhatatlanul megvolt a kényszer-helyzet, akkor vásárolták meg Bálint Dezsőtől a Népszínház-bérletét. Egyike volt ez amaz idők legnagyobb szabású üzleteinek. Bálint Dezső a társát már előzetes alkuval kielégítette, úgyhogy a vásár hasznának túlnyomó részét ő vágta zsebre. Egyszerre dúsgazdag ember lett belőle és a vagyona nem lomha ingatlanokban, sem kétséges érték papírokból, hanem fürge, mindig mozgósítható bankokban volt.

A nemrég alakult Royal-Orfeumban már két vállalkozó elvérezett, most ő vette át és itt is kimondta a vezérelvet, hogy a Körúton, amely a nagy tömegek országútja, muszáj egy vállalatnak jól mennie, csak tudjon kellőképpen ordenáré lenni. És ő, a kifinomult ízlésű műértő, aki biztos szimattal tudott eligazodni a gobelinek, brokátok, bronzok, festmények, porcellá-

nok rejtett kincsei között, ott az orfeum homlokzatán megteremtette a vászonra hevenyészett rikító plakátok, ordítózó reklámok, olcsó vakító csiricsáré-díszek olyan vásári kultuszát, amely azóta egy kicsit erre az egész városra átharapódzott.

A világháború úgy jött ennek az embernek, mint a tenger dagálya a partravetett hálnak; az első pillanatban éltető elemére talált benne, fölényesen, könynyedén uralkodott áramlatain. A szabadságos bakák özönlöttek haza az elárasztott Szerbiából és a zsebük tele volt elértéktelenedett dinárral; ő ezt mind össze vásárolta. És erre is megvolt a vezérelve:

— Nincs rossz pénz, csak kevés pénz. A rossz pénzből a sok még mindig többet ér, mint a jóból a kevés.

Ügynökei ellepték az egész várost. Ahol házat bontottak le, ott ő vásároltatta össze a törmeléket, gipsz-szobrokat, párkány-részleteket, rozsdás rácsozatokat, gerendákat; ahol csődbe jutott boltot árveztek, ő vásároltatta össze a portékát, mindegy, hogy mit, parfümöt, nyeregszerszámot, gépalkatrészeket, csak áru legyen. Egyszer az irodájában találtam, amint egy rettentő nagy ládából mérhetetlen mennyiségű bőrutánzatú vacak pénztárcát rakosgatott ki. Megdöbbenve kérdeztem tőle, hogy mire ez neki. Vállat vonva felelte:

— Na, hallod! Anyag!

Igen, ő már akkor megérezte, hogy rohamosan közeledik az idő, amikor az elnyomorodott emberiségnek az Anyag lesz a sóvárgott szentsége. Az orfeum alatt két ucca között elhanyagolt pince húzódott. Ezt

kitakarított, bevezettette a villanyvilágítást és egy napon elkezdtek Gyöngyösről boroshordókban oda szállítani a rózsaszínű kadarkabort. Anyag. Ami francia pezsgő, rajnai bor, hollandi likőr, egyiptomi cigaretta, Havanna-szivar még akadt az országban, ő összevásároltatta és mind a raktárba vándorolt. Anyag. Aztán a háború váltakozó esélyei akkor kezdték először megbolygatni a polgárok biztonságérzetét. Akinek valami vagyona volt, kidülledt szemmel, tépelődő gondok közt hajszolódott. Akinek háza volt, szeretett volna pénzhez jutni, amit a zsebében hordhat az ember; akinek pénze volt, az szeretett volna házhoz jutni, „ami mégis csak megmarad”. Ahol hipotékával túlterhelt ház volt eladó, az ő ügynöke nyomban ott termett és mindig készpénzzel fizetett. Az orfeum és a vele kapcsolatos mulató-üzem napi bevétele még azon friss melegen ingatlanokba vándorolt.

A háború vége felé már ő volt az ország egyik leggazdagabb embere. Az a kis orfeum jobbról-balra fölfalta a szomszédságát az egyik uccától a másikig. Az övé volt a Fővárosi Orfeum rengeteg épület-komplexuma és azonkívül Pest és Buda elszórt részein vagy harminc bérház.

És sajátságos, a pénz nem lépcső volt neki fölfelé. Minél nagyobb vagyon nehezedett rá, annál dacosabban, annál mélyebben süppedt bele a bohémek osztályonkívüliségébe. Ő, aki szegény ifjú korában a lipótvárosi társaság első garnitúrájának dédelgetett kedvence volt, végkép hátat fordított ennek a világnak; szegény színészek, artisták társaságában élt, reggelig őszinte izgalommal tudott fillérekbe elkártyáztatni velük. Az életmódja egyre zárkózottabb, egyre szeré-

nyebb lett. Csak néhány barátot tartott meg maga mellett, de ezek aztán rajongó, majdnem romantikus hűséggel szerették. Talán azért, mert megérezték benne, hogy nem a szerencse elkényeztetett gyermeke, hanem egy nagyszabású szenvedély tragikus áldozata. A vagyon neki nem arra kellett, hogy gyönyöröket vásároljon rajta, mégcsak azt a hatalmat sem akarta, melyet a gazdagság ad az emberek fölött. Nem akart várostatya lenni, nem akart címekeket, elkerülte a nagyvonalú élet lehetőségeit, anélkül, hogy zsugori lett volna. A vagyonszerzés egyszerű játék volt a számára: önkínzó keserű játék az élet feneketlen ostobaságával és az emberek rengeteg együgyűségével.

Halála is olyan tragikusan zord volt, mintha Balzac fantáziája eszelte volna ki. Zömökerejű fiatalember létere valami titokzatos viszketegség támadta meg. A bőr felületén semmisse látszott, a baj mélyebben volt, valahol az idegek megbolygatott rendjében. Éjjel-nappal szüntelenül olthatatlan viszketés égette, gyötörte, ami akkor se csillapodott volna, ha egy rabszolgahadsereggel vakartatta volna magát folytonosan. A napfény és a lámpafény egyaránt növelte a fájdalmát; folyton lefüggönyözött sötét szobában kellett tartózkodnia, ruhát nem tűrt a testén; mint egy kísértet járt egyik szobából a másikba, mindenütt oda volt készítve nagy dobozokban a púder, amelyet szüntelenül hintegetett az égő bőrfelületekre. Közben az ingatlanokra nehezedő jelzáloghitelek elértéktelenedtek, a vagyona egyszerre megtízszereződött, az üzemei most már mint a fölhúzott automaták működtek tovább és ontották napról-napra az új pénztömegeket és ő egy bécsi szanatóriumban — miután meggyőződött róla.

hogy az o bajára Golkonda kincseiért sincs orvosság — egy túlméretezett veronál adaggal megszerezte magának az örök nyugalmat.

12.

Eleinte úgy volt, hogy a kabaré műsorát Bálint Dezső fogja összeállítani. Otthonos volt Európa nagy városaiban, még Szentpétervárott is járt, a külföld színpadi irodalmát nemcsak könyvből, hanem közvetlen élményeiből ismerte, finoman kicsiszolt nagyvilági ízlése volt, — a fölénye egy pillanatig se volt kétséges. De néhánynapos próbálkozás után mégis önként visszavonult és nekem engedte át a műsor gondját. Amint a premieren kiderült, ezt bölcsen tette; a/ új kabaré nagyon nagy, átütőerejű sikert aratott. Itt már a színpadi hagyományoktól végleg elszakadva, a pódium talajához, méreteihez, különleges természetrajzához alkalmazkodva jelentkezett az újfajta szórakoztató művészet. Ez már nem a színpad művészet elaprózott gyaluforgács-hulladéka volt, hanem állagában is tökéletesen különmemű.

Szép Ernő háromszoros egyberímelő aktuális strófákat írt, amelyeket egy felejthetetlen színész, Sajó Géza adott elő gitárkísérettel. Szinte megfejthetetlen rejtély, hogy ez a merev fa-arcú, szürke kishivatalnok megjelenésű, fátyolos, szintelen hangú színész hogy tudta olyan ellenállhatatlanul a közönség szeretetét kikényszeríteni. A zene és a prozódia megtéveszthetetlenül szabatos, puritán művésze volt; tökéletes hangszer, amelyen minden hang másíthatatlan törvényszerűséggel szólalt meg. Szép Ernő *A tolonckocsi* című, örökéletű verse az ő előadásában, gitárjának halk pö-

nögése mellett a széles Volga melankóliáját idézte fel.

A kedves zeneszerző, Hetényi Heidelberg társaságában én is ráhibáztam egy emlékezetes kuplé-sikerre. A bibliai Lótról szólott a dal, akit feleségestül mentett ki Sodorna tűzesőjéből Ábrahám. És mialatt menekülés közben Ábrahám a menyecskének kurizál, Lótot egyre biztatja a refrénnel, hogy: „Lót, Lót, Lót, csak menj, csak menj, csak menj, s ne nézzél hátra.” És a harmadik strófa végén megállapítja az örökérvényű tanulságot, hogy:

... S bár Alfonz, Lui s pláne Samu ma mán

Ábrahám, Ábrahám,

Ma is csak így szól a család barátja:

— Lót, Lót, Lót, csak menj, csak menj, csak menj

És ne nézzél hátra!

Azt hiszem, ez a rövid kivonat eléggé érzékelteti, hogy a sikert nem ez a versszöveg idézte elő, ámbár akkoriban széleskörű tetszésre számíthatott minden csintalankodás, amellyel a szabadgondolat a szent legendák kegyes presztízst tépdeste meg. Ezúttal a siker az előadóművésznek, Ferenczy Károlynak volt köszönhető. Olyan szögletes volt, mint egy gótikus szobor; ha nem csalódom, ő volt az első, aki a kuplét valóban modern szellemben tudta előadni, vagy nem játszotta meg a versszöveget, hanem képzőművészeti ornamentikával díszítette fel. Ez a siker különben keserves ajándék volt a kabaré számára.

Lót-Lót-Lót...

Évekig esténként legalább tíz perccel megtoldotta a műsor időtartamát a kiáltozás, amellyel a közönség „Lót”-ot ráadásnak követelte. Kijöttem, hogy elkezdjem a konferánzsomat, a közönség kórusban kiáltozta:

— Lót! Lót! Halljuk a Lótot!

Idegesen markolásztam a hajamban, amelynek akkor még nem kellett hosszában érvényesülnie, hogy befödje a koponyámat; minél idegesebb lettem én, annál követelődzőbb lett a közönség; rendes párviadal fejlődött ki a két szuverenitás között és persze mindig a közönség győzött; én szerencsétlen megkezdett mondatom roncsaival szégyenkezve sompolyogtam el a hadszíntérről, Ferenczy valahonnan a büfféből lihegve felrohant a színpadra, elénekelte a Lót-ot és a közönség ujjongott. Nem a dálnak, hanem a győzelemnek. Az a gyanúm, hogy később már magam is megjátszott idegességgel ingereltem a közönséget. Hja, hiába, idővel a megszokás mindent mechanizál. Azért szoktak a bikaviadalokon mindig friss bikákat szerepeltetni.

László Rózsi is kapott hét új kuplét elnyűhetetlen standard műsorának fejeléséül. Akkoriban vitathatlanul ő volt a kabaré vonzóereje. Vörhenyes hajú, feltűnően karcsú lány volt; kissé nyers hangjával, spontán mozdulataival a fülledt Terézváros gamin-szellemű telivér géniusza volt. A szó nemesebb értelmében dilettáns volt, vagyis sem a mesterség, sem a társadalmi konvenció szabályai nem feszélyezték őszinte, lelkes megnyilatkozásaiban. Kontyba kötött hajával, könnyökig érő, fekete kesztyűjével, enyhén kivágott, sima estélyiruhájával, csípőjének egy-egy lassú mozdulatával erotikusabb volt, mint manap egy meztelen görlicsapat tornagyakorlata. Egyik kuplétját Szép Ernő írta

Monsignoso grófnőről, a megszökött szász királynéról, a másik kupléját pedig Zerkovitz Béla Rezsincről, erről a mindenre használható házi frajlájról és a kuplé visszatérő refrénje az volt, hogy: „Küldjék be a Rezsint!” Zerkovitz Bélát ezidőtájt divat volt konfekcionált viccformulákkal csipkedni, amelyek azonban persze sohse tudták elérni dalainak népszerűségét. Néhány ilyen vicc-minta kiadásában magam is bűnös voltam, de titkos büntudattal úgy éreztem, hogy e viccelődéseimmel orvadász módjára az ő jogos népszerűségéből csipegettem le magamnak egy-egy falatot. Ha maga a műfaj nem is volt nagyon előkelő, de ennek a műfajnak ő volt a legfőlényesebb mestere. Ha egyáltalán lehet beszélni különleges budapesti utcai költészetéről, ennek a költészetnek ő volt a klasszikusa. Ennek a szegény, ordenaré, újdonsült és mégis tehetséges városnak az elpusztíthatatlan jókedve, főlényes cinizmusa, harsányan áradozó szenti mentalizmusa öbenne kapott költői formát. Verseiből egy-egy közkeletű, triviális szó olyan meglepően, üdén virított ki, mint a népies hímzések együgyű tulipánjai. „Mondják meg a legkisebbik Horváth-lánynak, nem igaz az, amit rólam diskurálnak.” Ilyen szavakat csak az tud megtalálni, akiben egy nagyon széles közösség szíve dobog.

László Rózsi

Pufi mint Eötvös

Huszár Pufi ekkor je-
lent meg először a kö-
zönség előtt Eötvös
Károlynak, a Vajda
nak alakjában. Kávé-
házi törzsasztala mellett
az öblös karosszékekben
hátravetve magát, vir-
zsiniaszivarjának ham-
vát lassan elpermetezve,
hónapról hónapra mély,
dörmögő hangján mondta el böseségeit. Ez az ala-
kítás szinte kísérteties hatású volt megtévesztő hűsé-
gében, amelyet Huszár Pufi valóságos fizikai önfel-
áldozással teremtett meg. Például — akkor még szinte
gyerekkorában volt — fogsorára fogorvossal csinálta
tott burkolatot, amely fekete foghíjakat és egyedül
álló redves fogakat ábrázolt. Első műsorában —
emlékszem — a magyar bolháról tartott előadást.
Büszkén jelentette ki, hogy a magyar bolha a leg-
különb bolha a világon. A magyar bolha még a japán
bolhánál is nagyobbab ugrik. És nemcsak nagyobbab,
de szebben is. Mert a magyar bolha előbb megriszálja
a farát, szügyibe vágja a fejét, aztán úgy ugrik. Végül
ezt mondta:

— Deák Ferencet nagyon szerette a bolha, Ker-
kápolyt is szerette. Engem is szeret. De már Kossuth
Ferencet nem szereti, hehehe. Hájszen azért szíjjá, de
nem jóízűen szíjjá!

Az új kabaré egy másik állandósított rovata az
Uránia Tudományos Színház előadása volt. Mint az
Uránia hivatásos felolvasója, én telepedtem a vetítő

vászon elé és azt a nagyképű pátoszt karrikíroztam. amellyel akkor ez az állami támogatással működő intézmény terjesztette a tudományokat a gyanútlan ifjúság körében. Például az első műsorban a földről tartottam előadást:

— Ha megállunk a rengő-ringó aranykalászos magyar rónaságon, vagy az alkonyuló Tiszánál, hinnék-e kedves hallgatóim, hogy a föld gömbölyű? Pedig úgy van. A tudomány újabban kiderítette, hogy a föld egy gömbalakot képez. A modern tudomány a földön öt világrészt különböztet meg, u. m.: Ájrópa, Ázsia, Afrika, Amerika és ... és ...

Itt a felolvasó idegesen kapkodott a jegyzetei után és a közönség jószívűen segítette ki:

— És Ausztrália!

— Megvan, és Ausztrália! Üí von a jegyzetemben .. óh, a tudomány csalhatatlan.

Persze az is törvényszerű volt, hogy a vetített illusztrációk következetesen nem egyeztek a szöveggel. Például:

— A világ legmagasabb hegycsúcsa a Mount-Everest, amely nyolcezer méter magas. Ebből az alkalomból bemutatjuk itt a lipótvárosi Bazilikát, amelynek ezzel szemben csupán kilencvenhét méter magasságot sikerült elérnie,

13.

De igazán végzetes, az egész évet eldöntő, az egész éven végighúzódo sikerét egy váratlan pozíciójaiban vívta ki az új kabaré. Guti Soma hozott be egy kis darabot, amely a szövetkezetekről szólt.

Annak a kornak a festményéből a legjelentősebb

szín felejtődnek ki, ha nem beszélnek itt arról, hogy mi volt a szövetkezet az akkori Budapest életében. Budapest arcát időközönként járványszerű pörsenések szokták ellepni. Volt már járványa az enyveshát-nak, az automata-büffének, a cukrosboltnak, a fagy-laltszalonnak és minden egyes járvány a város hete ges üzleti lázának a szimptomája volt. Akkor a szövetkezetek járványa dúlt. A cégtáblákon sűrűn virítottak a nagyhangzású címek az utánuk bigyesztett szerény két betűvel: m. sz. Ez a két betű azt jelentette, hogy: „mint szövetkezet” és a pesti argó rövidesen a két betűről nevezte el a szövetkezetet Emesz-nek. A hitel szervei voltak ezek is, a nagybankok miniatűr repró dukciói. Ha a nagybankok a nemzeti hitelélet csatornái, úgy ezek a szövetkezetek a hajszálcsovei voltak. Hajlékony, könnyű, szűk térfogatú szervezetükkel hozzá tudtak férközni a legszerényebb igényekhez is és a két-háromszáz koronás váltók manipulációival olyan sűrűn beágazták a társadalom legalsóbb rétegeit is, mint a fa hajszálgökörei. A nagybankok a nagy-szabású iparvállalatokat finanszírozták, de ezek a szövetkezetek a legszerényebb polgári elhatározásoknak, ábrándoknak, szeszélyeknek voltak életadó nemtői. Egy-egy kétszoba-konyhás családalapítás, egy-egy siófoki nyaralás, szerényebb totalizátor-kampány, sőt egy-egy vidám érettségi évforduló-bankett háttérben is a szövetkezetek állottak, mint pénzügyi bázis. A díszes cégtábla mögött maga a szövetkezet többnyire elfért egy-egy szerény családi otthonban is, aminthogy szervezete nemigen terjedt túl a szűk családi kör határain. Sőt már a születésénél is többnyire egy kis meghitt családias érzelmi mozzanat volt az életre

fogantató erő. A papa leányát elvette az ifjú kliensnélküli ügyvéd és a szövetkezet azért született meg, hogy vőmuraságat ellássa kellően peranyaggal. Mert ezeknél a két-háromszáz koronás váltóknál nem az előre levont illetékek, sem a kamat volt a fontos, hanem a perköltségek. Világos, hogy ez a vidám, gondtalan, könnyelmű város olyan buján tápláló anyaga volt a szövetkezetnek, mint a bacillusnak a húsleves. Az a pillanat, amikor a kliens a megszavazott váltóra felvette végre az előre levont illetékekkel és kamatokkal tetemesen megnyirbált összeget, a könnyen szerzett pénz örömmámorában gyulladt ki és a legszerényebb sorsú ember számára is ünnepnapot teremtett a gazdagság tünékeny illúziójával. Aztán jött az elseje, amikor a kliens az esedékes részlettel a zsebében rövid lelkitusa után legyőzte a hitvány kísértést és mégis bement az orfeum-kávéházba, ahol az elmulasztott kötelesség gyötrelmes gyönyörével hagyta ott a pénzét. Most aztán akadálytalanul kibontakozhatott a szövetkezeti váltónak, ennek a csudálatos vegetációjú parazitának az élete. A kliens olykor, a végső szorongatásban mégis csak kiizzad magából egy kis törlesztést és meghökkenve látta, hogy minél többet fizet, annál nagyobbra dagad az adóssága. Végül is megnyugodott a végzetszerűségben, beleilleszkedett a másíthatatlan helyzetbe, hogy valahol egy-egy szövetkezet kicsi páncrekeszében lakik az elpusztíthatatlan Rém, akinek menthetetlenül le kell rónia évi adóját. Valahol a mithológia távoli kódében mosódott el az a boldog nap, amikor azt a pénzt a váltóra felvette, a bútorok, amiket azon a pénzen vett, már elnyüvődtek, a ricsaj, amit azon a pénzen rendezett, már ki-

fakult az emlékezetéből, de megmaradt a váltó és megmaradtak a kamatok. Úgy mondják, az ember napi táplálékadagjának legnagyobb része vízből áll; akkoriban a pesti ember büdzséjének legnagyobb része perköltségből állott.

Erről a szövetkezetről szolt Guti Soma kis da rabja. A „cselekvény” mindössze annyi volt benne, hogy a megszorult fiatalember a váltójával jelentkez a pénzért és amikor végre a tömérdek formalitás után a kölcsön kifizetésére kerül a sor, az előzetes költségek, jutalékok, illetékek, kamatok levonása után kiderül, hogy még a fiatalembernek kell néhány pengőt lefizetnie. Ezen a pénzen aztán a vezérigazgató úr rögtön sóskiflit, tormás virslit és sört hozat a koplaló szövetkezetnek. Az egész méreteiben és hangjában nem haladta meg az újságkarcolatok igényeit. És nagy meglepetésünkre mégis ennek volt olyan sikere, amire színházi szaknyelven azt szokás mondani, hogy „künn vagyunk a vízből.”

Ugyanis a darab kéziratát egyszerűen félretétem, se sűgópéldányt, se szerepeket nem íratam ki belőle; az első próbán az egybegyűlt szereplőknek el mondtam, hogy körülbelül miről van szó, aztán rájuk bíztam, hogy játsszák el, ahogy ők jónak látják.

Akármilyen durva is a hasonlat, nem bírok ki térni előle; olyan volt ez, mint amikor a koncot oda dobják a kiéhezett véreb-falkának, Próbáról próbára egyre nőtt a darab; a derék színészek — hajh, akkor még fiatalok voltunk valamennyien — egész nap törtek a fejüket, hogy a másnapi próbán valami új „notabene”vel képezzék el társaikat. Nekem az a szerep jutott az előadásban, hogy a közönség előtt ne

kem kellett conférence-szal megépítenem a darab díszleteit. Pusztá szavakkal a legpazarabb forgószínpadot sikerült berendeznem. Ezenkívül csak egy reális bútordarab szerepelt a színpadon: egy pappendeklidoboz, amely a szövetkezet páncélszekrényének szerepét játszotta. Sajó volt a vezérigazgató, Pufi a pénztáros és Ferenczy a szolga. A megszorult fiatalember szerepét, mint először fellépő műkedvelő, egy valódi lecsúszott gavallér, Máhr Nándor játszotta.

14.

A Stefánia-uti kocsikorzóknak, lóversenyeknek, éjjeli mulatóknak aranyifjúságában még csak egy-két évvel azelőtt tűnt fel és hamarosan vezető szerephez jutott benne. A legenda azt mesélte róla, hogy milliós örökséghez jutott, amelyen most rövides úton óhajt túladni. Fel-tűnő kicsi koponyájára kopasz-ságra hajlamos szöszke haj tapadt, arany cvikkere mélyen be-ágyazódott kampós orrába; magas, kísértetiesen sovány, meg hajlott alakjáról hanyagul om-lott le a kitűnően szabott gérokk, — pontosan az a fiatalember volt, akit „arisztokratikus meg jelenés”-nek szokott nevezni a közvélemény. Egyáltalán nem is volt arisztokrata születés; apja valami nyugalmazott osztrák ka-tonatiszt volt, szerény, meg

szürkült ember, aki rajongva szerette egyetlen fiát és értelmetlenül bámult utána, amikor anyai örökségével a zsebében annak a felsőbbrendű életnek nekivágott. Persze a legenda ezúttal is pestimódra túlzott, egyáltalán nem millióról volt szó, beavatottak szerint körülbelül nyolcvanezer korona lehetett az az összeg, amellyel pünkösdi királyságára elindult. De ez is elég volt ahhoz, hogy néhány évig Pesten arbiter elegantiarummá váljék. Középiskoláit a Ferenc József-intézetben végezte, akkor abbahagyta a tanulást, tudott néhány szót franciául, angolul kifogástalan kiejtéssel, kitűnően el tudott igazodni a pezsgők, likőrök, parfümök, havannaszivarok világmárkái között, vett egy nagy csukott autót, — akkor még az autó ritka állatfaj volt a mi klímánkban —, gomblyukában fehér szekfűt, a lábán fehér kamásnit hordott, — ez akkor még elég volt, hogy a pesti társaság felszínén kavargó tájékjában vezetőszeraphhez jusson.

Egy este a kabaré vendéglőjében találtam őt az elfogyasztott vacsorája után, kisüveg „Johannisberger” mellett. Mentegetőzött, hogy az ő kedvenc rajnai bora ugyan nem a „Johannisberger”, hanem a „Liebfrauenmilch”, de sajnós, azt itt nem tartják. Aztán havannaszivarja hamvát könnyedén lepöccentve, kedves, közvetlen egyéniséggel közölte velem, hogy beáll a kabaréba színésznek és őszintén szólva az a számítása, hogy már ennek a mai vacsorájának a problémáját is az ezután kapandó színészgázsijából fogja megoldani. Bálint Dezső az ötletet jó üzletnek találta, szerződtette és így jutott szerepéhez a „Szövetkezet”-ben.

Kitűnt, hogy nemcsak szeretetreméltó, hűséges, odaadó kolléga, hanem derék, használható színész is, aki a legkisebb munkájához is a legnagyobb tüzet gyújtotta be lelki kazánjába, ahogy azt a művészet igazi rajongói, a dilettánsok szokták. Most már kizárólag apró gázsijából élve valóságos boldog felszabadultsággal lubickolt a bohémélet nyomorúságaiban. De egy kishivatalnok pedantériájával elhordozta régi ruháit, fehérműjét, nyakkendőit, amelyek most már új mesterségének munkaeszközeivé váltak. Az a figurájában mindig készenlétben állott a nyegle uracsok karrikatúrája, így aztán a kabaré galériájának egyik jellegzetes képe lett belőle. A régi időkből megtartotta a raccsolását, az elegáns, hanyag magatartását és a fehér szekfűt. Ha olykor a sors elébevetette a problémát, hogy utolsó húszt fillérijén egy fehér szekfűt vegyen-e, vagy tejfelestúrót, mindig a fehér szekfű javára döntött. Kedvenc étele és a felsőbbrendű élet heraldikus állata az ő szemében a rák volt, amelyet lesújtó eleganciával tudott a vendéglőben kijejteni, így mondta: — „Chaaák.” Egyszer a kabaré nyári vidéki turnéjában egy nyomorúságos erdélyi városka kurtakocsmájában vártunk a vonatcsatlakozásra és próbáltunk valami ebédpótló elemőzsiát rekvirálni magunknak. Máhr Nándor magához szólította a kocsmárost, hátradőlt a székében és a cvikkerét megigazítva, fontoskodó hangon kérdezte:

— Kéchem . . . van chaaák?

Ugyanezen a turnén megállapodtam vele, hogy ő mindig velem fog étkezni, az apróbb kiadásait is majd én viselem, de viszont ő a gázsiját érintetlenül meghagyja nálam. Kiszámítottam neki, hogy a turné vé-

gére annyi pénze marad, amiből az új szezonig pompásan elnyaralhat valami jó fürdőhelyen. Egy hónapig hősiesen állta is a megállapodást, aztán egy este, egy nagyobb városban, lelkendezve rohant hozzám, hogy azonnal adjam ki az egész járandóságát. Én már akkor félfüllel értesültem róla, hogy miről van szó. A helybeli aranyifjúság egy nagyszabású mulatságot tervezett a vendégszereplő művésznők ünneplésére, ebben akart résztvenni ő is. Megmagyaráztam neki, hogy ő már nem aranyifjú, hanem színész és a vidékjáró színészet ősi hagyományai szerint pénz nélkül is bátran részt vehet a mulatságban, ő egyre izgatottabban követelte a pénzét, bennem meglett volna a keménység, hogy az ő érdekében ellentálljak, de ekkor elkövette azt a csacsiságot, hogy nagy felhevülésében meggyanúsított. Egyszerűen kijelentette, hogy ő nem látja nálam a pénzét biztosítottnak. Erre aztán nem vitakoztam vele tovább. Aláírtam az utalványt, vigye a pénzét, csináljon vele, amit akar.

Az történt, ami kikerülhetetlen volt. Nagyszerűen mulattak, azután ő magához intette a főpincért, elegáns mozdulattal kivette a bugyellárisát és kijelentette, hogy az ő társaságában nem szokott más fizetni, Másnap délben kissé gyűrött, sárga arccal, szerényen sompolygott az asztalomhoz. Egy vasa se volt.

Amikor a kabarémtól megváltam, egyre rősz szabbra fordult a sorsa. Bele kellett kóstolnia a színészet komolyabb nyomorúságaiba is, amelyeket már a bohémság romantikája se bír megszépíteni. Azok a régi gérokkok, elegáns zakkók a legszigorúbb gondozásban is elnyűvödtek végül, egyre nehezebb volt, hogy kefével, öltögetéssel, vasalással legalább

a színpadi világításban, a szereplés rövid idejére a régi eleganciájukkal ragyogjanak. De még mindig megmaradtak fehér glasszékezyüi, fehér kamásnijai és a gomblyukban is akadt egy-egy fehér szekfü. És olykor hosszas koplalásokkal ha egy kis pénzt sikerült összekuporgatnia, egy-egy ünnepnapot rendezett magának. Beült a legelegánsabb vendéglőbe, magához intette a pincért és elegáns hangon kérdezte: — Kéchem ... ván chaaák?

15.

Az első előadásnak nagy sikere volt és Bálint Dezső elutazott egy hónapra Berlinbe szórakozni. Ezúttal a kabaré pénzügyi irányítását is rám bízta. Persze magát a pénzt a pénztáros kezelte, de enyém volt a kiutalványozási jog, én néztem át előadás után a számadásokat és én intézkedtem, hogy a bevételből megmaradt pénzt naponta elküldjék a bankba, B. D. jeligére. így tudtam meg, hogy ez a folyosószerű kis odú naponta körülbelül ötszáz koronát jövedelmezett tisztán. Persze, akkor még technikai kiadások nem voltak, a színpadot egy szál világosító munkás látta el, a lényeges rezszi annak a néhány színésznek a fizetése volt. És a legnagyobb gázsi az én napi húsz koronám; ezért a pénzért igazgattam, rendeztem, írtam, konferáltam és a magam darabjaiban színészkedtem is. A belépődíj pedig hat és három korona volt. És ezenfelül maradt még a vendéglői üzem jövedelme. Ha igazán jól ment a kabaré, havonkint huszonötezer koronát megkereshetett rajta a vállalkozó azért a tizennégyezer koronányi kauciójáért, amelyet befektetett.

Egy hónap múlva Bálint Dezső megjött Berlinből és egy este ellátogatott a kabaréba. Szmokingban volt, ahogy az Operából jött és valami előkelő helyre indult vacsorázni. Magát az előadást egy pillantásra se méltatta, azt hiszem, titokban megvetette a kabarét, amely kisiklott az ő szellemi irányítása alól. Amint hogy mindig lenézte azokat az embereket és intéznie nyéket, amelyek pénzt hoztak neki. Magához rendelt kis szobájába és én az üzleti irományokkal megrakodva, jelentem meg színe előtt. Ott voltak a bevételéről és kiadásokról szóló könyvek, a kifizetett számlák, ellennyugták és azok az elismervények, amelyek a bankba küldött összegekről szóltak, őszintén szólva, a hűséges sáfárok buzgalma égett bennem. Előre vártam boldogan, hogy mennyire el lesz ragadtatva a fényes eredmény láttára. Aztán majd a zsebéből elő fogja venni azt az ajándékot, amelyet hűséges munkám megjutalmazására hozott nekem Berlinből, talán egy szép töltőtollat, vagy egy zseborát, vagy talán egy százmárkás aranyat, ami a legtapintatosabb formája a pénzajándékozásnak. Ó, az embernek nagyon izgékony a fantáziája, ha a saját érdemeinek az elismeréséről van szó.

De ő kitűnően tudta mutatni, hogy egyáltalán nincs elragadtatva ettől a fényes eredménytől. Figyelmesen böngészte a könyveket és ha egy-egy nap gyöngébb volt a bevétel, a fejét csóválta, hümmögött; apórára átvizsgálta a számadásokat, leellenőrizte a számműveleteket, újból összeadott, kivont, úgyhogy az ajándékok vérmes várományosából észrevétlenül alakultam át vádlottá, aki szurkolva várja fölmentését. Egyszerre a szeme megakadt egy kis cédulán, amelyen

Judik Etel színművésznő ceruzairással elismeri, hogy tizenöt korona ákontót mély tisztelettel és hálás köszonettel fölvelt. Rámvilágította domború cvikkerét és szigorúan kérdezte:

— Mi ez? Mi jelent ez a tizenöt korona?

— Hogy mit jelent? Hisz a cédula elég értelmesen beszél. Judik Etel színművésznő a fizetésére felvett tizenöt korona ákontót. Ehhez nem szükséges bővebb magyarázat. — Bálint Dezső keskeny száját még jobban összeszorította és furcsa süvítő hangján rám szólt:

— Úgy! És ki hatalmazott föl téged, hogy ákontókat osztogass?

Egyszerre úgy éreztem magam, mintha valami gyalázatos bünt piritottak volna rám. Mentegetőzve hebegtem, hogy a művésznőnek a gyereke beteg lett. Hirtelen szüksége volt a pénzre; de ő kegyetlenül válaszolta:

— Máskor légy szíves és ne a más pénzből jótékonykodjál!

Istenem! Hisz meg tudtam volna magyarázni neki, hogy nekem van igazam. Hogy amíg ő Berlinben élte világát, engem itthagyt a társulattal és a vállalat ezer gondjával a nyakamon és hogy az ákontó nem ajándék, hanem a színésznek elfogadott, szokásos járandósága. De már vége lett a szünetnek, nekem vissza kellett rohannom a színpadra és ő is sietett már a vacsorájára. Tehát a töltőtoll, a zsebóra, a százmárkás arany helyett egy kegyes szóval elbocsátott:

— No jó, jó! Ezúttal nem csinálok kázust belőle! Csak azért mondtam, hogy a jövőben ehhez tartsd magad!

Talán igaza volt Bródy Sándornak, aki egyszer azt mondta volt rólam, hogy nem úrnak, hanem rab-szolgának születtem, de e pillanatban valóban nem keserűség, hanem bámuló hódolat volt bennem. Bámultam ennek az embernek a fölényét, aki mások odaadó buzgalmát élvezni tudta, anélkül, hogy a hála-érzés megzavarta volna élvezetében. Bizonyára külön, gyorsabb, erősebb, elszántabb faj ez az emberek között. Természeti törvény, hogy az érvényesülés útjain végül is ezeknek kell győzniök.

16.

Dehát ez csak annyi volt nekem, mint amikor a mézeshetekbe áthallatszik a szomszéd műhely kopácsolása; nem hallják azt a turbékolok. Múltamból kivetkőzve, korlátlan gyönyörűséggel lubickoltam a nyilvános szereplés népszerűségében. Az érzékcsalódások ellenállhatatlanul rabul ejtik azt, aki ennek a varázsába kerül. Az egész élet elszigetelődik abba a mesterségesen megépített szűk körbe, amely néhány színész számára a kenyéradó munkát, másik néhány száz embernek pedig egy párórás könnyű esti szórakozást jelent. Maguk a nappali próbák folyton vil lódzó ötleteikkel, izgalmaikkal, egymás felé fitogtatott bravúrjaikkal felnőtt gyerekek roppant mulatságos játékaik. Az esti „munka” pedig ott a színpadon: naponta új tüzekkel kigyulladó ünnep. Olyan közönséget kell kiszolgálnia, amely napi fáradozásait, gondjait, sőt sűrű unalmait is otthon hagyva, buzgó igyekezettel hajlandó a legbágyadtabb lehetőségekből is maga szórakozásadagját kiszívni. A fizető közönség mindig fogékony: „megy a pénze után”, amint mon-

dani szokás és a legtöbbször önmaga rekompenzálja magát a belépődíjért könnyen robbanó tapsaival. Folytonos ünneplés, mámor a színész munkája, amely estéről-estére ugyanaz, de a közönsége kicserélődik és így esténként friss marad az izgalma. Minden új arc a nézőtérben egy-egy újabb hódítási lehetőség és minden taps egy-egy újabb diadal a színész számára. És lassankint megépül a láthatatlan fal, amely az egész világegyetemet ide sűriti össze a múltó groteszk játékos ötletek pirinyó japáni kertjébe. Megvannak a helyi méretekhez arányosított nagyságai, erkölcei, szenvedélyei, megvan a maga külön méter- és súlyrendszere. Odakünn a diplomatak most kezdik összeöntözgetni a világháború boszorkányitalát, a kibontakozó géptechnika most kezdi átforradalmasítani a gazdasági erőket, a progresszív-radikális világnézet most készül döntő rohamra a konzervativizmus erődéi ellen, de itt a kabaréban mindez csak egy-egy aktuális strófa témája, egy-egy jelenetnek hatásos világítási effektusa. Magának a küzdelmes életnek gondjai is rózsaszínűekké, könnyen lebegőkké válnak itt. Azt a pénzt, amiből a színész él, önkéntes jókedvű készségével hozza el a mulatni vágyó közönség, ezen a pénzen nem érződik a keservesen kicsikart pénzek verejtékszaga. Vidám a munka és vidám a kenyér, amelylyel nemcsak jókedvűen adózik a közönség, de meg is sózza hálás tapsaival. És pláne a színház jól megy! A színész a függöny kémlőnyílása mögül, vagy az ucca túlsó oldaláról gyönyörködve nézi, amint házaspárok és magánosok ünnepiesen kiöltözködve, kezükben a látcsövet szorongatva, gyűlnek, egyre gyűlnek kipi-hent, kimosdatott mulatóskedvűekkel A színész szem-

ügyre vesz minden egyes arcot, úgy válogat bennök, mint szobrász a márványban. Kiválasztja ma estére a maga külön publikumát, amelynek játszani fog és előre élvezi, hogy fogja azt a szemet kigyullasztani, azt a szájat nevetésre görbíteni a játékaival.

No és most tessék elképzelni, hogy micsoda szédítő, kábító, őrjítő részegség lehetett ez a füledt élet az én számomra, aki most kóstoltam bele először a testi nyilvánosságba és addig újságíró voltam, aki csak ritkán surrant be a nyitva felejtett kapun az Irodalom belsőbb területeire. Akkor már konferán szaimat kiterjesztettem a politika, társadalom, művészet, sőt tudomány eseményeire. Egy kis fórumot csináltam pódiumomból és annak technikai magasságával helyettesítettem azt a hiányzó erkölcsi magasságot, amellyel a dolgok fölé döntőbíróvá kerekedhettem volna. Most már utólag bünbánattal állapítom meg, hogy az egyes kérdésekben állásfoglalásomat sokszor nem az átértett igazság, hanem a siker lehetősége szabta meg. Annak van igaza, aki megnevetett és én bizony nagyon sokszor igazamat egy-egy olcsón nevetető viccel szereztem meg. Ó, a mákonynál is megvesztegetőbb a viccelődés könnyű fölénye. Lebon, Du-bois-Raymond, Oswald és a többi akkor kezdte a természettudományokban az axiómák kőfalait új utak számára áttörni, a művészetekben akkor kezdődött az a forradalom, amely még most, harminc év múltán se bírt törvényes állapottá higgadni, Ady Endre akkor már visszatért Párizsból és új mondanivalókra, új szavakra tanította a magyar költészetet. De a conférencier változatlanul ott állott esténként a maga pódiumának viszonylagos magaslátán, a vicc jogán min-

dig az övé volt az utolsó szó és az övé volt a közönség készséges nevetése is. Akármilyen magasba emelkedik is az emberi szellem, van valami, ami mindig könnyűszerrel tud fölibe kerekedni: a vicc buborékja. Ott áll esténként a conférencier a légüres térben, amelyben a föld nehézkedési ereje ki van szigetelve, ott könnyedén dobálódzik súlytalan súlyaival, — nem csoda hát, ha Herkulesnek képzelet magát végül.

Ne tessék hiú negélyeskedésnek vélni ezt az önostorozó vezeklésemet. Azért tudom én magam is, hogy a munkám nem volt teljesen érdem híján. Érdemem volt, hogy ha könnyelműen, frivolan is, de a közérdeklődést mégis csak rátereltem azokra a magasabbrendű kérdésekre, amelyek akkor a könnyebb-fajta szórakozások területére sohse juthattak volna el. De ha most írói munkámban sohsem elégszem meg a gonddal, tépelődéssel, kétellyel, amellyel a kínálózó olcsóbb megoldásokat kerülgetem, — azokért a régi olcsó sikerekért vezeklek tudatosan. Ady Endre akkor elnevezett engem a magyar parlamentnek. Hát igen, valami ilyesmi voltam. Nem hiszem, hogy Ady Endre ezzel az elnevezésével gorombáskodni akart volna, csak éppen a nyers igazat mondta meg.

Szakadatlan mámor volt konferencier-szereplésemnek ez az első időszaka. Bevallom, hogy ez a mámor lényeges hányadában fizikai eredetű volt, mert esti szereplésemhez jókora boradaggal szoktam volt magam megsarkantyúzni. Sajnos, ezt a tarka, vidám dicsőséget otthon egyre sivárabb próza bélelte ki. Azokat a napi hús koronákat új életem reprezentációs költségei majdnem egészen fölemésztették, a feleségem egyre gyéribb hulladékokat kapott belőle.

Úgyhogy az én tündöklő kibontakozásom pontosan egybeesett egy kis család legkritikusabb korszakával.

17.

Végre megnyílt az Andrássy úton az „ellen kabaré”, Faludi Sándor „Modern Színpad”-a. Az irodalmi kávéházban már jóelőre szenzációs adatokat tudtunk meg róla. Hogy a padlóját vastag szmirnaszőnyeg fűdi, hogy a pincérei lakájruhába vannak öltöztetve és a londoni hotelek szertartásosságára vannak kioktátva, a koktailek keverésére szakképzett mixert szerződtettek. Aztán néhány ötlet, mondatfoszlány kerिंगett Heltai Jenő és Molnár Ferenc dalszövegeiből, da rabjaiból, a zongorán hevenyészve eljátszották Kál mán Imre, Jacobi Viktor, Szirmai Albert zenéit. Az általános vélemény az volt, hogy a kültelki próbálkozások után végre megszületett az igazi nyugateurópai kabaré az előkelő közönség igényeinek számára.

A mi szűk világunkban életre-halálra szóló párharc volt ez. Arról szó se lehetett, hogy a két kabaré egymás mellett megtalálhassa a maga helyét a nap alatt. Mindenki tudta, hogy az egyik diadalmasan túléli a küzdelmeket, a másik pedig örökre elterülve marad a porondon. A mi külön akusztikánkban úgy éreztük, hogy az egész ország ennek a viadalnak az izgalmasában vacog. Most utólag, hogy az akkori újságok példányait lapozgatom, némi csalódással állapítom meg, hogy a vezércikkek inkább a francia köztársasági elnök és az orosz cár barátkozásáról szóltak, a politikai rovatok az osztrák hadügyi követelésekkel vitáztak, a riportok, napihírek gyilkosságokról, rablásokról szá-

moltak be és a nagyjelentőségű kabaréügy csupán egy rövid fizetett hirdetésben tükröződött vissza.

Persze, az első előadáson nem lehettem ott. De Bálint Dezső az első szünetben szmokingosan áthajtatott és ragyogó diadallal, felsőbbbéseges csalhatatlansággal jelentette ki, hogy „megbuktak”. Aztán a színé szék is, amint szereplésük megengedte, át-átszaladtak és valamennyien ezzel a hírrel jöttek vissza. Megbuktak. Éljen!

Természetes, hogy a valóság nem jelentkezett ilyen határozott, nyers egyöntetűséggel. Sőt valószínű, hogy ők odaát a meghitt premier-közönség lelkes ösz tönzésében egy forró este diadalát élvezték végig. De később az óvatosan mérlegelő és folytonos fönttartásokkal lefékezett vélemények egyre inkább nekünk adtak igazat. Végül általánosan elfogadott lett az a vélemény, hogy az új kabaré alulmaradt a küzdelemben. Amit az is bizonyított, hogy a mi kabarénk üzletmenete egyszerre úgy nekilendült, mintha a másik kabaré anyagi energiái is a mi kazánunkat fűtötték volna.

Amikor sikerült az ő műsorukkal megismerkednem, be kellett vallanom magamnak, hogy a Modern Színpad sokkal előkelőbb volt és sokkal közelebb ferközött a nyugateurópai irodalom színvonalához. Heltai Jenő és Molnár Ferenc már akkor is világraszóló mestere volt a könnyed színpadi irodalomnak és ide önkéntes, játszadozó kedvük legkedvesebb alkotásait írták. Sziporkázóan elmések voltak és kiművelten finomak, mint a legkitűnőbb franciák. Az ő főztjük mellett az én kabarém olyan volt, mint egy szüreti gulyás egy francia díszvacsora ételsora mellett.

És mégis szégyenkezés nélkül ki kell jelentenem,

hogy az én kabarém volt a *tehetségesebb*. Mérhetetlen szerencsém volt, hogy azelőtt soh'se láttam külföldi kabarét és megkapóan tájékozatlan voltam az irodalomban. Ízlésemmel, világnézetemmel, mondani-valóimmal és minden gesztussal ennek az országnak a viszonylataihoz voltam méretezve. Aztán persze az is sokat tett, hogy nekik a kabaré csak egy kis kurta kiruccanás volt távoli horizontokra nyíló pályafutásukban, nekem pedig a kabaré volt az egyetlen deszkaszál, amelyen a hajótörés után megkapaszkodhattam. Azt ma is kevesen tudják még, hogy a tehetség mindig viszonylagos és az élet álarcosbálján mindig a *sancta simplicitas* együgyű jelmezében szokott megjelenni. Megnyilatkozásaiban mindig a legegyszerűbb és törvényszerűen kikerülhetetlennek látszik. És nekem műveletlenségemben megvolt az a kényszerülte bátorságom, hogy ezeket a legrövidebb, legegyszerűbb utakat válasszam. Az én kabarém nem volt francia, nem volt német, nem volt irodalmi, sőt nem is volt kabaré,.. Egyszerűen egy kis emberi közösség gyerekes, közvetlen, őszinte megszólalása volt.

18.

Egyszer Faludi Sándor meghívott, hogy jöjjek el a kabaréjába vacsorára. Heltai és Molnár is ott lesz, nagy ricsaj készül. Egész este szűkre fogtam a raondókámat, úgy dobáltam le magamról a feladataimat, mint vetkőző asszony a vackait; így aztán még az előadásuknak is láthattam egy kis csücskét.

Már amikor a kapu elé értem, megcsapott az előkelőbb, gazdagabb világ atmoszférája. Az utcán finom magánfogatok, az előcsarnokban libériás

inasok váraoztak gazdáikra. Bezzeg ide már más-fajta közönség járt. Kicsi, de finom.

A színpadon a záródarabot játszották, Heltai Jenő *Jus primae noctis* című operettjét, amely a középkor romantikáját parodizálta olyan finomművi versekkel, mint a brabanti csipke. A szereplőkön komoly, nehéz jelmezek, a színpadon művészettel fősztött kulisszák, tarka fényhatások, a kis, parodisztikus kórus pompás összehangoltsággal zengett. Szégyenkezve gondoltam arra, hogy e pillanatban odaát a „Szövetkezet” című bolondságot játsszák, a színészek utcai ruhájukban, festetlenül, kócosan, cipőjükön még az utca porával-sarával, Pufi mint pénztáros most szedegeti ki a pappendekli-skatulyából mint páncélszekrényből az ócska hírlapszeleteket mini értékpapírokat, Ferenczy mint bankszolga most vezetgeti karonfogva Máhr Nándort képzeletbeli csigalépcsőn a képzeletbeli emeletre. Mégis csak más ez itten, amikor a hírnök pihegve jó és jelenti, hogy a középkor e pillanatban véget ért, minek folytán a hősnő hajadoni erényei egyszerre megszabadulnak a *jus primae noctis* veszedelmétől.

A társalgóban nagyszerű vacsorára volt megterítve. Francia ételek, borok, tarka cocktailek, amelyeknek keverékeiben valóságos tudomány volt eligazodni. Például emlékszem egy tarkán csíko-

Lakajon pincser
a kabaréban

zott itálra, amelyben a hármasszövetség hivatalos színei rétegeződtek egymás fölé. És mindennek a tetejébe azok a finoman surranó pincérek, azok az öblös karosszékek, az ernyős lámpáknak tompa, vörhenyes világitása — nem csoda, hogy úgy megrészegettem ott, mint valami ágrólszakadt szegény rokon a gazdagok vendégségében.

Molnár Ferenc
vadászó ur

Molnár Ferenc karonfogva elvezetett a sötét nézőtérre és beültünk az egyik páholyba. Lelkesedve magasztalta a finom kis színpadot, meghitt nézőterét, amelyen a leghalkabb rezdülések is pompásan érvényesülnek. Aztán a fülemhez hajolva súgta:

— Gyere át hozzánk! Heltai is akarja. A világ elbámulna

rajta, hogy mit tudnánk csinálni mi hárman!

„Mi hárman!” Ez a szó szívenütött. Körülbelül úgy hangzott ez, mintha Anglia és Franciaország azt mondaná Albániának: — Álljunk össze, mit tudnánk csinálni mi hárman! Azonkívül Molnár Ferencet nemcsak mint írórt tartottam fölöttemvalónak, de mint embert is rajongva szerettem. A leggazdagabb kedély volt, akit valaha láttam; folyton kiszámíthatatlanul változékony, mint egy szeszélyes tenger és ez a capriccio-ja a legszélesebb regiszteren játszódtott le a legmélyebb szentimentalizmustól a leghajmeresztőbb cinizmusig. Igaz, nehogy a fák az égbe nőjjenek. mindjárt egy kis hideg borogatást is rakott fel magasztosult öröömre és hozzátette:

— Mi ketten majd írunk, te meg majd csak konferálj! Nagyszerű lesz!

Holnapig gondolkodási időt kértem tőle. Én bizony ezen az éjszakán egy szemernyit sem aludtam. A probléma sokkal nehezebb volt, mint amilyenek első pillanatban látszott. Igaz, hogy ide vonzott a díszes társaság, fényes környezet és a gazdagabb fizetés, amit Molnár Ferenc helyezett kilátásba. De aztán eszembe jutott az a másik kabaré, alacsony, folyosószerű helyiségével, füstös, örökké homályos melléklodvaival, munkatársaim, ezek a fegyelmezhetetlen vadcsikók. Nos és — akár hiszik, akár nem — eszembe jutott Bálint Dezső is. Ez az ember mindig oly irgalmatlanul szigorú volt hozzám, úgy kiaknázott — ilyen gazdát nem egykönnyen hagy ott az ember.

De mielőtt még dönthettem volna tépelődésemben, közbelépett a bolond véletlen és olyan fürgeteges sorsfordulatba kavarta életemet, amilyenek csak a legvakmerőbb kalandregényekben szoktak szerepelni.

19.

Gyűrötten, álmosan üldögéltem ebéd után az Abbáziában. Tépelődéseimen felül anyagi gondjaim is voltak, és pedig olyan anyagi gondjaim, amelyek méretükkel újságírópályám kezdő-korszakait juttatták eszembe. Magyarán szólva, egy vasam sem volt. Asztalomhoz dereshajú úr telepedett, dr. Koltai Sándor ügyvéd. Nagyeszű, nagyjövedelmű embernek mondták, de volt egy szenvedélye, amely folyton lefölezte: politikai ambíciói voltak. Hiszen a politikában tisztességes hely illette volna meg, de ő sze-

rencsétlenségére cvikkérével, pofaszakállával és éneklős beszédével ép a legmagyarabb párthoz, a. negyvennyolcas párthoz csatlakozott. A párt nagyjai igénybevették a pénzét és az eszét, de már a zsargonját nem engedték szóhozjutni. Az állandó fogpiszkálót a szájában forgatva kurtán köszönt, aztán minden átmenet nélkül megkérdezte:

— Mondd, hol tartod te a pénzedet?

Na, ez ép jókor jött! Keserűen válaszoltam:

— Hát, kérlek, az ember pénzdolgokban soh'se lehet eléggé óvatos. Én a pénzemet két részre osztottam. Az egyik részt aranyrudakba tettem és a londoni bankban őriztetem, a másik részét pedig egy svájci szanatóriumban helyeztem el egy kis hízőkúrára. hadd gyarapodjék, ráfér szegénykére.

— Nono, csak ne vicceljünk! Te persze attól félsz, hogy én valami seftet akarok csinálni veled, de kijelentem, hogy erről szó sincs. Ellenkezőleg. Amint itt megláttalak, eszembe jutott, hogy ti bohémek nem tudtok a pénzzel bánni és akárki szabadon kirabolhat. Azért akartam felajánlani üzleti tanácsaimat.

— Üzleti tanács? Ez már igen! Hát légy szíves. adj üzleti tanácsot, hol szerezhetnék hamarjában húsz koronát. Momentán ennyire lenne szükségem.

Most már megsértődött és majdnem durván rámfördedt:

— Semmi okod nincs rá, hogy ilyen bizalmatlan légy velem szemben. Ismétlem, hogy csak az önzetlen barátság vezetett hozzád. És megnyugtatlak, hogy ebben a kávéházban mindenki mindenkiről mindent tud. Itt az. emberek ráérnek, mindent kiszámítanak

Én például kiszámítottam, hogy a kabaré naponta kétszáz koronát is jövedelmez.

— Kétszázat? Hatszázat is!

— Na látod!

— Igen ám, csakhogy ezt a pénzt nem én ka pom, hanem Bálint Dezső.

Elmondtam neki, hogy állok a szerződésemmel és ő elképedve hallgatta. Kivett a zsebéből egy ügyvédi meghatalmazást és elébem telte.

— Ezt írd alá. Kijelentem, hogy semmiféle honoráriumot el nem fogadok, de ezt az ügyet én akarom rendbehozni. A fő az, hogy te ne avatkozzál bele, mert te csak rontanál rajta. Legjobb volna, hogy ha most mindjárt hazamennél, ágyba feküdnél és betegeket jelentenél.

— Az nem lehet! Hogy képzeled! És este az előadás?

— Buta vagy! Legalább látná, hogy mire megy nélküled. No, de nem bánom, ne légy beteg. Ellenben akkor fogadd meg becsületszavadra, hogy ha akárki akármivel hozzád fordul is, te azt feleled, hogy le semmiről sem tudsz, a te jogtanácsosod dr. Koltai Sándor, tessék azzal érintkezésbe lépni.

Ezt a parolámmal meg is fogadtam neki, sőt ő mindjárt le is foglalózta a megállapodásunkat és átadott húsz koronát, — amint mondta — előlegül az új szerződésekre. Ezzel elváltunk egymástól.

Este, amint a Kabaréba értem, Bálint Dezső már várt reám. Sápadt volt és szemmelláthatóan nagyon izgatott. Egyenest rámtámadt:

— Micsoda dolog ez? Hát nekem kerülő úton kell megtudnom, hogy te el akarsz szerződni innen?

Eszembe jutott a fogadalmam. Lesütöttem a szemem, hogy megóvjam magam villogó cvikkerének szuggesztiójától és mogorva konoksággal dűnnyögtem, hogy én semmit se mondhatok, szíveskedjék felvilágosításért jogtanácsosomhoz, dr. Koltai Sándor úrhoz fordulni. Dühösen kifakadt:

— Ostobaság! Mire való ehhez közvetítő? Ha van valami kívánságod, add elő, én nem zárkózom el előle, hogy mérlegelés tárgyává tegyem. Mire ehhez ügyvéd?

Én leszegzett fejjel, csökönyösen mormolgtam tovább a magam mondókáját, hogy én semmit sem tudok, forduljon a jogtanácsosomhoz. Rámvillogtalla a cvikkerét, egyetlen pillantással felmért, megítélt. és megvetően mondta:

— Hát jó! Előadás után együtt átmegyünk a/ ügyvédedhez!

Az ügyvéd már az ágyból kelt föl és hálóingesen jött át a dolgozószobájába. Olt állott egymással szemben a két gladiátor; az egyik hálóingben és abban a régimódi hosszú alsónadrágban, amelynek kieresztett madzagai a lompos, otthonias kényelmet jelképezték, a másik pedig szmokingosan, pomádésan, „tiré à quatre épingles”. Bálint kezdte:

— Én ugyan nem szoktam a kabarém szerződötett tagjainak az ügyeit...

Tovább nem folytathatta. Az ügyvéd az ő követ-

Koltai Sándor úr

kezelésen elnyújtott, furcsa, éneklő beszédmodorával közbeszólt:

— E néhány szóból is sajnálattal állapítom meg, hogy mi ketten már a kiindulásnál se állunk közös síkon és így lehetetlen lesz megértenünk egymást. Tehát mindenekelőtt is jó lesz tisztáznunk, hogy a kabaré, már tudnillik abban az értelemben, ahogy azt a közönség ismeri, nem az öné. Bálint-kabaré nincs. Ön csak egy terézkörúti üzlethelyiségnek az albérlője és a Nagy Endre kabaréja jelenleg abban működik.

Bálint Dezső keményen fölcsettant:

— Remélem, hogy ön ügyvéd létére nem akarja kétségbevonni az én jogaimat, amelyeket az összes törvényes kellékekkel igazolni tudok!

Az ügyvéd most még édesdedebben, lágyabban kezdett énekelni:

— Dehogy vonom kétségbe! Eszemágában sincsen. Ismétlem, hogy ön egy terézkörúti üzlethelyiségnek teljesjogú albérlője ezidőszerint. De a szomszédházban szintén van egy hasonló üres üzlethelyiség és kedvező anyagi helyzetem folytán megengedhettem magamnak azt a luxust, hogy a háznirral megállapodjam e helyiség bérletére vonatkozólag. Sőt arra is vállalkozhattam, hogy ezt a helyiséget a kellőszámú székekkel és asztalokkal lássam el. Természetesen ön továbbra is zavartalanul albérlője marad a maga bolt helyiségének, mint ügyvéd is kijelenthetem, e jogai-
ban önt senki se háboríthatja. De viszont a Nagy Endre kabaréja ott lesz, ahol Nagy Endre fog konferálni és nem ott, ahol ön az albérlő . . . Mielőtt egy lépéssel is tovább mennénk, nem árt, ha ebben megállapodunk.

Bálint Dezső most már szokatlanul megenyhülve nézett rá. Pillantásaiban az a megbecsülés volt, amely lyel a vívó szokta méltó ellenfelét üdvözölni. Megszimatolta benne a maga fajtáját és egyszerre rokonszenv ébredt benne iránta. Mert csak kétféle emberfajta van: úr és szolga. És a szolgák legbárgyúbb levédése az, amikor azt hiszik, hogy buzgalommal, odaadással, alázattal kicsikarhatják uraik szeretetét. Az úr szeretni csak az urat tudja; még akkor is, ha vetélytársa; sőt minél veszedelmesebb vetélytársa, annál szívesebben méri vele össze az erejét.

Leültek az asztal mellé egymással szembe, cigarettára gyújtottak és én ezentúl már csak annyit számítottam mellettük, mint a kis puli-kutya, amikor a juhászok letelepednek a vacsorájuk mellé. Az ügyvéd rám is szólt:

— Legjobb lesz, ha te haza is mégy most és lefekszel. Neked holnap is frissnek kell lenned. Mi majd itt szépen megbeszélünk mindent, ebbe te ógyse szólhatsz bele. Ha majd szükség lesz rád, majd én hivatlak.

Boldogan hagytam őket magukra a viadalukkal: lefeküdtem és elalvás előtt izgatottan találgattam, hogy vájjon micsoda fizetést fog kicsikarni a számomra a ζ ügyvéd. Napi negyvenet? Vagy talán ötvenet is? Eh. legokosabb, ha szerény leszek a reményeimmal. Mondjuk napi harminc koronát. Az is jó volna. Ezzel aztán el is aludtam.

Reggel hat óraker legédesebb álmomból küldönc ébresztett föl. Az ügyvéd küldte, hogy azonnal menjek föl hozzá, a szerződés már kész van, csak alá kell írni.

A mint beléptem, ők ketten még mindig az asztal mellett ültek egymással szemben, úgy, ahogy tegnap, este elhagytam volt őket. Csakhogy időközben az ügyvéd felöltözött házi slafrokjába, a fejét is rojtos sapkával fődte be; Bálint Dezső viszont ingujjra vetkőzött, a szmokingját, mellényét, nyakkendőjét levette, a gallérját is kigombolta és a két hőzentrógere is lecsatolva úgy illyezett hátul, mint egy leszerelt hajó kötélzete. Az asztalon egy kiürített likőrös üveg, kenyér- és kolbászmaradványok, a szobában vágni lehetett a füstöl, a padlót egészen befődtek az eldobált cigarettacsutkák. Körülbelül ilyen lehetett a Waterloo csata után a harctér. Az ügyvéd egyszerű hangon mondta:

— Végre sikerült Bálint Dezső úrral a legtokéletebb megállapodásra jutnunk, A szerződést pontról pontra megszövegeztük közös egyetértéssel, le is írtam két példányban, de mielőtt te aláírnád, talán jó lesz. ha megismerkedel a tartalmával.

Lassan, nyugodtan, éneklő hangján fölolvasta. Bálint Dezső ma kezdődő hatállyal a kabaré kizárólagos tulajdonjogát átruházza reám. Ezzel szemben én házbér, fűtés-világítás, rendőri engedély, adó és másegyéb technikai kiadások fejében fizetem neki a bruttó-bevétel húsz százalékát. Szóval ha ezután is jól megy a kabaré, ő kereshet rajta napi száz koronát. Én pedig hatszázat.

Bálint Dezső közben felöltözött, az aláírott szerződést a lehelletével gondosan megszáritotta, összehajtogatta, eltette, aztán elköszönt és hazament. De előbb búcsúzóul egy-egy pillantást vetett reánk. Az a pillantás, amely nekem jutott, hideg és közönyös volt, mint

azok a kötötűk, amelyekkel a halott szívét szokás át-dőfni. De az a pillantás, amellyel az ügyvédtől búcsúzott el, hasonlított azokhoz a kézfogásokhoz, amelyekkel birkózók szokták mérkőzés után egymásnak elismerésüket kifejezni.

Én is elköszöntem az ügyvédtől és idétlenül elkezdtem hebegni valamit holmi háláról, amellyel majd fáradozásait iparkodom méltóképpen viszonzni. De ő be se hagyta fejezni a mondatomat és tréfásan rám szólott:

— Légy nyugodt! Ennek a szerződésnek az ügyvédi költségeit Bálint Dezsővel már megfizettem magamnak. Ne félts te engem! Tőled pedig azt kívánom, hogy én legyek a kabaré örökös jogtanácsosa. Ezért semmiféle címen se fizetést, se jövedelmet nem fogadok el, de viszont kikötöm, hogy a művészek szerződését én állítsam ki.

Hát ezért a kis hatáskörért csinálta az egészet. Hogy a művészek kötelesek legyenek az irodájába fölmenni szerződtetési ügyekben. Megjegyzem, hogy a hatalmával mindig úriasan bánt, gavallér, bohémlelkű barátja volt a művészeknek. A színészek nagyon szerették őt. És ha nem csalódom, a színésznők szintén.

20.

Kitámolyogtam az utcára. Pesti fogalmak szerint ez még hajnal-idő volt. Az utcán az őszi ködös félhomályban konflisok és fiakkerek szállították haza a lokálokból az elázott vendégeket, a boltok még lehunyt redőnyökkel aludtak és a kávéházak vörösös lámpafénnyel folytatták éjszakai virrasztásukat. A szerződés a zsebemben volt, meg is tapogathattam,

minden rendelkezését szóról-szóra ismertem és valahogy mégse tudott otthonosan gyökeret verni a tudatomban. Olyan idegenül, értetlenül lézengett ott, mint azok a csillagászati számok, amelyeket a tudósok szoktak vakmerő nyugalommal megállapítani: hárommillió fény-év.

Reggeli kávéra átmentem a szemközti kávéházba, de egyetlen kortyot se bírtam legyűrni. A zsebemből elővettem a szerződést és újból elolvastam, de még mindig hihetetlennek, álomszerűnek éreztem. Az a néhány vendég a vaját kenegette a zsömléjére, az újságját olvasgatta és ügyet se vetett rám. Semmit se vettek észre rajtam. Olyan jó lett volna egyenkint sorba odatelepedni hozzájuk és megbeszélni velük a nagy esetet.

De már ideje volt, hogy bemenjek a „Magyar Estilap”-hoz, amelynek segédszerkesztője voltam. Ott mindig reggel nyolc órától déli egy óráig tartott a munkám és havi nyolcvan koronát kaptam érte. Nem nagy pénz, de legalább fixum volt. Bizonytalan körvonalú és bohémesen hullámzó költségvetésemnek ez volt a szilárd magja.

A „Magyar Estilap” négyoldalas, kétfilléres bulvár-újság volt, kérész-élete arra a félórára szorított, ami alatt az emberek villanyoson haza szoktak rohanni az ebédjükhöz. Szerkesztője és tulajdonosa egy izgékony temperamentuma, sokat olvasott, színes tollú publicista, dr. Szálai Mihály volt. Mint általában a kistermetű emberek, roppant fürge közéleti szereplést fejtett ki. Az ő működési területe a Városháza volt, amelynek bonyodalmas érdek-szövevényeiben olyan tudományosan tájékozódott volt, mint egy buk-

méker a lovak genealógiájában, Ő is e korszak sajátos progresszív világnézetének harcosa volt. Ez a progresszió akkor még a forradalmak lehetőségeitől távol, biztonságban érezte magát és ennekfolytán épp az elterpeszkedett polgári rendben találta meg a legbuzgóbb hirdetőit. A politikai és gazdasági rend legforradalmibb igazsági gyönyörű szólamokban csendültek meg, anélkül, hogy a már elhelyezkedettek boldog nyugalmát megzavarhatták volna. Ennek a progresszióknak a liberalizmusa egyetlen vezérelvben fejeződött ki: *Leben and leben lassen*. Szegény, kedélyes, kövérkés polgárok nem sejtették, hogy közeledik már az idő, amikor ugyanezek a progresszív forradalmi eszmék fogják őket kertes villa-lakásaikból és kellemes városházi összeköttetéseikből kizavarni.

Emlékszem, ezidőkben a progresszió egyik leglelkesebb élharcosa egy nagy szanatóriumnak tulajdonosa és egyébként is kitűnő főorvosa volt. Ő elnökölt mindama meetingeken, amelyeken a gazdasági javak igazságos megosztásáért és a kapitalizmus letöréséért szónokoltak. Egyszer aztán a kommunizmus első heiben suttogva megszólított az utcán:

— Mit szólsz ezekhez a disznókhöz! Elvették egyszerűen a szanatóriumomat és engem mégcsak mint orvost se hagytak meg benne, hanem áthelyeztek egy budai kórházba! A disznók!

Vállatvonva feleltem:

— Nem értelek! Végre győzött az eszméd! Azt hittem, jobban fogsz örülni neki.

No igen. Egy kicsit tévedtek. Ők másképp gondolták a dolgot.

A lap szerkesztősége és kiadóhivatala az Ó-utcában volt. Egy kis sötét, földszintes bolthelyiségben bőven elért mind a kettő. Amikor én odaértem, még csak a kiadóhivatal igazgatója volt ott. Egyszerű, dolgos, becsületes ember volt, a boltos-szakmából került ide és egy gépirókisasszonnyal kettesben végezte a lap adminisztratív teendőit. Egyelőre e pillanatban azzal foglalkozott, hogy egy bádogtölcsérből szép szabályom nyolcasokat csurgatott a deszkapadlóra. Ezt a munkáját akkor is áhítatos elmélyedéssel folytatta, amikor én beléptem. Hirtelen, minden átmenet nélkül szóltam hozzá:

— Igazgató úr, be akarom jelenteni, hogy nem jövök be többet ide. Kilépek a laptól.

*Az éppaspartó új
tes nyolcasai*

Elkezdett tágabbívelésű nyolcasokat csurgatni hogy a beszédhez szükséges gesztikulációt akadálytalanul kifejtthesse és szelíd, atyai jóindulattal válaszolta:

— Ne tegye azt! Én mondom magának, a tapasztalt, öreg ember és reám hallgathat. A mai világban az ember nem szokott csak úgy otthagyni egy biztos állást.

— De mit csináljak, ha nem bírom! Késő éjszakaig el vagyok foglalva a kabaréban.

— A kabarében? Mi az a kabaré? Az valami üzlet?

— Igen, egy üzlet a Teréz-körúton és én ott kaptam alkalmazást. Késő éjszakáig ott kell dolgoznom és nem bírok már korán reggel itt lenni.

— Akkor ez nem egy probléma! Hagyja ott a kabarét és punktum.

— Na, igen, de fontos anyagi okok . . . Ott sokkal többet keresek!

— Többet? Mi az a többet? Mit fizetnek egy olyan . . . hogy hívjákban?

— Hatszáz koronát.

Az igazgató úr kezében hirtelen megállott a vizes tölcser és a megkezdett nyolcas egy nagy tócsába fulladt. Ez a rettenetes összeg egy pillanatra elkábította, hogy szóhoz se tudott jutni. Egy darabig tűnődött, de aztán diadalmasan mondta:

— Csakhogy meddig tart az a hatszáz korona? mondjuk, egypár hónapig. Én azt mondom magának többet ér itt ez a nyolcvan korona biztos, mint az a hatszáz bizonytalan!

Lassan, megfontoltan szótagolva válaszoltam:

— Igen ám, de itt ezt a nyolcvan koronát havonta kapom, ott pedig azt a hatszáz koronát naponta . . . Beláthatja, igazgató úr, hogy ez már lényeges differencia.

22.

Tulajdonképpen semmi sem változott e sorsdöntő napon. A tagok már azelőtt is igazgató úrnak szólítottak, a színpadon éppúgy végeztem a dolgom, mint más kor, a szünetben most is átjött hozzám a kis szobába

a pénztáros a számadásokkal, mint azelőtt. Csak éppen a számadás után a pénztáros lágy hangon megkérdezte tőlem:

— Hogy méltóztatik igazgató úrnak diszponálni a fönmaradt összegről?

A fönmaradt összeg ott hevert a drótfonatos kosár alján bankókban, aranyban, ezüstben. Tegnap ez még nyúljóhosszú szentség volt és szinte magától szaladt haza a bankba B. D. folyószámlájára, mint malac az óljába. És íme, csak egy kurta írott mondat kellett hozzá, ami két ember veszekedéséből formálódott ki egy agyoncigaretázott éjszakán és mindez a pénz az enyém. Most láttam először, hogy milyen csudálatos találmány az a magántulajdon.

Hogy hogy méltóztatom diszponálni a fönmaradt összeggel! Hajlamom első sugallata szerint legszívesebben fölmarkoltam és a nadrágzsebembe gyömöszöltem volna az egészet. Álmaimban sokszor kipróbáltam már ezt a mozdulatot, amikor — főként bizonyodalmatlan pénzügyi gondok után — elaludtam és egy nagy halom pénzre bukkantam. De szégyeltem volna a mohóságomat a pénztárosom előtt, tehát könnyed előkelőséggel mondtam:

— Csak küldje be a folyószámlára. N. E. névre, B, D. helyett N. E. Az egész változás csak két betű. Ez a magántulajdon. A pénztáros fölkapta a kosarat, meghajlott és kifelé indult. Elvörösödtem és bátoritanul utána szóltam:

— Apropó! Nekem is szükségem volna valami pénzre!

A pénztáros visszafordult, a bankókat legyezőalakban széttereggette és szolgálatkészen felelte:

— Kérem, igazgató úr! Mennyit méltóztatik parancsolni?

Hirtelenében kétszáz koronára gondoltam, de abban a pillanatban, amint ki akartam mondani, magam lealkudtam a felét magamtól. Szégyenkezve nevetgéltem:

— Momentán . . . hm! . . . mondjuk száz korona elég lesz. Csakhogy éppen legyen egy kis pénz nálam.

Ezer koronánkint küldte a pénztáros a bankba a pénzemet, minden egyes küldeményről nyomtatott elismervényt kaptam, amelyet a bugyellárisomban gyűjtöttem össze. A feleségemnek nem szóltam a nagy változásról; neki legfőlebb az lehetett gyanús, hogy egy idő óta hűségesen átadtam neki a napi húszkorona föllépti-díjamat.

Eljött karácsony estje. A Teréz-körúti harmademeleti kétszobás lakásban is kigyulladtak a szerény gyertyák a karácsonyfán. A feleségem ünnepélyesen mondta:

— Nézze, Endre, az idén semmitse vettem magának. Nagyobb meglepetésem van.

Sugárzó arccal adott át egy kis takarékbetéti könyvet, amely hatszáz koronáról szólt. Csíp-csup szövetkezeteknél ezerkétszáz koronányi adósságunk volt, amely állandóan fojtogatott bennünket, egész életünket megnyomorította. Most ennek felét egyszerre kifizethetjük.

— Még egy év és nem lesz több adósságunk! mondta a feleségem.

— No, akkor nekem is van egy kis meglepetésem a számodra! — feleltem én színpadiasan.

Átadtam neki húsz darab kis fehér cédulát, mind

egyik egy-egy ezer koronáról szólott. Elszörnyedve tartotta kezében a rettentő összeget, amely ormótlan tömegével úgy ellapította egyszerre az ő lassú türellemmel fölépített meglepetését, mint egy háborús tank a gyerek homokvárát. Bizonyára nem volt boldog e karácsony éjszakáján. Az egyszerű, szegény életnek is megvannak a maga szépségei, költői virágai, amelyeket most egyszerre tiport el egy pöffedt szörnyeteg: a gazdagság.

Azokat a nyomtatott cédulákat ezután is szorgalmasan elhordtam hozzá, ő elrakosgatta a fehéreműs szekrénybe, mint a drágakincset, úgy dugdosta és éjszakánként, amikor egyedül virrasztva várt rám, előszedegette, kisimította, rendezgette, rakosgatta és szorgalmasan építgette belőlük egy új élet ábrándjait.

23.

Csakhogy ennél ledérebb, aljasabb játékot sohase játszottam még. A cédulák megvoltak, de a pénzt már elköltöttem. A pénztárossal szemben mindig megmaradt a fészengésem, valahányszor pénzt — a magam pénzét — kellett kérnem tőle. Rájöttem, hogy sokkal egyszerűbb, ha a banktól kérek egy kis csekk-könyvet. Csudálatos, mámorító, észbomlasztó találmány! Az ember taláalomra csak beleír egy számot, amelybe egyszerre a kabbalák varázsereje költözködik: zárat kb nyit, falakat lebont, a legmélyebb tengerből fölhozza a legdrágább halakat, a legmagasabb fákról lehozza a legdrágább gyümölcsöket. Abból a csekk-könyvből folytonos nyugtalanság sugárzik ki, mint amikor töltött revolvért hord a zsebében az ember. Persze, van, aki már megszokta; például a prokurista a csekk-

könyvet, a rendőr a revolvert. De tessék elképzelni a fiatal író, akinek eddig azok voltak a legtikkadtabb pillanatai, amikor a kiadó tolla végigszaladt az utalványon.

Otthon, a Teréz-körúton változatlanul folyt tovább a kétszoba-konyhás élet a maga mindennapos apró csatározásaival, diadalaival, kudarcaival. A feleségem elszántan alkudozott a piacon a kofákkal, megfőzte az ebédet, kivasalta a ruháimat, kistoppolta a harisnyáimat, végigizgulta az egyéves gyerek folyton megújuló válságait és fillérenként gyűjtötte tovább a pénzt a takarékkönyvébe. Azokat a nyomtatott cédu-lákat már rég nem őrizte a fehérműs-szekrényében, Valaki felvilágosította, hogy azok az elismervények csak arról a pénzről szólnak, amit betettek a bankba, nem pedig arról, amit kivettek belőle. Egy délben, amikor kábult álmomból fölbredtem, az egész papírcsomót kettérepesztve dobta az ágyamra:

— Ezeket a rongyokat csak tartogassa maga. Nemenincs rájuk szükségem.

A fillérnyi pontosságra szabályozott élet mellett ott volt még az én másik új életem éjszakáról-éjszakára megújuló tivornyaival. A magasabbrendű pénzköltés titkos rejtélyei, amelyekbe addig csak a nyitva felejtett ajtó résén kukkanthattam be olykor-olykor, most otthonosan kitárultak előttem. Megízleltem és úgy éreztem, hogy sohase fogom megenni az öncélú pénz-pocsékolás gyönyörét. A pesti éjszakában remekül föl-épített szervezetek működtek, amelyek a legmohóbb lumpok igényeit is ki tudták szolgálni. Egy külön világ volt ez, a fogyasztók világa, amely gondosabban elszigetelődött a nappalok termelő tömegeitől, mint egy

külgügyminiszter dolgozószobája a konyhától. Ennek a világnak megvolt a maga külön értékelése, erkölcse, esztétikája, sőt nyelve is. A férfi értékét megadta a fáradhatatlan fogyasztóképesség, a nőt a gátlástalan könnyedség, amellyel a mámor szeszélyes hullámaira bízta magát. Voltak barátságai, amelyeknek páthoszáat a részegség fűtötte és szerelmei, amelyek egyszerre nyíltak ki és hajnalig le is viharzottak tropikus virágzásukat. A szeparék ablakai szigorúan le voltak függönyözve, se napfény, se utcai lárma nem hatolhatott

A gumirádlis

be oda. Ugyanígy volt lefüggönyözve egész életünk. És ha multság után reggel a nyitott gumirádlisokon végigszellőztettük magunkat a Stefánia-úton, a férfiak az éjjeli tivornya sápadtságával, a nők az éjjeli virágzás rikító festékszíneivel arcukon a műhelyekbe, boltokba, hivatalokba baktató emberek csak olyan stafázs volt a számukra, mint a királyok bevonulásánál kétoldalt a járdák bámész tömege. Ennek a világnak megvoltak a maga számontartott uralkodói külön udvaroncaikkal: ilyen uralkodó lettem én is csekk-könyvemmel, amelynek bűvös hatalmát mindig új izgalommal próbáltam ki.

Ez az élet nemcsak a kétszoba-konyhás lakástól sodort messzire, hanem attól az írói társadalomtól is, amelynek értékelése volt eddig számomra az egyetlen mérték és irány. Ennek a társadalomnak az értékelésében a kabaré egyszerű éjjeli mulatóhely volt amelyet a legvékonyabb fonál se fűzött az irodalomhoz. Ha nekem magamnak maradtak volna még illúzióim, ezeket is szétrombolta egy véletlen kalandom. Egyszer találkoztam az utcán Pakots Józseffel, aki akkor a mi ifjú írói generációnknak körülbelül negyedik garnitúrájába számított. Én az osztályából kizuhant ember mohóságával kapaszkodtam belé és hízelegve mondtam neki:

— Kérlek szépen, nagyon megörvendeztetnél velem, ha írnál a kabarémnak egy verset, vagy egy jelenetet!

Ő hátrakapta a fejét, a monoklit gögösen megforgatta a szemében és elvörösödve felelt:

— Megbocsáss, de nagyon csudálkozom, hogy ilyesmit föltételezel rólam! Én egy író vagyok! . . . Nem fiam, ilyesmire én nem vagyok kapható!

Nálunk akkor még — és ez a szegény kis nemzetek nagyszerű kiváltsága — irodalomban és művészetben a hősiezen vállalt szegénység romantikája uralkodott. Az a gyanúm, hogy engem sem a működésem különített el régi társaságomtól, hanem az a rengeteg pénz, amit ezzel a működéssel kerestem. Egyre coriolánibb daccal süppedtem kitaszított *outcast* voltomba. Lassankint kifejlődött bennem az üldözöttség érzékenysége, amely mindenütt, mindenben az irigység, kajánság aknamunkáját sejtí. Meg kell adni, hogy újságíró-kollégáim egyáltalán nem erőltették meg magukat, hogy rémlátásaimat eloszlassák. Volt egy kis

művészi vállalkozásom, amely minden este utolsó helyig megtelt, a közönség egyre szélesebb rétege fedezte föl benne új mondanivalók és új formák kísérleti színpadát, de az újságokban soha egyetlen szó sem emlékezett meg róla. Volt lap, amelyben még a megfizetett hirdetést is csak előzetes diplomáciai tárgyalások után lehetett elintézni. Viszont a napihírek között böngészve mindig találtam elrejtve egy-egy kis mérgezett nyilacsskát, amely nekem volt szánva. Például egy napon egy előkelő újságban a következő szerény kis napihír állott:

Öngyilkos kabaréművésznő. Virág Margit rendőri felügyelet alatt álló nő a Rákóczi-úton marólúgot ivott. A mentők a Rókusba szállították.

24.

Azoknak az időknék mámoros viharaiban maga a kabaré nyomtalanul enyészett el. Most se tudok visszaemlékezni egyetlen estéjére sem. Az a pár órás esti szereplés nem is munka, inkább csak egy kis kényszerű pihenés volt új életemben.

Akkor még a kabaré nem is adott sok munkát. Valóban, még a könnyű műfajok közt is a legkönnyebb volt. Néhány óra alatt összeszededgettem azt π pár kuplét, jelenetet, amellyel havonként egyszer újműsor címén a régi műsort megspricceltük, maga ai előadás pedig inkább multság volt a számunkra, mint munka. Mindannyian fiatalok voltunk — az egész társaságban én voltam a legidősebb, huszonkilenc évemmel —, őszinte játékos kedvünk a maga multságára tombolta ki magát a színpadon. Azt hiszem, bölcselem cselekedtem, hogy azokból az időkből semmiféle írás

béli dokumentumot sem őriztem meg. A fiatalság sugárzásából kihántva, annak a kis helynek különleges akusztikájából kiemelve, bizony szegényes, gyatra produkciók voltak azok. Akkor a közönségnek tetszetek és ez érthető is. Irodalomban, művészetben, színpadon a túlérett formák akkor fáradtan torlódtak össze a zsákutca fala előtt, mindenki türelmetlenül várta az utat, amely új világokba vezet. És a kabarének mégis megvolt az az egy újszerűsége, hogy fiatal volt és a régi megszokott formákból kirugaszkodva, fiatalos snájdigsággal dúlt a tisztelt, de unt hagyományok között Szabadulás volt, ha arra a kérdésre nem is felelt, hogy hová. Mindenesetre ajtó volt, amely egy fülledt terem-ből a tág világba vezetett.

Ez egymásba olvadt napok zavarosából élesen kiválik emlékezetemben egy viharos éjszaka, amelyen egy színésznővel megkötött friss barátságomat ünnepeltem. A multság egy körüti kávéházban zajlott le. színészek, színésznők, ez időleges bohém frigyek megértő szövetségesei vettek részt benne. Amikorára előadás végeztével, éjfél után mi nagy zajjal bevonultunk a kávéház polgári közönsége már haza takarodott. Az' egész nagy helyiséget megszállottak a tivornyánkkal. ömlött a francia pezsgő, kaviárok, tengeri rákok tobzódtak a tálakon — akkor még elméletben sem ismer-tük az autarchia rendszerét. Sokan itták a francia pezsgőt e honban, de az is igaz, hogy annál többen voltak, akiknek viszont a magyar kenyérből se jutott

Az egyik színészem az asztal tetejére állva új kuplóját énekelte. Én, mint képzeletbeli karmester dirigáltam és amikor hamis hangot fogott, nyakon-legyinttem, ő tréfásan tiltakozott és kijelentette,

hogy a nyaklevesnek törvény szerint is tíz korona az ára.

— Fizetem! — feleltem hetykén. — Te csak énekelj tovább.

— Az más! — mondta ő és most már irtózatossá hamisan énekelt tovább, hogy minél több nyaklevesre legyen alkalmam.

Egy hirtelen alakult bizottság jegyezte a nyakleveseket. A végén négyszáz koronára gyűlt össze a tartozásom és ezt mindjárt ki is fizettem egy csekkkel. Pompás multság volt.

Bárha tél volt, már erősen hajnalodott, amint ki vonultunk az utcára. Az ajtóban a színésznő átkarolta a nyakamat és a vállamra hajtotta a fejét. Ez nagyon gyengéd, megható attitűd lehetett volna akárhol, csak éppen nem elmenőben, egy kávéház ajtajában. De aztán megláttam valamit és egyszerre megtudtam, hogy kinek szól ez a szépen megjászott színészi póz.

A kocsit szélén egy sötét, mozdulatlan szobor-alak állott, a feleségem. Kalapját, szegényes, vékony felöltőjét belepte a hó, amely két lábát is magas torlásokkal vette körül annak jeléül, hogy már régóta vár ott egy helyben, mozdulatlanul. Fekete sziluettjéből félszegen, panaszosan domborodott ki kezdődő anyasága. Amint engem meglátott, nem szólt; semmit sem, csak megfordult és szaporán elindult hazafelé.

Eltaszítottam magamtól a szí-

nésznőt és utánarohantam. Így mentünk akkor haza mi ketten: ő elől, én pedig utána kullogtam. És ott sem beszélünk semmit sem. Ő csak nyugodtan ült, ült az asztalra könyökölve, én pedig egy széken összekuporodva sírtam hangtalanul.

Külön tárgyalások nélkül is létrejött köztünk az új megállapodás. E naptól kezdve ő vette át a kabaré pénzügyi igazgatását. Én írhattam, konferálhattam tovább, de a kasszát ő tartotta a kezében.

25.

Benne voltunk már a tavaszban, vége felé járt a színházi szezon. Az újságkiadótisztviselők nyugdíj-egyesülete küldöttségileg megkért, hogy rendezek egy délutáni előadást a nyugdíjalapja javára. Én csak a művészi programról gondoskodjam, a jegyeket majd ők fogják házilag kiárusítani. Örömmel vállalkoztam rá, még azt is megígértem, hogy a tagok felléptidiját a magam zsebéből fogom fizetni. Nekem már az is nagy vívmány volt, hogy az újságírók helyett legalább az újságkiadók tudomásul veszik a kabarét. Az előadás gyatrán sikerült. Kiderült, hogy a kabaré sem a nappali világítást, sem a jótékony cél kegyes hangulatát nem bírja ki. Olyan, mintha valaki télen csapna fel fagyaltárusnak, vagy egyházi zenére akarná táncolni a rumbát. Emlékszem, három százhetven korona bevételük volt, amiért gavallérosan fizettek meg azzal, hogy az előadásról az újságok színházi rovatában számoltak be. Első eset volt ez a kabaré életében, felért egy diadalmas várostrommal.

Néhány nap múlva száraz, üzleti hangú levelet kaptam Bálint Dezsőtől. Figyelmeztetett, hogy a dél

utáni előadás bruttó bevételének húsz százalékát hetven koronát eddig nem küldöttem be neki és felszólított, hogy ezt a mulasztásomat postafordultával pótoljam „a különbeni következmények terhe alatt”, Tréfás hangon válaszoltam neki, hogy ez az előadás a jótékony célt szolgálta, a jótékony cél pedig a vállalat erkölcsi presztizsének vált hasznára. Az előadásból nekem semmiféle bevétel sem volt és amennyiben viszont a készkiadásaimban óhajt húsz százalék erejéig részesedni, ennek semmi akadálya sincsen, Erre ő azt válaszolta, hogy ha tréfálkozó hajlamaim vannak, azokat próbáljam a színpadon kiélni, de az üzleti ügyekben nem szereti a tréfát. A kérdéses hetven koronát pedig postafordultával okvetlenül utaljam át. Én még mindig megmaradtam a tréfánál. Azt válaszoltam, hogy én a hetven korona kifizetésére semmiképpen sem érzem kötelezettnek magamat, de ha neki erre az összegre — amint levelének kétségbeesett hangjából kiérezhető — olyan nyomasztó szükség van, forduljon jól megfogalmazott, alázatos kérelmével az újságkiadótisztviselők nyugdíjegyességéhez; az ügyis jótékonycélú intézmény, talán megkönyörül a kérelmén. Most már nem is ő válaszolt, hanem az ügyvédje, hogy ügyfele megbízásából ezenel van szerencséje . . . stb.

Egyszerre fejembe szaladt a vér. Hát ha ő olyan legénykedve kérkedik a keménységével, majd én megmutatom neki, hogy engem se puhább fából faragtak. Délután négy óra volt. A társulat odabenn az új műsort próbálta, a pénztáros ép most nyitotta ki a kasszát merő formalitásból, mert a közönség megszokta volt, hogy csak este váltsa meg a jegyét

A boltból hozattam egy nagy darab kéregpapírt, hevenyészett betűkkel rápingáltam, hogy: „Nyári Szünet”, ezt kiakasztottam a kabaré bejáratára, a pénz tárosnak meghagytam, hogy ha van véletlenül már eladott jegye, azt váltsa vissza, a tagok között pedig kihirdettem, hogy most néhány napig pihenni fogunk, aztán vidéki körútra megyünk.

Csak amikor mindezt ilyen szépen elintéztem, akkor jutott eszembe, hogy a szerződésem szerint most már elvész az a tizennégyezer korona kaucióm, amit időközben kellett lefizetnem a bank számlájára. A hetven koronáért én elvesztettem tizennégyezret, de megvigasztalt az a gondolat, hogy ugyanezért a hetven koronáért Bálint Dezső egy jól jövedelmező vállalatát veszttette el. A színészek pedig, ezek a gondatlan verebek, vidáman csipogtak tovább; örültek a váratlan szünetnek és a vidéki körút kalandjainak.

Jaj, de fiatalok voltunk!

26.

Minek tagadnám, ennek a vidéki turnénak magam is örültem. A magyar vidék a földrajzi, néprajzi és művészettörténelmi dokumentumok káprázatos gazdagságával kecsgettetett. Pozsonyban csavaroghattunk a várdomb lejtőjén, a ghetto hangulatos házacskái között; Lőcséről láthattuk a Tátrát, az országnak ezt a cukros asztaldíszét; Máramarosban leszállhattunk a sóbányák kristálydómjaiba; Kolozsvárott gyönyörködhettünk az ódon kultúrában, amely olyan tömény volt, mint a palackba fojtott bor-esszencia; lubickolhattunk Nagyvárad pezsgő városi életében, amely, mint a túlkovácsolt tészta, mind-

untalan ki akart futni szakasztójából; a fogarasi havasok tövéből végignézhettünk a Barcaságon, ezen a paradicsomi síkságon, amelyet a szászság burgádjai hintettek be; falatozhattunk báránypecsenyét tarkabarka bunyevácmenyecskék között a szabadkai heti vásáron; hajókázhattunk a Mississippi-hangulatú Al-Dunán; sőt a magyar tengerpart bágyadt pálmái ízeltőt adhattak a tropikus délszaktól is. Mindezt a tömérdek szépséget, gazdagságot, változatosságot egységes zónajeggyel, egységes közigazgatás oltalmában utazhattuk be, útlevelek, vízumok, engedélyek és bizonyult valutaszámítások nélkül.

Naponta új városok, tájak, emberek; nappal cigányos bumlizások a vasúti kupékban, este előadások a mélyen beágyazott mindig egy programmal, amelynek elgépiesedett ütemét friss ingerekkel látta el a folyton változó közönség fogékonysága. Egy vidám majálissal ért volna fel ez az utazás, de ennek az örömét tökéletesen megmérgezte az a tisztázatlan viszony, amelyben a kabaré a köztudattal szembenállott. Az előadásokat a vidéki szállodák éttermeiben kellett megtartanunk és a szállodásokkal lehetetlen volt megértetnem, hogy ezúttal nem egy mozgó leánykereskedelmi vállalat vendégszerepléséről van szó. A szállodások a régi gyakorlat alapján előzenykenyen felajánlották nekem az egész jegybevételt, a társulat számára ingyenes lakást, ellátást ajánlottak fel, de viszont ugyané gyakorlat alapján pontos adatokat követeltek a nőtagok arányszámáról, koráról és egyéb fizikai adottságairól. Furcsa alkudozások következtek, amelyeknek folyamán nekem kellett a kedvező feltételek helyett kevésbé kedvezőket kicsikar

nom; a belépődíjak egy részét átengedtem, az ingyenes szobát és ellátást visszautasítottam, így sikerült megértetnem velük, hogy a kabaré nem hajlandó a közönség vendéglői fogyasztókészségét közvetlen közreműködésével ösztönözni.

Így is megesett, hogy egy erdélyi városkában előadás alatt elémállott egy marconaképű, beborozott úr:

— Maga az igazgató?

Megnyugtattam, hogy valóban én vagyok az és szerényen megkérdeztem, hogy viszont nekem kihez van szerencsém.

— Én a főszolgabíró vagyok itt — felelte nyersen. — Most fölmegek az ötös számú szobába és mondja meg annak a kis szöke színésznőnek, maga már tudja, melyik az, hogy jöjjön fel hozzám.

Persze ebből csúnya affér kerekedett, majdhogy össze nem akaszkodtunk. Előadás után szokás szerint a társulat külön asztalnál vacsorázott, a vacsora nagy mulatsággá terebélyesedett, pezsgőt hozattam, cigányoztunk, nótáztunk, bolondoztunk, táncoltunk és hajnaltájt a főszolgabíró úr békülékenyen tántorgott hozzám:

— Ne haragudj, testvér, de most látom csak, hogy úriember vagy!

Aztán volt e vidéki turnén egy nagyobb kalandom is, amely kis híja, hogy botrányával az egész országot tele nem harsogta. Aradon tartottunk előadást és délután az öü állomásozó huszárezred tisztikara telefonon rendelt asztalt magának. Azt is kikötötték, hogy az asztal a legelső sorban legyen, közvetlenül a színpad mellett, semmiféle polgári ülőhely

meg nem előzheti. Így követelte ezt meg az előkelő fegyvernem társadalmi presztízse.

Este a szálloda télikertje zsúfolásig megtelt közönséggel, csak a huszártisztek nem jöttek el. Legelői az a hosszú asztal üresen maradt. A cibilek, mikor megtudták, hogy ezek a székek a tiszteket várják, nagy respektussal húzódtak el onnan. Akkoriban a vidéki városoknak kényes problémája volt a polgárság és katonaság közötti jóviszony ápolása. A hadsereg nem a nemzet szívügye volt, hanem mint a fölényes, elnyomó osztrák uralom fegyveres képviselője kavargatta meg a mélyen meggyülemlett nemzeti keserűséget.

Már javában tartott az előadás, amikor a tiszturak megérkeztek. Vászonruhában, porosan, izzadtan, úgy, ahogy valami gyakorlatozás után lóról szállhattak, jöttek be és fesztelenül zajongva, kardjaikat csörtetve telepedtek le az asztalukhoz. A pincért hívták, hangosan megrendelték vacsorájukat, italukat, addig az előadás szünetelt és a cibilközönség, amely négy koronát fizetett a jegyéért, türelmesen várt.

Vége megkezdhattuk az előadást, de nem sok örömünk telt benne. Ha én, vagy valamelyik férfinéző jelent meg az emelvényen, a tiszturak türelmetlenül leintettek bennünket, hogy hagyjuk már abba. menjünk a fenébe. Ellenben a színésznőket annál lelkesebben fogadták. Főlszólogáltak hozzájuk, pezsgőt kínálgattak oda nekik, a lovaglópálcájukkal meg-megpiszkálgatták a szoknyájuk alját. Kétségbeesetten próbáltam megértetni velük, hogy nyilván félreértik a helyzetet és hogy itt magasabbrendű művészi produkciókról van szó. De hát ez tel-

jesen reménytelen vállalkozásnak bizonyult. A legtöbb tiszt nem is tudott magyarul, osztrák arisztokratafiúk voltak. Gyötrelmesen megalázó este volt.

Szünetben odajött hozzám a pénztárosom és jelentette, hogy utólag odavitte a belépőjegyeket a tiszt asztalhoz, de a tiszt urak kijelentették, hogy négy korona sok ezért a tinglitangliért. Ellenben hajlandók egy koronát fizetni *per Kopf*. No, ez éppen jól jött nekem abban az elkeseredett emberevő kedvemben. Azt válaszoltam, hogy ha sokallják a négy koronát, ne fizessenek semmit se. Vendégeimül látom őket. Sőt, ha parancsolják, a vacsorájukat is kifizetem. Meggyőződéses negyvennyolcas függetlenségi létemre ez csak elég szép gavalléria tőlem?

Ennyi történt. De véletlenül jelen volt egy újságíró is, végighallgatta ezt a beszélgetést és másnap reggelre a lapjában rikítóbetűs, szenzációs cikket írt az esetről. Affér a tisztikar és a kabaré között. A huszártisztek potyán nézték végig a kabaréelőadást, amelyért a szegény cibilek négy koronát fizettek. Ez bizony kellemetlen lehetett a tiszt uraknak, dehát bántam is én. Örültem, hogy végre kiszabadulhatok ebből a városból.

Az ezredes ur

Már becsomagoltunk, ép indulni akartunk a pályaudvarra amikor egy nagy darab huszárezredes rontott be hozzám Aranyzsinóros, parádés atilla

jába volt öltözködve a kánikulai melegben, az arca pulykavörös volt, a szemét úgy forgatta, mintha Herczeg Ferenc darabjában játszott volna és kezében az aradi újságot lobogtatva, recsegő hangján egyenest rám támadt:

— Sind Sie der Direktor?

Hát bizony ez a kezdet nem sok jót ígért. Hirtelesen elhatározással franciául válaszoltam:

— *Excusez mon Colonel, mais je ne parle pas l'allemand!*

Az ezredes úr hátrahőkölt. Mint szakképzett stratégia belátta, hogy itt hatalmas taktikai előnyhöz jutottam. Ha tud is valamit franciául, annyira semmi esetre sem tud, hogy a megkezdett fölényes lendülettel folytathassa. No meg franciául nem is olyan könnyű gorombáskodni. Hogy valaki Racine nyelvén durva tudjon lenni, ahhoz nagyon tudnia kell franciául. Nagyot fújt, aztán összeszedte francia tudományát és németes zsongással ellágyítva a sziszegő hangokat, megkérdezte tőlem, hogy én íratam-e ezt az újságcikket. Szép szelíden feleltem neki, hogy ahhoz az újságcikkhez semmi közöm sincsen. Ami meg van írva benne, az mind igaz, de arról sem tehetek, hogy megtörtént és arról sem, hogy belekerült az újságba. Zordul végighallgatott, aztán az atillája belső zsebé böi kivett egy nagy, dagadt bugyellárist és gögösen mondta:

— *Also gut! Combien dois-je a vous? Je voudrais payer!*

A gögre én is göggel feleltem. Hogy én nem vagyok pénztáros, én magyar író vagyok és nem szoktam pénzek bekasszírozásával foglalkozni. Különben

is, „pénztártól való távozás után további elszámolásoknak helye nincsen”. Az ezredes úr mérgesen a kardjára ütött, hogy tán csak nem képzelem, hogy az ő tisztjei adósok maradnak egy . . . egy . . . izé . . . egy café-chantant-nak.

Most már fölényesen, sima udvariassággal vála szóltam, hogy amint már ebből a megjegyzésből is kiderül, a tiszt urak alapvető tévedés áldozatai voltak. amikor a kabarémba elvetődtek, ők valami nemzet közti café-chantan-t vártak és ahelyett magyar irodalmi kabarét kaptak. Tehát nem is dukált, hogy be lépődíjat fizessenek érte.

A bérkocsik a kofferekkel már odasorakoztak a hotel elé, nem értem már rá a további vitatkozásra, hacsak nem akartam lekésni a váradi vonatot. Az ezredes úr mégegyszer rámmordult, hogy fogadjam el a pénzt, én mégegyszer kurtán kijelentettem, hogy nem fogadom el, aztán elköszöntem, kocsiba ültem és a karaván elhajtattot a pályaudvarhoz.

Nagyváradon, alig hogy a hotelszobámban el-rakosgattam, két huszártiszt, a Váradon állomásozó Vilmos-huszárok két ifjú főhadnagya kopogtatott be hozzám. Az egyik gróf Eszterházy Móric volt, aki a későbbi miniszterelnök és tanult politikus finom képességeit akkor még a kackiás huszáregyenruhában rejtegette. Közölte velem, hogy az aradi tisztikar táviratban megbízta őt, hogy egy hírlapban szellőztetett botrányért tőlem magyarázatot és elégtételt követeljen. Cigarettaival kínáltam és megkértem őket, hogy foglaljanak helyet, majd én becsületesen, pontosan elmondok mindent, ami történt. El is mondtam és elmondtam azt a keserűséget is, amit mi, magyar mű-

vészek éreztünk, amikor egy magyar városban a tiszturak a mi magyar produkcióinkat frivol német gajdoló közbeszólásaikkal tették csúffá.

A gróf meghallgatott, fölállott, összeütötte a bokáját, kezet nyújtott és nyugodt, halk hangon kijelentette, hogy én mindenképpen korrektül viselkedtem és nézete szerint az eset további lovagias eljárásra nem ad alkalmat. Sőt az a meggyőződése, hogy a tulajdonképpeni sértett fél én vagyok és ezért a helybeli tisztikar fog elégtételt szolgáltatni. A tisztikar testületileg fog megjelenni az előadáson és meg fogja mutatni, hogy magyar érzéssel tudja méltatni magyar művészek törekvéseit. És végül megkért, hogy előadás után üljek az ő asztalukhoz, legyek az ő vendégük vacsorára. Ezt nem szabad visszautasítanom, meg kell adnom ezt a kis lehetőséget, hogy legalább így kvittelhessék le az aradi bajtársak adósságát.

27.

A vidéki körút végzetes sorsfordulatot hozott reám is és a kabaréra is. A fejem búbjáig belesüppedtem az úgynevezett erkölcsi fertőbe, amelyet a hatóság gondosan körülpecéz rendőri intézkedéseivel. Akadtak városok, ahol a rendőrség egész egyszerűen társulatom női tagjaira vonatkozólag hatósági egészségügyi biztosítékokat követelt tőlem. Voltak városok, ahol a szállodás hangosan kifakadt ellenünk, mint szerződészegő, kötelességmulasztó lázadók ellen, mert a társulat előadás után lefeküdt aludni, ahelyett, hogy a vendéglői fogyasztás szolgálatába állott volna. Nem akadt egyetlen vidéki újságocska sem, amely művészeti rovatában egyetlen sornyi megemlékezésre

is méltatott volna bennünket. Ezer apró megaláztatás adta tudtomra, hogy a közvélemény egy színvonalra helyezett bennünket a mulató éjszaka vándoriparosaival, akikkel napvilágnál nem szokás az éjszakai ismeretséget fenntartani. Emberi méltóságom, amelyet írói pályám kezdő nyomorúságai se bírtak kikezdeni, cafatokra rongyolódott ezen a végzetes nyáron.

Önmagam előtt be kellett ismernem, hogy a közvéleménynek nagyjából igaza volt. Mesterségünk külsőségei, azok a terített asztalok előtt hevenyészetten lepörgetett produciók könnyen tévedésbe ejthették a közönséget, viszont művészetünk nem volt alkalmas arra, hogy a látszatokat és előítéleteket legyőzve, tiszteletet parancsoljon a maga számára. Nagyon is fiatalok, közvetlenek, spontánok voltunk. Úgy férkőztünk a közönséghez, hogy a pódiumunkat fűrészeltük le az ő színvonalára. Mindenesetre kényelmes módszer, de aki ezzel él, mondjon le arról a tiszteletről, amit a kiválasztott művészet misztériuma teremt maga körül. Az igazi művészet sohasem ennyire egyszerű, magától értetődő és nem csordul ki olyan magától, mint mézga az akácfából. A romantikus fölfogás megveti ugyan az izzadságos művészetet, de a gazdag magyar nyelv az izzadságtól megkülönbözteti a verejtéket, amely az önmagával vívódó művészek tragikus izzadsága. Ez a verejték, ez az önmagával küszködő kétség hiányzott eddig a kabaréból.

Fogadalmat tettem magamban, hogy ezt a megalázott, meggyalázott kabarét fölemelem a megbecsült művészetek színvonalára. Tisztán láttam a szerepet is, amelyet a magyar szellemiség összműködésében vállalnia kell: Irodalomnak, Színművészetnek a kabaré

lesz a portyázó könnyű-lovassága, amely hegyekben új utakat, mocsarakban új gázlókat kutat ki a nehezebb felszerelésű csapatok számára. Fogadalmat tettem, hogy az a főszolgabíró, aki a művésznőmet a szobájába rendelte, az a tisztikar, amely a kabarémat a vacsorája mellé heccnek használta, az a sajtó, amely illetlennek találta, hogy családi publikuma előtt a nevünket megemlítsé, jövőre már tisztelettel fog üdvözölni bennünket, mint a magyar művészeti kultúra diadalmas élharcosait.

Nagyváradon fölkeresett az Andrássy-úti Modern Színház tulajdonosa, aki Budapestről utazott le hozzám. Rövid tárgyalás után megkötöttük a szerződést, hogy szeptemberben már az én igazgatásommal nyílik meg a színház. A vidéki körutat gyorsan befejeztem és azonnal munkához láttam.

Tulajdonképpen most kezdődött el a magyar kabaré története.

28.

A Képzőművészeti Társulat palotájának mélyített udvarából készült a színházterem; a tömzsi pillérek és hatalmas tartó-falak között egy lépésnyi széles térség volt a színház, A falakat fehér gipsz borította, amelybe tarka pávák és a szecesszió virág-fantómjai voltak beillesztve díszül. Ezeket mind levertem; elvégre ide ünneplőruhában járt a közönség és szórakozó kedvét egész este feszélyezhette a gond, hogy a gipszfalak be ne maszatolják a ruháját. Ehelyett sötétvörös mahagóni-utánzatú műkövel borítottam be a falakat, a szecessziós stilizált virágok helyett igazi virágokkal rakattam tele a termet (ez már a

feleségem asszonyos ízlése volt) és az üresen maradt falfelületeket Márk Lajos vidáman tarka *panneau décorativ*-jai fődtek be.

Ezzel újabb elkeseredett és veszedelmes ellenséget szereztem magamnak és a kabarénak. A színház eredetileg Márkus Géza tervezte és amint megtudtam, kávéházi törzsasztalánál kegyetlen harcot indított a barbár művészet-rombolás ellen. Ez a fiatal építész, ha nem is teremtő erejével, de művészi eszményeinek rajongó szeretetével és gyilkos kritikájának fáradhatatlan lendületével a maga kis körében a zsenik kiváltságos magasságába emelkedett. A maga művészeti irányzatának védelmében egyformán hadakozott jobb- és balfelé; nagyszerű vitriolba áztatott szarkazmusával épügy elárasztotta Hauszmann és Alpár Ignácot, e beérkezett hivatalos nagyságokat, mint Lajta Bélát és Vágó Józsefet, a forradalmi fiatalosság vezetőit. Szerencsétlenségére az az irányzat, amelyért ezt az elszánt különállást vállalta, reménytelen zsákutca volt, egyike azoknak a tévedéseknek, balkezes kísérleteknek, amelyek művészetben és természetben egyaránt menthetetlenül kiveszésre ítélt fajtákat hoznak létre. Tragikusan korai halála megkímélte őt attól, hogy láthassa, mint tipródik el nyomtalanul az ő irányzata a szélsőségek harcában. Lajta Béla, akinek nevére leggazdagabban bugyborékoló gúnyolódó vénája, a magyar építőművészet legeredetibb úttörő tehetségének bizonyult és néhány alkotása ma is egy diadalmasan előretörő iskolának irányjelző köve. Különben Lajta Béla szintén fiatalon halt meg és szintén nem élhette meg győzelmét.

El kellett ezt mondanom, mert ennek a példázat-

nak a tanulsága örökké aktuális marad a művészetek történelmében, amely nem egyéb, mint az egymással küzdő irányzatok hadi krónikája. Valamikor Bastien-Lepage is forradalmár volt szürke naturalista képeivel és Baskircsev Mária rajongva vallotta őt mesterének. Baskircsev Mária naplója ma is az irodalom friss remekműve, de hol vannak már Bastien-Lepage poros, elfakult, szomorú tájképei!

A vajúdás nem mindig szülés. Esetleg csak hascsikarás.

29.

Amint ma újságíró-nyelven mondanók, a megnyitó előadáson ott volt „tout Budapest”. Ami elég nagy csoda, tekintve, hogy a kabaréban csak háromszáz ember fért el. Az biztos, hogy akkor még azok a világnézeti válaszfalak nem épültek fel olyan magasra; a legkülönbözőbb társadalmi rétegek át-át kukucskáltak fölötté egymásra, ha más egyébért nem is, hát merő kíváncsiságból, így aztán egy ilyen kabaréelőadáson szépen megfértek egymás mellett arisztokraták, lipótvárosi plutokraták, politikusok, tábornokok, az újdonsült radikális szociológia magántudósai, egyházfők és szociáldemokrata vezérek.

Kijöttem a függöny elé és bejelentettem, hogy a kabaré ugyan nem tiszteli a

Pisa bácsi

megkövesedett hagyományokat, de e kivételes estén mégsem kerülheti el az. ünneplés hagyományos formáságait. Tehát a mai színházavató este prologusát hazánk koszorús költője, Pósa Lajos fogja elmondani. Torzonborz bajuszával meg is jelent a népszerű Pósa bácsi, persze Huszár Pufi pompás alakításában. Fekete ruha volt rajta, hasán tenyérynyi nemzetiszín szalag átkötve, kezében papír-göngy¹őleget tartott, köhécselt, krárogott, föltette a pápaszemét és a következő lendületes verset olvasta fel:

Etre-etre, kis étre, nagy etiv.
Fény derül, fény derül ma a kílharcfro.

A lom-balom-cimbalom,
Megnyitási alkalom,
Zengj most róla, pengj mos! róla
Csengő-bongó kis dalom.

Ingó-ringó rózsa ága,
Kis madárka szállott rája,
Lity-foty — pitypalaty,
Kis madárkám el ne hagyj!
Kis madárkám, csingiling,
Sorra elmeséli mind,
Hogy mi lesz ma este itt,
Pista, Terka, csendbe csitt!

Legelőbb, ez így dukál,
Endre bácsi konferál
S meglátjátok, egész este,
Hogy a szája meg nem áll.
Aztán Vilma néni jön,
Jaj Istenkém, mily öröm!
És Ferenczy bácsika
Szava csupa muzsika,

Hát Balog, Szász ez a Szécsi,
 A művészet fénylő mécsi
 S Fábián s a többiek,
 Nem hallottál xnég ilyen!
 Minden szavuk csupa újság
 S mindebből az a tanulság,
 És sohase feledjétek,
 Hogy a hazát szeressétek.
 Szébb díszelek nem lehel,
 Mint a hazaszeretet.

Aztán mint egy tarka parasztkendő, kiterült a műsor, amelyben az irodalom elválaszthatatlanul, szervesen össze volt nőve a szereplő művészekkel, sőt a rendkívüli hatás titka éppen abban volt, hogy leg többször nem a színész alkalmazkodott a szerephez, hanem a szerep a színészhez. Pompás társulat volt, igazi diadalra termett, válogatott gárda. Talán nem mindegyik tagja volt egyformán nagy színész, de a legkisebbje is a maga helyén valami különálló fajtság telivér képviselője volt. És ami a legfontosabb, mindannyian fiatalok voltak, még sokkal kevesebb ideje működtek a színészetben, semhogy bele tudtak volna kövesedni azokba a hierarchikus rendfokozatokba, amelyek még e laza szerkezetű testületben is kijegecesednek. Ez volt az igazi demokratikus köztársaság, kiváltságosak és elnyomottak nélkül, az erkölcsi és anyagi boldogulás majdnem teljesen egyenlő lehetőségeivel.

30.

Ha volt a kabarének Géniusza, ennek a Géniusznak a szárnya Medgyaszay Vilma volt. A kabaré polifóniájában ő volt az angyali Vox Humana. Kimerít-

hetetlen színjátszású, betegesen fátyolozott hangja olyan volt, mint a harmattal befuttatott nemesgyöngy. A legpajkosabb mondain-sikamlóságot is méla költői bájba burkolta az ő előadása. Amikor a kabaré céljául azt tűztem ki, hogy a Dalt, ezt a legősibb és legemberibb költői megszólalást uralomra juttassa, legelsősorban Medgyaszay Vilmára kellett gondolnom. Az ő előadásában az útszéli kuplé is dallá nemesedett és a legelvontabb dal is megtelt a kuplék szikrázó izgalmaival.

Mielőtt a társulat megszervezésébe fogtam volna, őt iparkodtam leszerződtetni. Egy nyári alkonyaton a lakásán kerestem fel őt. Ott lakott az Aréna-úton, a „Pálmaliget” című kis egyemeletes villában, amely valamikor valami gazdag pesti patricius-családnak lehetett empire-stílusú nyárilaka, de most, hogy a Gsikágó körülölelte csúnya bérkaszányaival, belőle is proletártanya lett. Itt volt neki hónapos szobája, ahol az édesanyjával lakott együtt. Nyáron a Feldék színkörében játszott és azért költözködött volt ide, hogy ne kelljen sokat gyalogolnia odáig.

A művésznő perkál-pongyolában volt és éppen vacsorázott. Parizert evett zöldpaprikával, ami igazán praktikus vacsora, amikor az embernek utána három óráig kell a színpadon fűgének és kecsesnek lennie. Előadtam neki szerződtetés! ajánlatomat: havi kétezeröttszáz korona fizetést aján-

lottam föl és külön felléptidíjat a délutáni előadásokért. A művésznő ép egy parizerszeletet tépett ketté körmeivel és kedves orrhangján válaszolta:

— Kétezeröttszáz korona? Az nem pénz, fiam.

Elnevettem magam. Valóban már akkor is akadtak — főként Amerikában — szerencsés kiválasztottak, akik joggal elmondhatták volna, hogy havi kétezeröttszáz korona nem pénz. De a tíz deka parizzerrel való viszonylatában mégis csak groteszkül nagy összeg volt ez.

— Képzeld csak el, hogy mennyi parizert lehet venni havi kétezeröttszáz koronáért! — feleltem neki.

Végül háromezeröttszáz koronában állapodtunk meg. Természetesen bőségesen megérte ezt a pénzt, csak egy kis veszedelem volt ebben a kivételes fizetésben, amely egymagában az egész személyzeti gázsinak körülbelül a felét tette ki: hogy megbontja azt a demokratikus összhangot, amelyben éltünk. A tehetsége, amely minden megszólalásában művészi volt. már a maga belső hatóerejével alkalmas volt erre. Azonkívül megvolt benne a hajlam, hogy elkülönítse magát a mi közös munkánktól. Repertoárját ő maga cenzúrázta, igaz, hogy kitűnő irodalmi ízléssel és sohasem a közös próbákon, hanem otthon készült el rá, igaz, hogy a legapróbb mozdulatot is pontosan megrögzített műgonddal. De egy *sztár* kiváltságaival és törvény kívüliségével végkép szétlapíthatta volna kis köztársaságunkat, amely épp azért tudott oly diadalmasan dolgozni, mert mindegyik tagja egyforma lelkesedéssel és szerénységgel tudott a közös munkában felolvadni. Emlékszem, egyszer egy kis cirkuszjelenetet játszottunk, amely Bársony Istvánnak, en-

nek a pazar ötletességű, finom fanyarsága művészeknek az ötlete volt. Ebben a jelenetben Ferenczy Károly önként vállalta azt a szerepet, hogy mint istállószolga jön ki és egy lapátba fölsepri a zsebkendőt, amit a lóként szereplő politikus elpotyogtatott. Egy szónyi szerepe sem volt, egy pillanatig tartott csak a jelenése, de fintorgós grimaszával, gőgös testtartásával percekig tartó tapshoz és nevetéshez juttatta ezt az igénytelen kis színpadi tréfát. Így volt ezzel a társulat mindegyik tagja: boldog készséggel játszotta a másik kezére a hatást és rendelte magát a közös érdek alá.

Ezt a remek *esprit de corps-t* fenyegette Medgyaszay Vilma — sajnos — nemcsak kivételes gázsijával és tehetségével, hanem vérmérsékletével is. Nos, egy véletlen eset hamarosan meghozta az alkalmat, hogy ezzel a veszedelemmel véglegesen leszámolhassak.

Egy este előadás alatt — ép Medgyaszay Vilma száma következett volna — a folyosóról a színpadra szólítottak sürgősen. A művésznő estélyruhájába öltözködve mérgesen támadt rám:

— Nagy Endre! Azonnal rúgd ki innen ezt az embert, mert ha ez ittmarad, én megyek el!

A Reinthallerről volt szó. Hárman voltak fivérek a Reinthallerek. Mind a három kitűnő, szakképzett munkás, családi hagyomány alapján ősidők óta a színpad világában helyezkedtek el. Mindhárman hajlamosak voltak a tüdővészre, az egyik most is a budai-örsi tüdővész-szanatóriumban feküdt, a másik kettő helyette is dolgozott. Az egyik portás és pénztáros, a másik díszletmester, világosító és függönyhúzó volt

egyszemélyben. A család nőtagjai pedig a büffében és a ruhatárban dolgoztak. Az épület udvarán volt egy földszintes ház, amely a Kabaré bérletébe tartozott, ott lakott az egész család asszonyostul, gyerekestül. És most arról volt szó, hogy az egyik Reinthallert azonnal dobjam ki az utcára. Novemberben, amikor a szürke égből permetezni kezd a tüdővészések végzete.

Megkérdeztem a művésznőt, hogy mi baja van ezzel az emberrel. Dühösen lihegte:

— Azonnal rúgd ki ezt a szemtelen frátert, aki gorombáskodni mert velem!

Most a Reinthallerhez fordultam. Szemlesütve, mogorván dünnyögte:

— Kérem, én szervezett munkás vagyok és nem vagyok köteles eltűnni, hogy legazemberezzenek. Én csak annyit mondtam, hogy ezt kikérem magamnak!

A művésznő rákiáltott:

— Ne szájaskodjék! Majd én megmutatom! Nagy Endre! Azonnal rúgd ki ezt az embert!

— No jó, jó! — feleltem. — Majd előadás után beszélünk a dologról. De most légy szíves, menj ki a színpadra.

Már esedékes lett volna az ő száma, a színpad kínosan üres volt. De a művésznő hajthatatlan maradt.

— Vedd tudomásul, hogy vagy ő, vagy én!

Hiába kérleltem, nem tágított. A szünet egyre kínosabb lett, a nézőtérén mozgolódás kezdődött, az egész társulat a színpadra gyűlt és várta a párbaj végét.

Mégegyszer megkérdeztem tőle:

— Nem mégy ki?

— Nem! Amíg ezt az embert ki nem rúgod!

Hát jó. Kimentem a függöny elé és a következő konferánst rögtönöztem a közönség előtt:

— Tisztelt hölgyeim és uraim! Most a nyomtatott műsor szerint Medgyaszay Vilma, a kitűnő művésznő következne, aki néhány remek sanzont adna elő. Sajnos, ezt az értékes művészi produkciót a művésznő bizonyos feltételekhez kötötte és én e kérdésben kénytelen vagyok döntőbírónak a nagyérdemű közönséget felkérni.

Elmondtam az esetet gyermekes, családi közvetlenséggel. Aztán így folytattam:

— Most tehát a nagyérdemű közönséget kérem föl, hogy döntsön ebben a dilemmában. Dobjam-e ki az utcára télvíz idején a Reinthaller nevezetű, többgyermekes családapát, vagy pedig mondjunk le három sanzorról.

A közönség dörgő tapsokkal mondta ki az ítéletet. Reinthaller maradt. Néhány hét múlva persze visszajött Medgyaszay Vilma is és a társulat forró ünnepeléssel fogadta. De a párbajban a Reinthaller győzött. És ennek bizonyára maga Medgyaszay Vilma örült a legjobban.

31.

Kőváry Gyula lesóványodott, gyerekifjú színienövendék volt, amikor először jelentkezett nálam. Havi hatvan korona ösztöndíjat adtam neki és azt jelöltem ki feladatául, hogy nézze végig szorgalmasan a próbáinkat és előadásainkat. Hamarosan kiderült, hogy ha véletlenül valamelyik tagom megbetegedett, ő nemcsak hogy szóról szóra tudta a szerepét, de ki-

tűnően el is tudta játszani. Mindenkit pótolni tudott, ezer alakja volt, ha kellett, még Huszár Pufi helyett is tudott kövér lenni. Egy év múlva már egyik vezetőművésze lett a kabarénak, havi ezerkétszáz korona fizetéssel. Sokszínű játékával rendkívüli parodisztikus erőt tudott kifejteni. És megvolt az a nagy előnye, hogy mint ötletes író, önmaga látta el magát mulatságos műsorszámokkal.

Papp Jancsi tanulatlan külvárosi énekes volt, amikor szerződtettem. Csinosarcú, tűzesszemű, szép szál fiú volt, hangja a maga kiműveletlenségében is a leglágyabb, legnemesebb gordonkaszó. Ennek a remek hangszernek a szilaj Reinitz Béla volt a virtuóza. A kezébe kaparintotta, reggeltől estig gyúrta.

gyömöszölte, gyötörte a zongora mellett, amíg az ő nagy-szerű Ady-dalait bele nem törte. Annak, aki a folyosóról hallgatta ezeket a próbákat. Wells *Moreau* - doicford-nak kínzókamrái juthattak az eszébe. Folyton állati üvöltések törtek ki a zongoraszbából. De meg kell adni, hogy nem Papp Jancsi üvöltött, hanem Reinitz Béla. Rekedt

hangján bömbölt, ököllel verte a zongorát, toporzé-kolt, a haját tépte — részint a magáét, részint a Papp Jancsiét —, egy-egy szótagon, hangon órákig veszte-gelt, de meg is volt az eredménye: az Ady-dalok azóta se tudtak többé olyan östúzzel megszólalni.

Boldizsár Andor a kecskeméti színtársulatból

csöppent ki és Pesten a Liszt Ferenc-kávéházban nyelte az állástalan színészek keserves éhkopját. Színeszeim gondjukba vették és megrohmozta, hogy szerződtessem. Énekelni nem tudott, prózai színész volt és csak parasztszerepeket játszott. Semmi kilátása se lehetett, hogy a városias színű kabaréban szóhoz juthasson valaha. Igazán csak a társulat kérésére, em berszeretetből szerződtettem havi százötven korona fizetéssel és megnyugtattam, hogy csak várja ki türelemmel, amíg valami szerep akad a számára. Ezt meg is tette becsületesen; reggeltől késő éjszakáig a kabaréban, vagy a szomszédos kávéházban szomorúan pipázgatott.

Egy este észrevettem a folyosón, hogy tüntető sétát rendez körülöttem. Nagyokat sóhajtozik, a haját borzolja, halkán, elkeseredetten dűnnyögve káromkodik. Végre is megkérdeztem tőle, mi baja.

— Édös gazdám, — felelte — én bizon elemésztem magam! Nem ér ez az én életem már egy hajítófát se!

— És miért nem?

— Hát hogy hiába eszem a gazdám kenyerét, meg se dolgozom érte.

— Aztán tettem én valaha magának ezért valami szemrehányást?

— Hisz ez a baj, hogy nem tett. Ha szidna érte, még csak elviselném valahogy. De hogy egy szót se szól, csak mindig ideadja szépen a fizetésemet, azt nem bírom ki!

A legközelebbi gázsಿನapon aztán megtudta, hogy duplájára emeltem a gázsiját. Nem akarta elfogadni, váltigt azt hangoztatta, hogy ő ezt nem érdemli meg.

Alig bírtam megmagyarázni neki, hogy ez joggal megilleti őt fájdalomdíj gyanánt. Ha a színész jó szerepet kap és kiélvezi a sikerét, még gázsiemelést is kap ráadásul. Hát még mennyivel inkább megérdemli a gázsiemelést az a színész, aki nem kap szerepet és folyton szenved mellette.

Nemsokára mint a biztos siker nyugalmas pillére illeszkedett a műsorba. Mint kisgazda — akkor még ennek a szónak nem volt meg a mai politikai zengzete — jelent meg a színpadon és népies rígmusokba szőtt monológomat mondotta el esténként. Cserzett arcú, szöghajú, kékszemű, horgas orrú ember volt, ki se füstötte magát, csak bajuszt ragasztott és a legtökéletesebb magyar paraszt volt, aki csak az alföldi tanya kon megteremhet. A beszédében nem volt semmi se abból a kicirkalmazott abajgatásból, amelyből manap mindig a magyar nép szégyenletes blaszfémiáját érzem. Tisztán tagolt, gyönyörűen zengő magyar beszéd volt ez, mintha Arany János lelke szólott volna benne. A legbukfencezőbb vicceket is méltóságteljes humorával vonta be. Becsületes szemének egy-egy szelíden ravaszkodó hunyorítása, egy-egy bajusz alá rejtett, felszájra görbített mosoly volt a legkirívóbb mozdulata.

Ilyen volt egész életberendezkedésében, legaprólékosabb szokásában is. Akár volt próba, akár nem, korán reggel úgy jött be a színházba, mint hivatalnok a hivatalába, mint földmíves a mezőre. Csöndben félrehúzódott és szabad idejében pudlibicskával pipadohányt aprózott. A színészek dévaj hancúrozásaiba sohasem elegyedett, félre állva, a pipáját szuttyantgatva mosolyogva nézte őket. A színpad világában

szokatlan, majdnem elképzelhetetlen szemérmesség volt benne. Ez okozta, hogy egyszer — talán egyetlen-szer egész életében — kisodródott szoborszerű nyugalmából. Egy este az öltözőjében ép a vacsorái szalonnáját falatozta bicskával a kezében és a színészek összebeszéltek, hogy fölhúzzák egy kicsit. Köréje gyűltek és hallatlan disznóságokat kezdtek mondogatni egymásnak, ő hallgatta egy darabig, aztán fölugrott és megfenyegette őket a bicskájával, hogy keresztül-megy a lelkükön, ha abba nem hagyják.

És ez a remekbe szabott, mintapéldánynak termett magyar ember zsidó volt. Eredetileg Münz Adolfnak hívták és Hajdú megyéből származott. Halála olyan stílusosan fejezte be életét, mint egy szép magyar vitézkötés. A világháborúban bevonult katonának, a szerb harctéren közelharcban szuronnal átszúrták a mellét. Ebbe a sebébe halt bele a váradi katonakórházban.

Később, mikor az ellenforradalom idején egy heccelődő újságban azt a tételt olvastam, hogy a zsidó akkor se tekinthető hősi halottnak, ha a harctéren esett el, megdöbbenve láttam, hogy az elfogultság és a vak gyűlölet micsoda sötét tévedésekbe tudja süllyeszteni az embert. Szegény Boldizsár jutott eszembe, a mi szeretett „Bódi”-nk, aki életével és halálával megerősített abban a meggyőződésemben, hogy a magyarság több mint fajiság. A magyarság teremtő *princípium*, amely diadalmasan a maga képére teremt mindenkit, aki hatalmába kerül.

32.

Volt a kabarének egy kistermetű, csinos, de igénytelen arcú, nagyon fiatal színésznője, Vidor Ferike. Itt, a kabaré szobai világításában, a díszletlen közvetlenségben, mindenféle hatáskeltő és megtévesztő beállítottság nélkül semmiféle lehetősége se lehetett, hogy önálló „szám”-má kiemelkedhessek. Direkt tüntetésből szerződöttem; folyton az ellen védekeztem, nehogy a kabarét a külső hasonlóságok alapján a nőerőre berendezett lokálok közé sorozza a közvélemény, No, aki ezt a Vidor Ferikét megnézte, rögtön láthatta, hogy itt nem „arról” van szó.

Szomorúan, kilátástalanul lézengett a próbákon, míg egyszer aztán megtaláltam az ő szerepkörét is. Mint mindenleány, a kispolgári háztartások lompos rabszolgája állott esténként a pódiumra cselédnótáival. Ezeket a nótákat Gábor Andor írta és a régi nemesveretű népdalok ösköltészetét, humorát, líráját érte el benők. A fogyatékoságból így lett erény, a gátlásból hajtóerő; ezekkel a cselédnótákkal Vidor Ferike a kabaré egyik legbiztosabb hatású vonzóerejévé

Vidor Ferike

vált. Aztán a siker bátorító ösztönzésére egyre jobban kiszélesítette működési területét és igazán gazdag skálájú dizőznek bizonyult, aki talán a legjobban közelítette meg Megyaszay Vilma művészetét.

Kökény Ilona a huszadik évén jóval alul volt még akkor és bárha ősrégi katolikus család gyermeke volt, a kávéházban fraccsoló, pipeskedő, intrikázó, hiszté-

riázó, férjei gyötrő, udvarlót bolondító terézvárosi mamuskákat pompás humorral és a hisztériába csapó mozgalmassággal tudta megjátszani. Azok a tíz-perces kis családi jelenetek, amelyeket Gábor Andor írt és amelyeket Huszár Pufival, színpadi férjével játszott el, a kabaréműsor állandósított csattanói voltak.

Hadrik Anna a vidéket járta Jászai Mari szerep körével, míg aztán szerződés nélkül maradva, a kabaréhoz nem került. Mélyen zengő hangjával, jambusra ütemezett beszédével, nagyvonalú taglejtéseivel a korturnusos műfajra rendezkedett be és klasszikus merevségéből a legkisebb árnyalat kedvéért se bírt kienyedni. A kabaréban, amely minden téren ép e megmerevedett klasszicizmusokat bomlasztgatta, igazán reménytelennek látszott a helyzete. Jambusos tirádákat írtam neki a modern nők időszakos kérdéseiről, például a bukjelszoknyáról és görög peplonjába burkolódzva. Elektra tragikus hangján szavalta el azokat. Minél tisztábban csengtek a jambusok, minél zordabb fenéggel lendültek mozdulatai, annál komikusabban érvényesült a forma és a tartalom ellentéte. Ez a hajlít hatatlan tragika keltette a legnagyobb nevetési viharokat. Egyszer valami lehetetlen kívánságával jött hozzám és amikor első szóra nem teljesítettem, méltatlan kodva fakadt ki:

— Ez a hála, amiért az ön írásait diadalra vittem!

Egy délelőtt Rózsahegy Kálmán színiiskolájának egyik fiatal növendékét hozta el hozzám próbaéneklésre. Húszéves, szép szőke asszony volt, Pécsi Erzsinek hívták. Kedves, csicsergő hangja volt, jól is tudott bánni vele, szövegkiejtése tiszta volt, arcjátéka rokon-

szenves, — a próba sikerült, közöltem véle, hogy még ma este bemutatkozhatik a közönségnek két dalával.

Este, amint végignézttem a színházon, a közönség struktúrájában lényeges változást vettem észre. Az egyébként meglehetősen demokratikus nézőtéren ezúttal feltűnően sok volt a finomszabású szmoking és pedig a megfelelő női estélyruhás kiegészítés nélkül. Budapest aranyifjúsága mind ott volt a Múzeumnegyedtől a Lipótvárosig. Az ilyen próbafőlépéseknél az volt a szokás a kabaréban, hogy a közönséget kértem föl döntőbírónak. Néha népgyűlésbe illő viharzással folyt le egy-egy ilyen népszavazás. De most elhatároztam, hogy mellőzni fogom ezt az alkotmányos jogszokást. Ez nagyon is elfogult osztálybírósnak látszott.

Fölmentem a színpadra, ahol Pécsi Erzsí készenlétben várakozott már a szereplésére. Amint megláttam, hátra hőköltem. Délelőtt fehér ingblúzával, sötét-kék szoknyájával, lazán kontyba kötött aranyszőke hajával egyszerű, kedves, házias kis nő volt, most pedig egy tropikus grande-dame-má virágzott ki. Remekmű, csillogó anyagú, testhez tapadó, uszályos estélyruha volt rajta olyan mély dekoltázsszal, amely már a távoljövő meghódított közhelyeit is kitérte. Szőke hajából a paradicsom-madarak egész falkájának színzuhataga omlott csupaszc vállára. Elszörnyedve förmédtem rá:

— Mi ez? Így akar itt kimenni a közönség elé?

— Talán nem eléggé elegáns? — kérdezte ő ijedten.

— Ördögöt! Túl elegáns! Kihívóan szemtelenül elegáns! Hát hogy képzeled azt maga? Itt csupa nagy művésznő lép föl és maga azokat mind le akarja öltöz-

ködni? Micsoda szerénytelenség! Tessék átöltözni a nappali ruhájába és semmi paradicsom-madár!

Hiába könyörgött, sírt, le kellett vetnie a ragyogó estéi ruhát és föl kellett vennie azt az ingblúzt, kék szoknyát. De a meghitt kis kabaréban így is, sőt talán ép ezért, nagy sikere volt. Sajnos, nem sokáig maradt a kabarénál; elragadták az operettszínházak, amelyeknek Európaszerte ünnepelt dísze lett.

33.

Szép Ernő volt a kabaré házi költője. Vidámság és megilletődöttség egyforma könnyűséggel csurgott ki a pennáján. Mindegyik verse oly magától értetődő és oly mélyről jött volt, mint egy sóhaj. Akkor is költő tudott maradni, ha egy-egy vidám kuplé kedvéért alábukkant azokba a dévajkodásokba, amelyekkel csintalan fürdőző ifiurak szokták víz alatt a nőt megcsipkedni. Nagyrészt ő írta Medgyaszay Vilma repertoárját és e dalok ma is frissen megmaradtak. Nincs bennük egyetlen szó sem, amit az idő kikezdhetett volna.

Egy este a folyosó büffépolcára könyökölve, üldögéltem megszokott pezsgőfröccsöm mellett, amikor egy sutaképű, feltűnően rongyos ruhájú gyerekifjú lépett hozzám, egy kis kéziratot vett ki a zsebéből és hebegve mondta, hogy ezt a kis darabot a kabarénak szánta. Ijedten kérdezte, mikor átvettem tőle:

— K-kérem... mikor számíthatok rá, hogy el tetszik olvasni?

— Ne zavarjon! Hát nem látja, hogy már olvasom?

Végigolvastam. — néhány oldalnyi írás volt az egész — aztán egy kis papírost leszakítottam a kézirat utolsó oldaláról, ceruzával ráírtam néhány sort és átadtam neki. Aggodalmasan fürkészte az arcomat.

— És most mi fog történni?

— Semmisse fog történni. A kis jelenet nagyon tetszik és el fogom játszani.

Nyelt egy nagyot, aztán egy kis tétovázás után megkérdezte:

— És ... és ... mikor számíthatok honoráriumra?

— Hisz már a kezében van! írja alá az utalványt és a pénztárnál vegye föl a pénzét. Ott rögtön kifizetik. Kétszáz korona.

Ez a gyerekifjú Karinthy Frigyes volt. Kétszáz korona akkoriban nagy pénz volt, azt hiszem, azóta se sikerült a pénzügyi rendezettségnek azt a fokát újból elérnie, mint amilyenbe abban a pillanatban jutott. Azután még sok ilyen kis jelenetet írt a kabaré számára és ő maga figyelmeztetett rá, bárha magamtól is rájöttem volna, mert igazgatónak az átlaghoz mérten elég intelligens voltam, — hogy a kabaréban, amely szorosán hozzátapadt a folyton váltakozó aktualitásokhoz, az ő jelenetei képviselték az örök-emberi, mo-lièrei humort.

De a kabaré legkiadósabb, legfáradhatatlanabb, legsikeresebb írója Gábor Andor volt. Szirmai Albert tel valami különös megértő közös munkában összeolvadva, ő látta el Sajó Gézát és Kökény Ilonát mindig friss kuplékkal és ő írta azokat a kis daljátékokat, amelyek a kabaré különleges műfajává váltak. Rop-pant filozopteri tudásával fölszerelve — hogy úgy

mondjam — a legtudományosabb módszerekkel munkálta meg könnyűfajú költészetét. Ha egy-egy kupléjában föl kellett sorolnia, hogy mi minden van egy modern női kalapon, vagy hogy mi-mindenből főzik a pesti kávések a feketét, az ismeretek beláthatatlan területéről szedte össze asszociációit és rímeiben, asszonanciáiban, alliterációiban káprázatos filológiai tudás remekelt. Építési módszere mindig egy volt: valami egyszerű, hétköznapi fogalmat vékonyra kalapálva kinyújtani az irrealitások világába és ott ez ellenállás nélküli légüres térben a legtorzabb alakzatokban hajlítgatni.

Úgy tudom, hogy Gábor Andor most Oroszországban a kommunistapárt tagja és ott is a legengesztelhetlenebb baloldalon áll. Hogy a meggyőződéses buzgalommal dolgozó kabaréköltőből hogyan lesz világmegváltó forradalmár, — ez az út sokkal kalandosabb, semhogy ne próbálnám felületes ismereteim alapján legalább vázlatosan megjárni képzeletemmel.

34.

Gábor Andor filozopter volt és a *Nap* munkatársa. Emberfölötti szorgalmát rettentő írói becsvágy fütötte. Nem azt a belső érvényesülést akarta, amelyben az író önmagát hiánytalanul kifejezve, kielégül; ő a sikert és a pénzt hajszolta és tétovázás nélkül változtatta a mezőnyt, aszerint, hogy hol bukkant föl egy-egy beérkezett champion, akit túl szeretett volna szárnyalni. Gazdag és műfajával folyton változó munkásságában mindig meg lehetett találni azt a szerencsés vetélytársat, aki megelőzte őt. Írt egy nagy szatirikus regényt *Dr. Senki* címmel, amely sohse íródott volna meg

Molnár Ferenc *Éhes városa* nélkül. Írt bohózatos vaudeville-t Fedák Sári számára *Majd a Vica* címmel. Eredetiből lefordította remekbe Mistral provençale eposzát és erre a munkájára sohse vállalkozott volna Babits Mihály és Kosztolányi Dezső akkor kibontakozó költészete nélkül. Írt nemzeti színházi drámát, amelynek az lett volna a hivatása, hogy az akkor diadalmas világútra induló Lengyel Menyhértet megelőzze. Írt humoreszkeket, amelyekkel Karinthy Frigyeset vette célba. Mind e munkáiban kitűnő volt, nagy műveltsége a kifejezési eszközöket korlátlanul bocsátotta rendelkezésére, de ugyanez a műveltség finomította ki az ízlését is, amely sokkal éberebb volt, semhogy az írók önáltató illúziója becsaphatta volna. Minden műfajjal kísérletezett és az első kísérlet után mindegyikből önmagától húzódott vissza tragikus csalódottsággal. Érezte, hogy mindenütt lemaradt egy ujjnyival; de ez az az ujjnyi kis távolság, amit a világ egész ismeret-tára se pótolhat.

Dacos keserűségében jutott arra az elhatározásra, hogy fittyet hány az irodalomnak és ezentúl csak a pénzszerzéssel törődik, összegyűjtött pénzével betársult egy könyvkiadó cégbe és a bölcsek keserű fölényével mondta az íróknak, hogy ti csak dolgozzatok, a hasznát majd én fogom lefölözni. Ez a világháborúban történt és csakhamar észre kellett vennie, hogy a katalizma hatalmas vámszedői mellett egészen a háttérbe halványodik az ő kis szatócsboltjával. Az újságírók szakszervezetbe kezdtek tömörülni, ő a mozgalom élére állott, elnöknek választották, végre volt egy terület, ahol vitathatalanul elsővé emelkedett és ezt a tisztelet valóban kitűnően látta el. Egy nacionalista napilap

vezető munkatársának fogadta és ő szilajon rugaszkodott neki az eléje szabott politikai irányzatnak.

Aztán jött a forradalom, amikor mindenki vezetéshez juthatott, aki idejében letelepedett a városházán valamelyik íróasztalhoz és kezébe kaparintott egy telefonkészüléket. Itt parancsolgatott ő is az egyik íróasztalnál, de csak nagyon rövid ideig, aztán jöttek a politikai mesterség szakavatottjai, akik kiszorították helyükről ezeket az alkalomszülte dilettánsokat. Amikor egyik napról a másikra betoppant a kommün uralma, nyomban fölismerte, hogy eljött az ő ideje, amelyben föloldódnak eddigi keserű csalódásai. A kommün undorodva tagadta meg az egész „polgári” irodalmat, amely eddig oly konokul elzárkózott előle és mint a fertőző betegséget, halálra ítélte a kapitalizmust, amelybe nem bírt bejutni. Nincs irodalom csak propaganda és nincs gazdagság, csak munkabér, — tanította a kommün és ő boldog készséggel követte ezt a tanítást. Ezután már csak propagandát írt és pedig démoni erővel, szókinccsel és szarkazmussal és — amint halom — írása béréből csak annyit tartott meg, amennyi pusztá létfenntartására kellett, a többit szétosztogatta.

35.

Egy fekete, szép szál erdélyi fiú, a Zeneakadémia végzett növendéke, Csiky János figyelmeztetett a magyar nótakincs kiaknázatlan értékeire. Kapva-kaptam rajta, a kabaré magasabbrendű élethivatásának igazolását láttam benne. Az ő segítségével állítottam össze azokat a ciklusokat, amelyek képzőművészeti keretbe fogták össze egy-egy kor, vagy egy-egy költő válogatott dalait. A siker e produkciónak után mindig valóságos kis

nemzeti ünneppé gyulladt ki. A közönség ott a kabarcában lelkesedve ismerkedett össze a diadalmas magyar szellemiség ismeretlen gyönyörű virágaival.

Az első ciklus Csokonairól szolt. Lilla komáromi házában játszódtott le a jelenet, a szobát, a jelmezeket Márk Lajos főstötöte. Lilla apja ebédután a karosszékekben borozgatva, a csikóbőrös kulacsról szóló dalt dűnyyögi el. aztán elszundikál; a fiatalok, Lilla és Vitéz Mihály, Medgyaszay és Ferenczy Csokonai szerelmi dalaival mondogatja el egymásnak szerelmét. Aztán az öreg fölébred, az idillnek vége. Csokonai megérti, hogy a lézengő szegény poéta sohse kaphatja meg a gazdag komáromi polgár leányát és újból elindul a kóborlására. Csak kívülről hallatszik be búcsúszava:

Márk Lajos

*Bájoló lány trillák,
Tarka képzetek,
Kedv, remények, Lillák,
Isten véletek!*

Egy este Eötvös Károly is végignézte az előadást, pedig ez nagy eset volt nála, mert nem igen szokott volt színházba járni. Csokonai dalai után roppant izgalomba jött, azt állította, hogy hibásan kottázták le a „Reményhez” című dalt, páholyába hívatta Ferenczy Károlyt, mély dörmögő hangján ott a közönség előtt végigdalolta a dalt és lelkére kötötte, hogy ezen túl ebben a hiteles formájában énekelje.

Sorra következtek Tinódy Lantos Sebestyén kró-

nikái, a virágénekek, a kurucdalok, a magyar bieder-mayer dalai, Petőfi versei, a katonanóták és a fejlődő ízlés merészen ívelő hídján eljutott a kabaré az Ady-dalok ciklusához, amelyet Reinitz Béla zenésített meg.

Ady Endre jó barátom volt, a kabarét nagyon szerette, mindegyik műsorát megnézte. Új verseit hónapról-hónapra én olvastam föl a közönség előtt, néhány megzenésített dalát Papp Jancsi énekelte, ezért rendes havi fizetést húzott Ady a kabarétól és erről szüntelenül folyt a háborúság köztünk. Ő mindig úgy fogta fel ezt a fizetést, mint az én személyes baráti segítségemet és nem akarta elhinni, hogy kettőnk közül a jobbik üzletet én csináltam. Még ha a közönség túlnyomó része értelmetlenül, sőt kifejezett tiltakozással fogadta is ezeket a költeményeket, mozgalommal, izgalommal töltötte meg a kabarét és az új eszmék, irányok, világnézetek harcosai közé sorozta. Ez a fejlődési vendég roppant felelősséget rakott reám; vigyáztam, nehogy a kabaré érzékeny fényalakjára hullhasson; irtóztam a gondolatától, hogy szeplőtlen költőknek én leszek a kosarasasszonya.

Benne kevésbé volt meg ez az aggodalom, mint bennem. Biztos, hogy nem barátság és nem anyagi érdek fűzte a kabarémhoz, hanem a száműzetésben élők nosztalgija, ugyanis a humor volt az a terület, amely a legreménytelenebb távolságba esett tőle. Sohasem láttam még embert, akiben olyan kevés képesség lett voína a humor iránt. Pedig szeretett nagyokat kacagni, szeretteivel játékosan incselkedni, de a kacagása mindig tragikus vijjogás volt, az incselkedésében mindig az oroszlán karmai leselkedtek. Költészetének hatalmas termésében nincs egyetlen szó se, amely a humor

gyöngyházzsineivel mosolyogna, nincs egyetlen hang se, amely kemény skálájában megenyhülne.

Akárhányszor hetykén fogadkozott, hogy majd ő megmutatja, fog ő még nekem olyan kuplékat írni, mint Gábor Andor. Rémülten tiltakoztam; no, még csak az kellene, hogy úgy örökítődjem meg az irodalomtörténetben, mint a világ legnagyobb lírai tehetségének megrontója! De mikor aztán egyszer beváltotta a fenyegetését és Párizsból beküldött két kuplét, rögtön láttam, hogy kár volt őt féltennem. Ez a két kuplé „Zozó levele” és „Kató a misén” volt. Rögtön meg is írtam neki, hogy ilyen „kuplé”-kat bátran írhat ezután is, nem is a kabarénak, hanem az örökkévalóságnak. Medgyaszay Vilmának ma is diadalmas műsorszáma ez a két dal.

Ciklusának bemutatóelőadására édesanyjával és Lajos öccsével jött el. Valahányszor eljött, mindig a bal kettes páholyt adattam neki, — majd egyszer elmondom, hogy miért ép ezt. A színpadot Falus Elek keretezte körül magyaros ékítménnyel, ebben állottak a szereplő művészek, akik színpadiasság nélkül, hangversenyszerűen adták elő a rájuk bízott dalokat. A zongoránál a zeneszerző Reinitz Béla ült.

A csöppnyi nézőtér egy nagy ország sokrétű tagozódottságának olyan változatos mozaikját mutatta, amelyet ma már bajos volna összeállítani. A nézőtéren apró asztalkák voltak, mindegyik asztal körül szorosan egymás mellé préselt öt szűk, kényelmetlen székel. Az első sorban gróf Bánffy Miklós ült unokatestvérével, gróf Károlyi Mihállyal; a „*Huszedik Század*” radikális társaságát Vámbéry Ruzstem és Jászi Oszkár képviselte. A szocialista vezetők között ott ültek: Ga-

rami Ernő, Weltner Jakab, Bokányi, Garbai, Buchinger. A dzsentrikaszinó egész asztalsort foglalt el. Az egyik páholyban Lánczy Leó ült a családjával, a másikon Guttman bárónő, aki még baritonhangon brávozott, ha valami megnyerte a tetszését. Az írók közül

ott volt Herczeg rerenc es Ignotus. Bródy Sándor panyókára vetett kabátjával, kalappal a fején az ajtóból kukkantott be néha; sohse volt „zicflájs”-a. hogy végignézzen egy előadást; az egész életét így nézte végig mindig elmenőben. Az egyik háromkoronás széken, megszkott helyén az aszkétakülsejű öreg pap ült: a temesvári püspök; ő minden premierre fölutazott, kézitáskáját a portáshoz adta őrizőbe és előadás

után hazautazott. Hátul a falhoz tapadva, a szögleteket kitöltve az egyetemi ifjúság álldogált.

Gondosan megfogalmazott konferansszal vezetem be a ciklust. Akkor már szakítottam volt azzal a dadogással, amely az első időkben olyan különleges hírnévhez juttatott. Rá kellett jönnöm, hogy az a hevenyészett, laza szerkezetű, közvetlen hangú diskurálás maga bátorítja a közönséget a közbeszólásra. Ha el akartam érní, hogy ne gázoljanak bele minduntalan mondatszerkezeteimbe, gondosan ki kellett belőlük gyomlálnom a gazt és művészi szerkezetű rajz alapján kellett elültetnem bennük a szóvirágokat. Így sikerült lassankint meggyőznöm a közönséget, hogy jobban

jár, ha nem kényszerít minduntalan kínszülte rögtönzésekre, hanem megengedi, hogy zavartalanul mondjam el műgonddal összeszerkesztett mondókámat. Ha azt akarod, hogy ne köpjenek a parkettedre, keféld fényesre.

Konfэрansz után lementem a színpadról, hogy Adyék páholyából nézzem az előadást. Ady Endre a folyosón állott, a páholy ajtaja előtt.

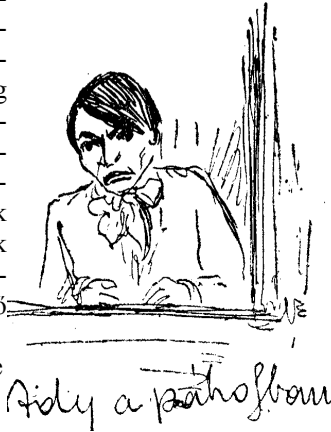
— Na gyere, gyere! — mondtam neki, — most kezdik.

— Nem megyek. Nem bírom. Itt maradok! — felelte.

Sértődötten elvörösödtem. Megnyugtattam, hogy bátran végignézheti ezt a produkciót, az előadók elsőrangú művészek és nem hoznak szégyent rá.

— Azt elhiszem — mondta. — De nem merem megnézni. Botrány lesz belőle.

Csak most vettem észle, hogy egész testében remegett. Lámpaláz vacogtatta. Akkor már az ifjúság bálványa volt; buzgó illospterek leselkedtek körülötte és szedegették az adatokat jövőbeli életrajzuk íoz; kötetnyi tanulmányok jelentek meg a költészetéből, most pedig a kezdő színpadi szerzők édes kínjában égett, hogy néhány verse élő hangon szólalt meg a közönség előtt,

— Meglátod, botrány lesz! Kifütyülnek! — da-
dogta reszkető szájjal.

Szokott hisztériás izgékonyásával markolászott, gyömöszölt, aztán, amikor a produkció végén fölzúgott a taps, a nyakamba borult és fölvihogott:

— Siker! Úgy-e, hogy ez siker? Nekem tapsolnak!

Tréfásan rámordultam:

— Szégyeld magad! Tetszel! Sikered van! Te...
te ... te Zerkovitz!

36.

Szép Ernő ötlete volt, hogy a „Kültelki kabaréd-
ban” összegyűjtse a színpadalatti szórakoztatóhelyek hagyományos, avult kelléktárát. A közönség évekig visszakövetelte a műsorba ezt a produkciót, sikere egy pillanatra se vesztett a frissességéből, elpusztíthatan volt.

Mindig a műsor utolsó száma volt. Előtte bejelen-
tettem, hogy az előadás befejeződött, ami most követ-
kezik, azért az igazgatóság nem vállal felelősséget. Én
a magam részéről elhagyom a helyiséget, a közönség-
nek is ajánlom, hogy kövesse a példámat, de aki akar.
maradjon itt. Talán nem fogja megbánni. Persze, hogy
mindenki maradt.

A proscéniumpáholyba beült Boldizsár Andor, a
monoklis trénonkéntes, aki a külvárosi tájékozatlan-
ságban a huszárönkéntesek presztízsét élvezte. Papp
Jancsi volt a külvárosi mulató züllött, konfidens pin-
cére.

A színpadon a brettlik teljes műsorát játszották
le, többnyire autentikus műsorszámokkal, kicifrázva
azzal a parodisztikus fintorral, ami csak ettől a sza-

badjára engedett fiatal színésztársaságtól kitelhetett. Medgyaszay Vilma volt a magyar dalénekesnő; derekán nemzetiszínű szalaggal, fantasztikus magyar jelmezen, kicsucsrított szájjal és kitömött keblekkel, németes kiejtéssel, tremolázó hangon énekelt, hogy:

Keck nefelejsch firakszik a to pariján ...

Sajó Géza játszotta a tinglitanglik komikusát. Szemehéjára csillámokat ragasztott, kezében vékony nádpálcát forgatott és bohócugrándozásokkal énekelt zsongonkuplóját, hogy: *Stincken kann man auch ohne Benzin!...*

Vidor Ferike szedett-vetett ballerinakosztümben jött ki, stoppolt rózsaszínű trikóban és túllszoknyácskáját hátul fölkapva, énekelt:

Gyerünk csakk, gyerünk csakk
Maga kis csallo!
Esz a kicsi kavéhaszsz
Nem nekünk valló!

Huszár Pufi volt a „locelech”-ember. Szép pirosra kifőstve, szmokingba öltözködve, gomblyukában virággal, ingébe dugott, piros selyemzsebkendővel, kipöndörödött a színpadra és elmondta rettenetes avatag vicceit a kis Mórickeráról. Vicc után tömzsi öklét meg rázta a közönség felé, ezzel jelezte, hogy most kell nevetni.

A társulat conférencierja Bársony István volt. Ebben az alakításában már Gorkij „Éjjeli menedék-helyéének mélységei sötétlettek. Valami végső fokra

lecsúszott írójt játszott, aki keserű csalódásait italba öli. Beszéd közben tornatrikójára erősített ingmellét igazgatta, fürkészően nézett végig az asztalsorokon, hogy hol néz ki egy pohár potyaital a számára, sört, bort, pálinkát egyformán elfogadott, cigarettacsutkáját a szája szögletében lógatta és mozdulatlan farccal, rekedten mondta el vicceit:

— Szent István napján hordják körül a jobbkezedet!

Megállapított rendje, tartalma, szövege nem volt a produkciónak. A színészek pillanatnyi kedvük szerint játszottak, az időtartama is attól függött, hogy mennyi kedvüket találták benne. Tulajdonképpen a színészek házimulatsága volt ez; a közönség csak kívülről hallgatta, mint a ligeti vendéglő zenéjét a kívül ácsorgók.

Egy este előadás után a kávéházban vacsoráztam a feleségemmel és két óra tájban indultunk hazafelé. Amint a kabaré elé értünk, megdöbbenve láttam, hogy odabenn még égnek a lámpák. Rögtön valami véletlen balesetre gondoltam. Talán kigyulladt a színház és a tűzoltók dolgoznak odabenn éppen. Lelkendezve berohantam. A közönség mind egy szálíg ott ült szép rendben a nézőtéren, a színészek pedig javában játszották a „Kütelki kabaré”-t. Most körülbelül a derekán tarthattak. Úgy történt, hogy valami vidéki mecénás akadt, aki pezsgőt adatott fel a színpadra, ezért tartott ilyen sokáig az előadás.

37.

A kabaré programszerű iparkodásom szerint végképp elszakadt a színpad tér- és időbeli megkötött

ségeitől. Tréfáiban, *commedio del'arte*-szerű rögtönzéseiben, paródiáiban, nézőtérbe belenyúló mókáiban külön paródiaművészet alakult ki, amely a kabarét tökéletesen függetlenítette a színháztól. Ezek a műfajok a színészkedés ősi, legelső próbálkozásaiból alakultak ki, de kikerekített formájukkal itt jelentek meg először a közönség előtt. És itt erélyesen le kell számolnom azzal a téves közhittel, hogy a magyar kabaré mintáit Párizsból hoztam magammal. Én Párizsban sohase láttam kabarét, tájékozatlan képzeletem a magam közvetlen, sokszor gyerekesen mesterkéletlen ösztönzésével próbálta a közönséget elszórakoztatni. Párizsban akkor már a kabarék rosszírú lebujokká csúsztak le és sűrűn jártak onnan hozzám szakemberek, hogy a magyar kabaré különös fölvirágzásának titkát ellessék. Nyugodtan állíthatom, hogy a párizsi kabaré fejlődött át magyar mintára.

De akármennyire különállóak voltak is ezek a kabaréműfajok és akármennyire tekintélyes parcellát is nyitottak a maguk számára az irodalomban, — a kabaré megfoghatatlanul széles népszerűségét nem ezeknek köszönhette, hanem annak a csínytevő szellemnek, amellyel a politikába belekotnyeleskedett. Az idők fölötté kedvezőek voltak erre. A parlamenti kisebbség győzelmes obstrukciója után akkor alakult meg a koalíciós kormány: a negyvennyolcas függetlenségi párt az eszményi tiltakozások ritka levegőjű magasságáról leszállott a kormányzás reális talajára. A nemzeti eszmények ködlovagaiból kegyelmes urak lettek, a császári és királyi uralkodóház miniszterei, akik maguk voltak kénytelenek elveiket az adott lehetőségekhez hozzácsönkíteni. Talán történelmi szükség

követelménye volt ez, de a nemzet mélységesen csalódottnak érezte magát; úgy érezte, hogy valami nagyon nagy kincsét vesztede el: az ifjúság ábrándjait és eszményeit. Ezeknek az ábrándoknak és eszményeknek országos lobogója Kossuth Ferenc volt, akit párthívei azért hoztak haza Olaszországból, ő lett a koalíciós kormány kereskedelemügyi minisztere és a kabaré őt tette meg politikai pamfletjei hőségévé.

Őt Huszár Pufi ábrázolta. Mindig államtitkárjával, Szterényi Józseffel jelent meg, akit Bársony István kísérteties hasonlatossággal alakított. Ha Kossuth beszélt, ő gesztikulált hozzá és a hóna alatt kidugott kézzel törölgette a homlokát és az orrát.

Az első serenissimus-vicc, amit a kabaré eregetett ki róla, rögtön országosan elterjedt. Az utasok panaszkodtak, hogy a vonatok utolsó kocsija nagyon ráz és erre a kereskedelemügyi miniszter elrendelte, hogy ezentúl a vonatok utolsó kocsiját mindig le kell kapcsolni.

38.

Azok a negyvennyolcas függetlenségi politikusok, akik a múlt század végén, Kossuth Lajos halála után, Kossuth Ferencet hazájába visszahívták, jól számítottak, amikor az ő személyétől a párt hatóerejének fölpezsdülését várták. Őt is bizonyára politikai hivatásának tudata ösztönözhetette, hogy Olaszországban elért pozícióját olyan életkorban hagyja ott, amikor az ember már inkább eddig elért eredményeit óhajtja nyugalomban élvezni, ő ott elismert hídépítőmérnök volt. fényes állami megbízatásokkal és társadalmi helyzetét a legmagasabb rétegekben jelölte ki az olasz közvéle-

mény, amely benne egy száműzetésben élő államfő örökösét látta. Kossuth Lajos turini remeteségében nemcsak korának egyik legnagyobb államtudósa volt, aki az akkor az egész világot átlengő szabadelvű irányzat vezetői közé számított, de magánéletében, legapróbb szokásaiban, háztartásának szerény, de protokollós berendezésében kifejezésre tudta juttatni azt a presztízst is, amely Magyarország kormányzóját a száműzetésben is megillette, ő maga is távol esett a „lángszavú” szónoknak, bálványozott népvezérnek fénysugaras, primitív szentképétől, amelyet a magyar népies közvélemény őrzött meg róla. Mennyivel kevésbé hasonlított hát ehhez a képhez a fia, aki kilencéves korában hagyta el az országot és a nagy latin kultúrközösségben nevelkedett nemcsak kitűnő szakemberré, de nyugateurópai értelemben vett kifinomodott gentlemanné is!

Mihelyt hazaérkezett, a párt úgy hordozta őt körül az országban, mint egy kibontott zászlót. A halott Kossuth Lajos már a legendák kódéba emelkedett; a fiát, mint a legendák megszentelt ereklyéjét, áhítattal várta mindenütt a magyar nép.

Mint fiatal váradi újságíró, ott voltam a bihari Sárréten, Bárádon, amikor országos körútján odaért Csúnya őszi esőben, késő éjszaka érkeztem Váradról Bárádra. Az állomáshoz vezető út szélén még kipiroslott egy kocsmá ablakaiból a lámpafény, a retentő sárban valahogy elvergődtem oda és megkérdeztem a kocsmárost, hogy kaphatnék-e éjjeli szállást. Megnyugtatót, hogy nála elalhatok az ivóban akár melyik padon, akár a földön, ezt már az én választásomra bízta. De amint beléptem az ivóba, mindjárt

láttam, hogy itt szó se lesz alvásról; a lócákat, a két kecskelábú asztalt, sőt a földes pádimentumot is sűrűn ellepték már a vendégek: környékbeli magyarok, akik asszonyostul-gyerekestül jöttek be, hogy másnap korán reggel ott lehessenek Kossuth apánk idősebbik fiának érkezésénél. Tarisznyából a maguk elemózsiáját ették, kulacsból a maguk borát itták és halkán, a fonókák mesehangján beszélgettek a rájuk váró nagy élményről. Találgatták, hogy milyen lehet és megállapodtak benne, hogy bizonyosan az apjához hasonlít: szép szál ember, aranszöke hajjal, világító kék szemmel, arcát Kossuth-szakáll keretezi, hasítottujjú zsinóros Zrínyi kabát van karcsú derekán, ezüstsarkantyús csizma a lábán. A hangja olyan, mint a harangszó, a beszéde olyan, mint az imádság.

Valósággal diákos izgalom tartotta ébren egész éjszaka ezt a népet. Aztán mikor a makacs Őszi hajnal végre sápadni kezdett, valamennyien kicammogtunk az indóházhoz. Az asszonyok szigonyos barna bőrködményben, az emberek földigérő bőrszubában, de asszonymak-embernek egyaránt rézfejű fokos a kezében. A Sárrét híres bővérű, vastagnyakú, verekedős népe ez, követválasztásokon kormánypárti pecsovics - jelöltek legveszedelmesebb megpróbáltatása. A Sárrét fekete iszapjában gazdagon, zsírosan ömlik az élet és vérbőségében, fülledtségében önmagát feszegetve reked meg a kerékmarasztó sárban.

Az emeletes sárga indóház a ködbevesző, fátlan síkságon ott állott ázottan, esőverten. Egyetlen zászlócska se lengedett róla; dísztelenségében komoran hirdette, hogy akit most vár, nem kedves embere a kormányhatalomnak, hanem végzetes veszedelme.

De arra a gondolatra még dacosabban szorongatták azok a magyar markok a rézfejú fokosokat.

A hivatalos személyiségek persze nem jöttek el; az államhatalmat csak két kakastollas csendőr képviselte. De ott volt a két szomszédos kerület országgyűlési képviselője: Illyés Bálint és Papp Gábor. A nép kedvteléssel nézte őket. Papp Gábor feketére festett kunkorgós bajuszával, horgas orrával olyan volt, amilyen a kurucok vezére, Bercsényi lehetett valamikor. Illyés Bálint meg éppenséggel olyan volt, mintha a magyarok Istenének első minisztere lett volna. Kétfelét fésült szép fehér haja volt, fehér szakála, kipödrött bajusza. Mindketten fekete atillában voltak, lakkos rámás csizmában. Aztán ott volt Báránd község bírása, Futó Jeremiás, nyolcvankétéves, öles természetű ember szép piros orcával, tömött fehér bajusszal, fekete ünneplőruhában, panyókára vetett fekete mentével, ő egy nagy árkus papirost tartva maga elé. hangtalanul mozgatta a száját; ő fogja üdvözölni elsőnek Kossuth Ferencet, maga szerkesztett hozzá szép verses köszöntőt, azt tanulgatta most magában. Az esküdtek, gazdák tiszteletteljes távolságban sereglettek mögötte, nehogy megzavarják. Aztán Székelyhidáról eljött Diószeghy úr is, aki személyesen végigharcolta a szabadságharcot, szenvedett is érte várfogságban és most alig várta, hogy szemtől-szembe láthassa vezére elsőszülött fiát. Szép dolog, ha az ilyesmit megélheti az ember.

Megkondult a jelzőharang, Püspökladány felől közeledett már a vonat, a ködmenes népség szörnyű izgalmában előretolongott, a mándlis polgárság alig bírta visszaszorítani.

— Hátrább, hátrább, tartsunk rendet, atyámfiai! A vonat rázkódva megállott, a kupék ablakaiból álmoszemü vigécek bámultak ki. Az elsőosztályú kocsiját kinyílt és egy lobogó vörössőrényű, vörösszeplős, borotváltarcú, hórihorgas fiatalember ugrott ki a perronra. Ez Pichler Győző volt, Kossuth Ferenc személyi titkára. Karját kinyújtotta és kezére támaszkodva, óvatosan, nehézkesen cammogva lépett ki a kocsiból Kossuth Ferenc.

*Kossuth apánk
vére...*

Pontosan úgy van öltözködve, ahogy azt az európai divatkódex délelőtti politikai untingekre megszabta. Hosszúszárnyú fekete redingote volt rajta, fényes selyem hajtókával, csíkos nadrág, lakkcipő sárga posztókamásnival, a kezén sárga kesztyű, ráhimzett fekete erezzel, magas, kemény inggallér bőredőjű nyakkendő, közepén karneol-fejű tüvel, fején fénycsíkos magastetejű cilinder. Már akkor hatvanas korabeli volt a „nemzet árvája”. Kövér, de arányos termetű férfi volt. Széles, lapos arca csodálatosan fehér volt; simaságát, üde rózsaszínben de rengő zománcát a kozmetika varázsszereivel ápolgatta. Sötétszürke, selymes bajusza vékony, finom csigavonallal rajzolódott a szájaszélére, amelyet egy kis mesterséges rúzs emelt ki az arc fehérségéből; magas homlokát, halántékát is gondosan csigába szedett hajfűrtök keretezték. És mindennek tetejébe az akkori divat szerint kurtára szabott sárga felöltőt

viselt, amely alól arasznyira kifityegett a fekete redin gote. Kétségtelenül mintapéldánya volt annak a dandy-típusnak, amely akkor VII. Edwardot vallotta vezérének, de ott Bárádon csökönnyösen megismétlő fekete-sárga színeivel úgy hatott, mint egy be göngyöltett osztrák császári lobogó.

A ködmenes sokaság izgatottan bámult arrafelé.

— Melyik az?

Nagyon elszontyolodtak, amikor megtudták, hogy a cilinderes, sárga-feketekabátos úr Kossuth Ferenc; talán még a vöröshajú Pichlert is szívesebben elfogadták volna annak. Futó Jeremiás elébe állott, meg pödörte a bajuszát, köszörült egyet a torkán:

— Kossuth apánk vére, hazánk büszkesége, ki először lépsz most szép hazánk földjére ...

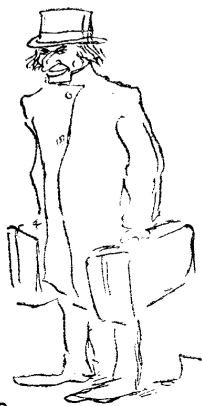
Kossuth Ferenc nyugtalanul nézett maga körül. Idegesen intett kesztyűs kezével és idegenes kiejtéssel mondta:

— Pachdon uchaim . . . csak egy pillanatéba ... A bagage ... meg ván a bagage?

Akkor ért oda a fürge Pichler a kofferekkel. Kossuth Ferenc új ból intett a kezével és megkönynyebbülten mondta:

— Pachdon uchám... Ne méltóztassék chossznéven venni.. , Most kegyeskedjék folytatni.. . chendelkezéséche állok ...

Futó Jeremiás sóhajtott egy nagyot és előlről kezdte:

Pichler Győző

— Kossuth apánk vére, hazánk büszkesége, ki először lépsz most szép hazánk földjére ...

De most se folytathatta. Kossuth Ferenc megint Pichlerhez fordult:

— Pachdon uchám ... A nécessaire .. . megvan á nécessaire?

Pichler megnyugtatta, hogy a nécessaire táska is ott van. De Futó Jeremiás már végkép belegabalyodott a versébe. Belé se kezdett, hanem behunyta a szemét és elkeseredetten kiáltotta:

— Kossuth-apánk vére... az Isten éltesse magyar földön!

Az állomás előtt könnyű bricska várt ugyan, de nem volt ajánlatos vele nekivágni a rettentő sárnak. A kerítések tövében, a latyakkal színültig telt árok mentén egy szál deszkapalló húzódott el, azon ballagtak egyesével, libasorban a piactérre, ahol a ködmentes nép körülállta már a deszkaemelvényt. Anyák magasra tartották a gyermeküket, hogy hadd láthassa meg ő is Kossuth apánk elsőszülött fiát, de annak a cilinderes, parádés, feketesárga „német”-nek a láttára csalódottan csüggedtek le. Akkoriban cilinder, szárnyas kabát a Sárreten olyan megbotránkoztató volt, mintha valaki porosz egyenruhában sétálna a Champs-Élysées-n.

És a szónoklata még keservesebb csalódást hozott. A magyar beszéd kemény mássalhangzóival, teliszájjal megformált gömbölyű magánhangzóival küszködve, egy történelemben, közjogban, de főként nemzetgazdaságban és pénzügytanban alaposan iskolázott nyugateurópai ember józan tárgyilagosságával

beszélt arról az áldatlan viszonyról, amely az agrár- és nemzeti létére törekvő Magyarországot az ipari és nagybatalmi törekvésű osztrák birodalomhoz fűzte. A nép zengő szónoklatot várt és politikai tanulmányt kapott helyette, ami a nép számára olyan csalódás, mint amikor a gyerek csengő aranykrajcár helyett takarékkönyvet kap ajándékba. Utána Illyés Bálint beszélt; ő aztán alaposan kiköszörülte a csorbát. A gonosz kétféjű sasról beszélt, amely szegény Magyarország húsát vájja, az átkos „Osztriá”-ról, amely évszázadok óta Magyarország vérért szíjjá. Figyelmeztette a magyar anyákat, hogy ha fiat szülnek, a császár katonája lesz belőle és idegen földön hullatja vérért az osztrák birodalomért. Ez igen! Ez aztán tetszett. A ködmenes anyák harciasan kiáltották:

— Nem szülünk többet! Pusztuljon ósztria!

Aztán a ponyvasátorban bankett volt. Kossuth Ferenc az asztalfőn ült, finoman ápolt, gyűrűs kezébe fogta a gyanús kést-villát és aggódalmasan megtörölgette szalvétájával. Mindenki leste, hogy hogy ízlik majd neki a magyar *étel*. Szegény árva úgyis elég so káig ette abban a kódis Talián-országban a száműzés keserű kenyerét, most hadd lakjék hát kedvére az áldott magyar koszttal, aminek nincs párja a világon. Haragos-vörös, zsíros sertéspörkölt volt ebédre és rezegő, töpörtös csusza. Rémüldözve turkált benne szegény, minduntalan szólott titkárjának, Pichlernek, a

necessaire-táskáért, pilulákat, csöppeket szedett ki be löle, azokat nyeldeste minden falat után

39.

Ebből az emberből, mihelyt a nemzeti ábrándok ködlovagja helyett császári és királyi miniszterré vált. a kabaré gúnyolódó démonának kimeríthetetlen téma forrása lett. Hogy nemzetközi pályázat alapján ő építette a Nílus hidját, hogy ő tervezte az újrendszerű oldalfolyosós vasúti kocsikat, hogy az épülő Erzsébet hidat, amely az előre nem látott hőforrások miatt bajba került, az ő szaktudása mentette meg, — mind ez számba nem vehető, jelentéktelen mozzanat volt a persziflázs ítéletében. De hogy csipkés hálóinget viselt, hogy éjszakára nyers hússzeleteket kötöztetett az arcára, hogy idegenül csetlett-botlott az ősz hazai virtusok szertartásaiban, — ez mind könnyűszerrel, olcsón juttatta őt prédául a köznevetségnek. Őszintén szólva, ha erre gondolok, nagyon szégyellem magam.

És mégis ezen a réven jutott a kabaré a népszerőség olyan hatalmához, hogy kormányokat buktatott és egy nagy birodalom politikai gépezetébe beleakasz kodhatott. Egy véletlen esetben csöppenve a kabaré a politikai vizekben akkora hullámmást keltett, hogy a *Neue Freie Presse* vezércikkezett róla, a képviselőház folyosója napokig zsi bongott és a legnagyobb politikai hatalmasságokat kellett mozgósítani, hogy az országos kavarodást lecsillapíthassák.

40.

A Nemzeti Kaszinó, amelyet Széchenyi István gróf annakidején valószínűleg a legfontosabb nemzeti

érdekek szolgálatára alapított, fölkért, hogy egy este tartsak ott egy egyórás előadást a társulat kiválogatott zömével. Akkor még a mostoha gazdasági viszonyok nem alázták meg annyira azt a szép kétemeletes, sárga empire-palotát, hogy a földszintjén idegen boltosok nak adjon szállást. A Kossuth Lajos-utcai drága boltok sorába gögösen, idegenül ékelődött lefüggönyözött ab lakaival, amiken a polgári szem csak délelőttönként leselkedhetett be, amikor a reggelig tartó dáridók után a komornyikok kiszellőztették a fehérfalú termekből a francia-pezsgők és havanna-szivarok illatát. Egész nap számozatlan fiákkerek, sötét elegáns magánfoga tok ácsorogtak a faragott diófa kapu előtt; a korzók hosszú, áhítatos merengéssel néztek egy-egy mágnás után, amint senkivel se törődve, otthonosan befordult a kaszinó kapuboltja alá. És éjszakánként, amikor elnéptelenedett már a Belváros, az elsőemeleti faburkolata termekből vörös lámpafény szivárgott ki az utcára: mindenki tudta, hogy ott vívják azokat a kártyacsatákat, amelyeken vagyonok sorsa dől el, ki aludva, kifürdetve, frissen, illatosán kiöltözködve most kezd munkába a fejedelmi ragadozó: Szemere Miklós. És a széputcai bejárat előtt egy-egy zárt koscsiból kilibbent egy-egy ünnepest színművésznő, vagy a királyi balett egy-egy csillagának suhanó sziluettje Ezenkívül pedig mindenkinek tudnia illett, hogy "az ország kormányzásában az alkotmányos tényezőkn felül titokban, de annál határozottabban részt vesz a Kaszinó is. A vezércikkírók épúgy számoltak politikai prognózisaikban a „Kaszinó urai"-nak hangulatváltozásaival, mint a bécsi Burg konstellációival. Magyarországon elképzelni se lehetett volna olyan aktív ál-

lamférfit, akit a Kaszinó nem érdemesített bizalmára. Az ország közjogi, gazdasági, erkölcsi hatalmának túlnyomó része ott gyűlt össze a Kaszinó termeiben.

Hihetetlen megtiszteltetés volt tehát ez a fölkérés. Ostoba képzelgéseimben diadalmasan állapítottam meg, hogy a magyar kabaré újító szellemével és friss irodalmi törekvéseivel a konzervativizmus leggőgösebb várát vette be. Akkor már a kabaré a szociáldemokrata - párt félhivatalos szórakozóhelye volt. Nemcsak a párt vezérei jelentek meg szorgalmasan a premiereken, de minden vasárnap délután ingyenes előadásokat rendeztem az egyes szakszervezetekben és a munkásság a conference-ok szókimondásában, a tréfák forna^ döntő merészségében, de mindenekelőtt Ady robusztus dalaiban a maga harci szellemére ismert. Egyszer egy országos szocialistakongresszus alkalmával a párt föl^ kért, hogy rendezek díszelőadást a vidéki kongresz^ szusi tagok tiszteletére. Én ezt vállaltam, pedig ilyenkor az volt a szokás, hogy az összes költségeket a magam zsebéből fizettem. Előadás kezdete előtt megtudtam, hogy a délelőtti tanácskozáson az egyik vidéki kongresszista megtámadta a pártvezetőséget, mert a „Népszava” művészeti rovatában rokonszenvvel írt ?, kabaréről, erről a közismert tiri szórakozóhelyről. De azt is megtudtam, hogy a mérges elvtárs mindazonáltal eljött az előadásra és ott ül az első sorban. Amint a függöny elé léptem, egyenest ő feléje fordultam.

— Hallom, hogy a kongresszus egy tagja meg^ rította a Népszavát, mert meg merte dicsérni a kabaré^ mat. Kijelentem, hogy nincs igaza. Neki is észre kellett volna vennie, hogy amikor a magyar munkásság kép^ viselői kongresszusra gyűlnek össze a fővárosba, nem

a közpénzen táplált Nemzeti Színház, vagy Opera fogadja őket díszelőadással, hanem a Kabaré. Azt is tudnia kell, hogy az én kabarém azokból a gazdag emberekből él, akiknek van pénze, hogy a hétkoronás belépődíjat megfizesse. Ha tehát bátorság volt a Népszavától, hogy ezt a kabarét mégis megdicsérte, sokkal nagyobb a kabaré bátorsága, hogy ezt a dicséretet elviseli.

A szociáldemokrata kongresszus után a Nemzeti Kaszinó, — merész nagy út volt ez, amely a rendi ország egész társadalmi rétegződöttségét átívelte. Ha hadinaplót vezettem volna, joggal beleírhattam volna, hogy az ország elkabarosítási művelete sikerrel befejeztetett.

A kis társulat este, a kijelölt időre menetrend szerű pontossággal érkezett meg gummirádlisokon a Kaszinóba. A komornyikok egy kis szalonban leültettek bennünket, ott vártunk sorsunkra elfogódott csöndben. Csak Ferenczy Károly próbált kedves ripacsos fesztelenséggel barátkozni az egyik komornyikkal:

— Apuskám, adhatna egypár tucat osztrigát, Mágánoknál csak azt eszem!

Átjött hozzánk egy mágnás, az estély rendezője, suttogó hangon, de nyájasan üdvözölt, érdeklődött., hogy miből fog állani műsorunk és megnyugtatót, hogy az se baj, ha — hehehe — egy kicsit ledér lesz. Sőt. Tudniillik nők nincsenek jelen. Szigorúan férfiestély. Ez egy kicsit lehűtötte kevély kulturmisszios hitemet. Ha a kabaré szellemi híd is, de ez a híd a munkásságtól a mágnásosztályig lefelé ível, nem föl-felé.

Átvezetett bennünket a fehérfalú, rokokó-cirádás

földszinti terembe, A közönség vacsorautáni hangulatban, szivarozva, különféle italokat szopogatva, a szét szórt karosszékekben lustálkodott. De ennek a látszólagos rendszertelenségnek is volt egy szigorú központja: egy karosszék, melyben József főherceg ült, Külföldi diplomaták voltak körülötte, mögötte pedig egy asz-

talkáról a lábait lelógatva egy Endymion-arcú, mág nászgyerek ült otthonosan: gróf Batthyány Gyula és hosszú papírszipkából havanna-szivart szívott. Ez a havanna-szivar különös, képpen imponált, bogy „neki már szabad”. Húszéves is aligha lehetett Csak később tudtam meg hogy a mág nászgyerekek tizenhét éves korukban a káplán nevelő keze alól

egyenest a teljesjogú férfikorba lépnek át.

Francianyelvű konferánsszal nyitottam meg az előadást. Mosolytalan hűvösséggel, de határozottan udvariasan végighallgatták. Lehet, hogy nem értették meg a francia beszédemet, A francia követ egész biztosan nem értette meg. Utána a kedves Hollós Terike adta elő gitár mellett a nótáit, az álmatag Sulamit-arcú Német Juliska sanzonokat énekelt. Ferenczy Károly kipakkolt legvidámabb kuplé-repertoárjával, — az óra letelt, az előadás véget ért.

Mar épp elmenőben voltunk, amikor a rendező elcsípett és zavart köhécseléssel mondotta;

— Kérem . . . nagyon jó volt az egész . . . nagyon meg voltunk elégedve . . . csak izé . . . valami kimaradt . . . az a famöz kuplé, amelyik arról az izé . . . Kossuth Ferenc öngyméltóságáról szól. . .

Ijedten vágtam közbe, hogy azt a kuplét szántszándékkal hagytam ki, mert úgy gondoltam, hogy kínos helyzetbe juttathatná a fenséges urat. Erre ő mosolyogva válaszolta, hogy épp erről van szó. A fenséges úr épp ezt a kuplét szeretné hallani. Tulajdonképpen ezt az egész estét azért rendezték, mert nemde-bár beláthatnám, hogy a fenséges úr nem mehet el a kabaréba.

Ezt a kuplét egy Józsa Antal nevű író, a Borszem Jankó versliferatora írta. Heltai Jenő nagysikerű kupléjának, a „Fedák Sári szobalánya” parafrázisa-képpen „Kossuth Ferenc komornyikja” volt a címe és tömérdek strófájában a komornyik azt sorolta el, hogy hogyan gondozza ő reggeltől estig Kossuth Ferenc porhüvelyét. A kabaréban ezt a kuplét Ferenczy Károly énekelte estéről-estére megújuló sikerrel. De most arról volt szó, hogy a 48-as függetlenségi párt országos vezérének a császári család egyik tagja előtt figurázzuk ki. És azt már nem! Az ember otthon teregesse ki a szennyesét. Kereken kijelentettem, hogy ennek a kuplénak az előadásához nem járulok hozzá, ha ő ragaszkodik hozzá, én elmegyek és aztán elénekeltem Ferenczyvel a maga felelősségére. Én mindenesetre becsületszavamra fogadom, hogy senkinek se fogok szólni róla.

Így is történt. Én a kis társulattal elmentem és Ferenczy ott maradt. Amikor egy óra múlva megérkezett a kabaréba, az öklét a gomblyukához emelte, azzal

jelezte, hogy akkora ordót fog kapni, olyan nagy sikere volt. Elmondta, hogy háromszor is meg kellett ismételnie a kuptét, alig tudtak betelni vele.

Én megtartottam a szavamat, senkinek se szóltam az esetről. Valószínűleg a kaszinó urai se sügtak össze az újságírókkal, de másnap reggelre mégis megvolt a botrány. A reggeli újságokban rikító betűs, oldalas riportok voltak a szenzációról, hogy egy Habsburg-főherceg, az uralkodóház magyarországi képviselője egy magyar miniszterről szóló gúnyverset húzatott a fülébe. A képviselőház folyosója egész dél előtt viharzott. A régi Tisza-párt tagjai azt jósolgatták, hogy a koalíció napjai meg vannak számlálva, ha már egy főherceg idejénvalónak látja, hogy egy politikai gúnyverset megtapsoljon; viszont a koalíció párthívei a közjog hallatlan sérelmét látták benne, hogy az uralkodóház egy tagja a magyar politikai élet aktuális hangulat-hullámozásába veti magát. Délután már a hatalmas *Neue Freie Presse* is megszólalt és vezércikket írt az esetről, öreg, lehiggadt újsághoz il lően figyelmeztetett hümmögő fejcsóválással arra, hogy az ilyenfajta meggondolatlanságok veszélybe dönthetik a monarchia belső békéjét, amelyet az agg uralkodó bölcsesége a negyvennyolcas magyar ellenzék leszerelésével megteremtett. Napokig e körül vi harzott a politikai élet, aztán elkövetkezett a nagy esemény: a főherceg egy dél előtt előre beharangozott program szerint elindult budai palotájából és meglátogatta Kossuth Ferencet Gresham palotai bérelt gar szon-lakásában,

41.

Ezzel az affér befejeződött. Viszont a kabaréba özönlenni kezdett a közönség. Olyan megrohanás volt ez, amilyenről álmodni se lehetett; estéről-estére utolsó helyig megtelt a nézőtér. Pedig ez épp annak a rettenetes gazdasági depressziónak az idejére esett, amely egész Európában megbénította az üzleti életet. Miután az osztrák császár váratlan elhatározással Boszniát annektálta, egyszerre fölbukkant a világháború rémképe a nemzetközi diplomácia horizontján, az üzletemberek rémulten húzódtak vissza mindenféle vállalkozástól, a magánosok a bizonytalan holnaptól rettegve elkezdték a fehéreneműjük közé dugdosni a pénzüket, aki csak tehette, iparkodott minél több aranyat szerezni akármilyen áron.

A feleségem két kézzel aratott ez időkbén. Nemcsak a pénztárban ült, hanem ő kezelte a büffét és ruhatárt is. A nyomtatott műsor hirdetési üzletét is kifejlesztette, az mind bőséges jövedelem volt nekii. Dehát ebből a nagy pénz-áradatból én vajmi keveset láttam. Megkaptam a napi zsebpénzemet, azt is óvatosan szűkre szabva, azonkívül csak néha csurrant-csöppent egy kis illegális jövedelem azon a réven, hogy mint a kabaré igazgatójának megvolt az utalványozási jogom, amelyet még a feleségemnek is respektálnia kellett. Szép Ernővel szövetkeztem, most már bevallhatom, most már mindketten túl vagyunk az üldözhetőség határán. Ha olykor pénzre volt szükségünk, ő apró sorokba szedve leírta valami értelmetlen halandzsáját, én „elfogadtam”, kiutalványoztam érte a honoráriumot és a pénzen becsületesen megosztoz-

kodtunk. Goethe és Schiller óta költők között nem volt még ilyen szolidaritás.

Végre egy roppant mozgalmas és nyereséges tél után a feleségem elutazott kétheti szabadságra és átadta nekem a kasszakulcsot. Valóban dúsan fölszerelt programmal vágtam neki a szalmaözvegységnek. Minigyárt első este előadás közben könnyedén odaszóltam a pénztárosomnak, hogy adjon ide néhány száz koronát. De a pénztáros kijelentette, hogy az esti bevétel bővebb egy fillérje se maradt, mind szétfizette számlákra, sőt még maradt egy kis hiánya és nagyon jól esnék neki, ha egy kicsit kisegíteném őt a privátpénzemből. Másnap ugyanígy történt, harmadnap szintén. Kiderült, hogy a feleségem már hónapok óta készült erre a szabadságára és az összes halasztható számlákat félretette erre az időre. Akármennyit vettünk is be, az mind elment számlára.

Egy délután épp az Otthonba készültem kedves ferbli-partimra, amelynek Beöthy László, Molnár Ferenc, Faludi Jenő és a kedves emlékezetű Hámory Zoltán, akit állhatatosan fogyasztgatott spriccerei folytán röviden „Sprici”-nek nevezünk, voltak az állandó résztvevői. Szomorúan kotorásztam a kifosztott Wertheim-kasszában, amely tele volt számlával, üzleti könyvekkel, iratokkal. Valami bágyadt reménység motoszkált bennem, hogy talán a feleségem elhullatott a sok limlomban egy-egy bankócskát. Ámbár balga reménység volt ez; a feleségem nemigen szokta a pénzt ki csúsztatni a kezéből. Már épp abba is akartam hagyni a hiábavaló keresgélést, amikor az egyik reteszben ringyrongy ócska újságok alatt egy szivaroskatulyát vettem észre. Szórakozottan belekukkantottam és föl

hördültem meglepetésemben. A szivarosskatulya színültig tele volt szép körmöci arannyal. Ami arany a színház pénztárában megfordult, azt a feleségem nyakoncsípte és idezárta. Falusi gyerek voltam, tudtam, hogy a szomszédék kertjéből hogy kell a legtöbb szilvát észrevétlenül elraktározni, összeszorítottam a nadrágszijamat és az ingem alá, a kebelembe öntöttem a sok aranyat. Így mentem a ferbli-partira, ott is hagytam az egészszet hiánytalanul.

Nem vagyok pénz-sóvár ember, de ez a skatulya arany most is föl-följárogat álmaimba sápadt kísértetnek és elibém idézi azokat a bolondul gazdag időket. Cinikusan be kell vallanom, hogy azt a sok pénzt mind egyetlen gyatra témájú kuplé szerezte. A társulatom valóban kitűnő volt; csupa tehetséges és ami ennél is fontosabb: csupa fiatal művész, másokat a maga mulatságával mulattató, mint a fiatal hetéra, akit bomlott hajlama taszított pályájára. A kabaré írói ötletek voltak, új formáikkal szétrobbantották a színpadi szórakozás összezsugorodott vén kereteit. Es szerény telenség nélkül mondhatom, hogy magam is hoztam valami újat: a beszéd megbecsülését, amely akkor se lazított a méltóságán, ha dévajkodnia kellett. De az igazi átütő sikert mégis csak az az egy kuplé hozta meg. A derék Józsa Antal, a kuplé szerzője — ha jól emlékszem — kapott érte hatvan koronát, én pedig megkerestem rajta néhány százezret, ez az, amire most sóhajtozva szoktuk emlegetni a régi jó időket.

Néhány év múlva, a koalíció bukása után, Günther Antal, a koalíciós kormány volt igazságügyi minisztere szűk baráti körben elmesélte, hogy Kossuth Ferenc egy minisztertanácson egyenest rátámadt és

azt követelte tőle, hogy csukasson le azonnal engem kabarástul. Günther magyarázgatni kezdte neki, hogy az nem megy, a magyar alkotmánynak sarkalatos tétele a gondolatszabadság. Kossuth Ferenc álmélkodva kiáltott föl:

— Hogyan? A magyar alkotmány szerint a kormánynak annyi hatalma sincs, hogy a kellemetlen emberektől megszabaduljon? Ki volt az a hülye, aki ezt így megcsinálta?

Günther aztán megmagyarázta neki, hogy ezt bizony maga Kossuth Lajos vívta ki.

42.

Gróf Apponyi Albert volt a koalíciós kormány kultuszminisztere. Az ő figurája minden este megjelent a proscénium-páholyban és az egyes számok után velem közölte vallás-etikai alapon álló észrevételeit. Máhr Nándor nyurga vékony alakjával megingat hatatlan pozícióhoz jutott általa. Az igaz, hogy csak egy dilettáns tud ennyire aprólékos gonddal és fáradtsággal egy szerepbe beletemetkezni. A maszkja, hanghordozása, egész magatartása tökéletes volt.

Márk Lajos megfestett egy hatalmas parodisztikus képtárlatot, amelyen valamennyi elismert magyar festő szerepelt néhány festmény-karikatúrával. Ezeket a képeket a jegyszédők előadás alatt kiakasztgatták köröskörül a folyosók falára, aztán az első rész végén bejelentettem a közönségnek, hogy a szünetben lesz a téli tárlat vernissage-a. A tárlatot a kultuszminiszter úr személyesen fogja megnyitni. A közönség a színház kapujába tódult, az ál-Apponyi kiszállott a kocsijából, én rövid beszéddel üdvözöltem, aztán kö-

rülveztettem a tárlaton. A közönség pedig hűségesen loholt utánunk, — így telt el a szünet.

Egy este Apponyi épp betelepedett proscénium-páholyába, én a színpadról épp hajlongva kezdtem üdvözölni őt, amikor az egyik jegyszedő berontott a nézőtérre és ijedten mondta:

— Itt a kegyelmes úr!

Kinyílt a proscénium páholy ajtaja és megjelent benne Apponyi. Szegény Máhr Nándor lekapta szakállát, ragasztott orrát és számolatlanul bocsánatot hebegve elmenekült. Apponyi pedig a fejét csóválva, elégedetlenül dörögve ült le a helyére, Persze, hogy ez az Apponyi is színész volt. Valami szegény színinövendék volt, segítségért jelentkezett nálam és szerencséjére ugyanolyan nyurga alakja volt, mint Máhr Nándornak. Évekig meg is maradt nálam.

A két Apponyi

43.

Ha az ember talál egy szivar-skatulyát tele azzal a kecses húszkoronás körmöci arannyal, amely oly kellemes terhe a mellényzsebeknek; továbbá, ha az ember harmincéves, divatos lett egy nagyvárossá dagadt kisváros társalmában és most éppen szalma özvegy: ezek mind olyan ko incidensek, amelyek éjfél után kikerülhetetlenül a „Palais de Danse” című intézménybe sodorják. Természetes, hogy az embernek

lehetőleg van egy számozatlan fiakkere két vékonyhasú, gyorslábú félvér-paripával, amely a legnagyobb távolságokat is elképzelhetetlen könnyedséggel győzi le. Például elröpíti az embert úgyszólván percek alatt a városligeti Zserbóba, vagy a Margitszigetre, sőt az sem tartozik a megvalósíthatatlan vállalkozások közé, ha arra szottyán kedve, hogy a Hidegkúti-úton anda lógjon az ördögárok elvadult bozótjában. Akad ugyan néhány különc, aki fiakker helyett automobilt tart magának, de az már vitathatatlan közmegállapodás, hogy az automobil legfőleg a hóbertos nyaktörő sportnak lehet a műszere, de megbízható közlekedési eszköz sohase lesz belőle.

A „Palais de Danse”-ot nemrégiben építtette Friedmann, Ósbudavára vállalkozója a Szerecsen-utcában, egy mélyen benyúló keskeny telken a zseniális Lajta Bélával. Fehér márványhomlokzata, ormán azokkal a szögletes komor szobor-alakzatokkal olyan volt, mint egy szabadkőműves-páholy, vagy mint egy fáraó síremléke. Ez volt most Budapest legdivatosabb mulatóhelye. A színpadán nemzetközi varieté-műsort játszottak, lehetőleg sok tánc-számmal. Most például a műsor erőssége egy spanyol táncosnő volt, világító fehérbőrű, feketehajú, sötét álmatagszemű szépség Szinyei-Merse Pál az ő kedvéért ült minden este az első sor sarokasztalánál, vörösre tapsolta a tenyerét érte és az arcképét is megfestette ingyen. Előadás után a nagyközönség hazatakarodott szépen és csak a benfentesek maradtak ott tovább a páholyokban.

Itt telepedtem le az egyik páholyban a műintézet egyik csillagával. A pincér letette az asztalra az ízelítőkkel, gyümölcsökkel teli tálakat, a francia pezsgőt.

egyiptomi cigarettát és a cigány is megkapta tőlem a napiparancsot, hogy „itt ma másnak nem lesz húzva”. A műsort is kijelöltem a számára, két nótát, amit föl váltva húzhat reggelig: „Feketeszárú cseresznye” és „Debrecenbe kéne menni”.

Az egyik páholyból átjött hozzám egy fiatal pesti ügyvéd, Fekete Károly dr. Magastermetű, csinosarcú, elegáns fiatalember volt; nagy műveltsége, finom modora, pazar nyelvismeretei a legelőkelőbb társaságból szereztek klienseket az irodájának. Elmondta, hogy diplomáciai megbízással jött; az egyik páholyban ott van a francia trónkövetelőnek, orleansi Fülöpnek a testvéröccse, duc de Montpensier; őfensége azt az óhajátását fejezte ki, hogy szeretne cigányzenét hallgatni, tehát megkér, hogy legyek szíves a bandát át engedni a fenséges úrnak. Erre én azt válaszoltam hogy ha a fenséges úr cigányzenét szeretne hallgatni, ezzel szemben áll az a tény, hogy én is szeretnék cigányzenét hallgatni és nem látom be, hogy miért kellene az én óhajtásomat a fenséges úr óhajtása alá rendelnie. Pláne én köztársasági vagyok. Az ügyvéd azzal ríposztzott, hogy a fenséges úr most egész véletlenül tartózkodik Budapesten, ki tudja, mikor lesz megint alkalma cigányzenét hallgatni, amire én azt válaszoltam, hogy én viszont szalmaözvegy vagyok és ki tudja, mikor leszek megint abban a helyzetben, hogy a nótáimat a kellő mennyiségben meghallgathassam.

A démarche tehát nem járt sikerrel és az ügyvéd elment. De néhány perc múlva egy roppant elegáns, frakkos, fehérbajuszos, monoklis öregúr jött be hozzám. Szertartásosan bemutatkozott, francia gróf, a fenséges úr udvarmestere és orvosa, aki világméretű út-

jában kíséri. A fenséges úr nevében és megbízásából közölte, hogy a fenséges úr nagyon örülne, hogyha páholyában vendégül láthatna és megismerkedhetnék velem, mint magyar íróval. A fenséges úr mély érdeklődéssel viseltetik az irodalom iránt, többé-kevésbé maga is író, tekintve, hogy most jelent meg egy díszmim kaja kokinkínai utazásáról. Erre is meg akartam tenni észrevételemet, de a gróf úr megelőzött. Egy kis bána tos sóhajjal jelentette ki, hogy a fenséges úr nagyon egyszerű, közvetlen modorú ember, de vannak bizonyos formaságok, amelyekhez neki, mint a francia trón várományosának ragaszkodnia kell. Ezt nem az ő személye, hanem XIV. Lajos trónja követeli meg.

Így aztán tapintatosan befejeződött a diplomáciai tárgyalás. Én a művésznővel és a cigánybandával átmentem a fenséges úr páholyába. Magas, karcsú fiatal ember volt a herceg, olajbarna arccal, azzal a bizonyos hosszú Bourbon orral, árnyékos merengő szemmel, selymes bajusszal. Mintapéldánya volt annak az uralkodó-fajnak, amelyet a történelem fejlesztett ki a dolgozó emberek tömegéből. Olyan specialistája volt az uralkodásnak, mint egy méhkirálynő. Bárha reggelig jócskán ittunk, egy pillanatra se billent ki méltóság-teljes, szertartásos nyugalmából. Orrán átszűrte, zengő hangon beszélt, azon az elnyújtott, dallamos, gyönyörű francia nyelven, amelyen a *Comédie Française* művészei szokták Racine verseit szavalni. A legigénytelenebb, legköznapiabb megjegyzése is úgy hangzott, mint egy trónbeszéd.

Másnap este eljött a kabaréba, az öreg gróffal beült az egyik páholyba és figyelmesen végignézte a műsor első részét. Így adta vissza a vizitet. Szünetben ma-

gához kéretett a páholyába, kifejezte őszinte megalégedését és kijelentette, hogy legnagyobb érdeklődéssel néz a műsor második része elé. Végül én is könyörögtem neki, hogy kegyeskedjék elmenni és nem bevárni a második részt. Amilyen kötelességtudó ember volt, képes lett volna panasz nélkül végignézni az előadást, amelyből egy árva szót sem értett. El is ment és megállapodtunk benne, hogy ma éjjel is találkozunk a „Palais de Danse”-ban. A fenséges úr kifejezetten e műintézet kedvéért hosszabbította meg budapesti tartózkodását. Mingyárt első este, a spanyol táncosnő szereplése után azt az óhajtását fejezte ki, hogy nagyon szeretné közelebbről szemügyre venni egy ilyen varieté-színpad technikai fölszerelését. Az igazgató boldogan állott a rendelkezésére, fölvezette a kulisszák mögé és büszkén mutatta neki a különféle színű reflektorokat, kapcsolókat, süllyesztőket. A fenséges úr figyelmesen megnézett mindent és kijelentette, hogy a technikai fölkészültségnek ez a foka egészen váratlan meglepetés a számára. Aztán mellékesen odavetette, hogy ha már itt van, szeretné azt is személyesen tanulmányozni, hogy milyen öltözők állanak a művészek rendelkezésére. Például roppant tanulságos volna a számára, ha megtekinthetné azt az öltözőt, amelyben a spanyol táncosnő szokott szereplésére fölkészülni. Természetesen az igazgató ezt a kívánságát és azonnal készségesen teljesítette, a fenséges úr udvarmesterével bekopogtatott, az udvarmester bemutatta a fenségnek a táncosnőt, aki feltérdét behajlítva bókolt előtte, a fenség néhány rövid, de meleg szóval kifejezte elragadtatását művészete fölött, majd amikor a rövid cercle további folyamán megtudta, hogy a művésznő

évenként vendégszerepelni szokott Párizsban, megjegyzte, hogy Párizs szintén nagyon csinos város. Ezzel a kihallgatás véget ért. De persze csak egyelőre.

Másnap este az udvarmester egyedül ment le a táncosnő öltözőjébe, átadott neki egy briliánsokkal kirakott karkötőt, mint a fenséges úr művészetrajongásának szerény kifejezését. Egyben megkérdezte, hogy a művésznő magánkörülményei mikor engednék meg, hogy előadás után a fenséges úr páholyában költse el a vacsoráját, őszintén szólva, ez a sok teke-

tória engem bosszantott. Meg is mondtam a gróf úrnak, hogy kár ilyen messziről körözgetve kerülgetni ezt a megoldást, amelynek megvannak a maga sokkal egyszerűbb, nemzetközileg elfogadott formulái. A gróf úr aztán a hajnali órák meghitt hangulatában megmagyarázta, hogy a dolog nem olyan egyszerű, a Bourbon-vér oly drága, hogy annak egyetlen csöppje se kallódhatik úgy el, hogy további sorsáról ne szereznének pontos tájékozódást. A Bourbon-család férfi-tagjainak legfutólagosabb kalandját is hivatalos jegyzőkönyvvel kell megállapítani és gondosan szemmel kell tartani a további kilenc hónap fejleményeit is Annál is inkább, mert a Bourbon-családban a „bastarde”-oknak is közjogi állása van.

Úgy emlékszem, hogy az udvarmesternek egy hét múlva sikerült a hivatalos jegyzőkönyvet fölvennie és ezzel a fenség el is utazott Budapestről. De úgy tu-

dorn, hogy ezzel kapcsolatban a Bourbonok személyi állományában nem állott be újabb szaporulat.

44.

A koalíciós kormány megbukott, Khuen-Hédervály horvát bán lett a miniszterelnök. Szikkadt, szín telén egyéniség volt; Horvátországból azt a reputációt hozta magával, hogy az osztrák központi hatalomnak keményöklű képviselője. Tulajdonképpen azt se lehetett tudni, hogy milyen nemzetiségű; a horvátok gyűlölték, mint elnyomójukat, viszont ha a Házban föl kellett szólalnia, kínosan küzködött a magyar nyelv nehézségeivel. Hazája, nemzetisége, vallása a császári udvar volt. Igénytelen külseje kétségbeejtette az élelapok karrikatúrarajzolóit. Vele szemben még Faragó József is tehetetlen volt, pedig ő valóságos tudományos analízissel tudta az arcból kiválogatni a túlzásra alkalmas vonásokat. A kabaré se tudta kikezdeni: egyetlenegyszer szerepelt egy kurta jelenetben, amely aztán köztudomásúvá vált a politikai életben.

A pártkörben billiárdozik Khuen-Hédervály miniszterelnök és Tisza István, a párt hatalmas vezére. Éppen Tiszára kerül a lökés sora, de Khuen-Hédervály közbelép, hogy nem lehet, a két golyó „ragad”. Tisza azt állítja, hogy nem ragad, Khuen-Hédervály makacsul kitart mellette, hogy igenis ragad. Végül is elhatározzák, hogy döntőbírárságra bízzák a dolgot. Behívják Farkas Pált, a fiatal törekvő képviselőt, mondja ő meg, hogy kettőjük közül melyiknek van igaza: a miniszterelnöknek-e, vagy pedig a pártvezérnek. Farkas Pál egy darabig küzködik magával, aztán diadalmasan mondja:

— Khuen kegyelmes úr golyója ragad, Tisza kegyelmes úr golyója nem ragad.

Apponyi Albert helyett most már Tisza István figurája került a kabaré proscénium-páholyába. Máhr Nándor ezt is megdöbbenő hűséggel tudta ábrázolni. De azt a merev, hidegfényű tekintélyt, amit Tisza István kora ifjúsága óta árasztott magából, a kabaré is önkéntelenül respektálta. Gye rekkora óta arra nevelődött, hogy egy országfenntartó párt vezére legyen; nevelésével, tudásával, életszokásaival erre a célra

volt beállítva és ő rendíthetetlenül hitt a maga elhivatottságában. Korát megelőzve, ő volt az első mai értelemben vett Führer-típus. A maga számára föltétlen tiszteletet és engedelmisséget követelt, de ennek elle neben főnntartás nélkül, önzetlenül odaadta mindé nét. A kabaréban sohse volt, de báró Vojnich Iván premier után pontosan referált neki minden szóról, ami a kabaréban esett róla. Másnap Vojnich útján mindig el is küldte a maga észrevételét, amely mindig valami tréfás megjegyzés volt. A legnevezetesebb sikerű jele nete ez volt:

Farkas Pál és Hantos Elemér, aki a kabaréban a kormánypárt föltörekvő ifjúságát képviselte, a pártkörben észreveszi, hogy Tisza István egyik nadrágszárából kilóg a gatyamadzag. Egyszerre rohannak oda, kuporodnak le elébe és parázsul összevesznek, hogy melyik kösse föl. Mindegyik azt állítja, hogy ő

látta meg hamarabb, neki van joga hozzá. Végül Tisza István tesz salamoni igazságot. Leül egy karosszékre, kioldja másik lábszárán is a madzagot és nagylelkűen mondja:

— Itt van az egyik neked, a másik meg neked!

Vojnich báró erről a jelenetről is referált Tiszának, aki másnapra ezt a kritikát juttatta el hozzám:

— Mondd meg Nagy Endrének, hogy az egész jelenet el van hibázva, mert aki az én gatyámat fel akarja kötni, az előbb a magáét kösse fel!

45.

Egy este Hollán Sándor, a kereskedelemügyi minisztérium magasrangú tisztviselője keresett föl a kabárában. Miniszterétől, Hieronymi Károlytól hozott üzenetet, hogy látogassak el holnap a hivatalába. Khuen-Héderváry folyton betegeskedett és helyette Hieronymi látta el a miniszterelnöki teendőket is. A régi, szoborszerű államférfiak fajtájából való volt. Már testi mivoltában is robusztusra méretezett ember. Hetven évén túl még mindig tudott reggeltől estig állva küldöttségeket fogadni, az előterjesztésekkel kapásból vitába bírt bocsátkozni, minden tárgykörben, segéd eszközök nélkül a legpontosabb adatok állottak a rendelkezésére, ő maga mesélte, hogy reggeltől késő estig étlen-szomjan dolgozott a hivatalában, este aztán meg-evett két kiló főtt marhahúst. Volt is a lényében valami oroszlánszerű.

Elfogódottan léptem a hivatalszobájába, de ő elibém jött, megölelt és gyengéd szeretettel mondta:

— Édes öcsém, a koalíció idején te voltál az egyetlen üdülésünk, vizasztalásunk; neked is részed van

benne, hogy a koalíció megbukott, kötelességemnek tartom megkérdezni tőled, hogy mi a kívánságod. Én azt most teljesíteni akarom.

— Kegyelmes uram, — válaszoltam — hiába, a kutyából nem lesz szalonna és az élehetetlen bohémen nem lehet segíteni. Lám, a hatalmas miniszter megkérdi tőlem, hogy mi a kívánságom és nekem épp egy olyan kívánságom van, amit még ő se tud teljesíteni.

— Nono! — fenyegetett meg az ujjával — tudd meg, hogy hatalmas ember vagyok ám én!

— Azt meghiszem, kegyelmes uram, de az én kívánságomat mégse fogod teljesíteni. Nekem ugyanis az a kívánságom, hogy légy szíves megbukni, mert nekem a kabaréban jobb üzlet volt a Kossuth Ferenc.

Ezt valóban nem tette meg, de Hollán Sándornak kiadta a parancsolatot, hogy a nevemet írja bele a nagy könyvbe, mint a kormány egyik hitelezőjét.

46.

Nemsokára alkalom adódott, hogy a kormánynak gavalléros csekkjét készpénzre váltsam.

Gábor Andor írt egy kuplét, amelyben nemcsak tiszteletlenül, de férfiatlanul trágár hangon figurázott ki egy főhercegasszonyt. Persze visszautasítottam a verset, nemcsak a józan ész, de a jóízlés nevében is. Én is szerettem néha fejjel nekimenni a falnak, de a posványznak fejjel nekimenni: ezt sohase szerettem.

Egy este előadás alatt szokásom szerint a folyosón üldögéltem a bár-polc mellett, magas székemen, pezsgős fröccsömet szopogatva. A színpadon épp Kökény Ilona adta elő kuplé-repertoárját és egyszercsak fölneszelek egy új kupléra, amelyet eddig még sohse

énekelt. A főhercegnőről szóló zugvers volt, amelyet visszaadtam Gábor Andornak. Kőkény Ilona Gábor Andor felesége volt, nem is vehettem hát rossz néven tőle, hogy inkább a férje utasítását követte, mint az enyémet. Ezt még a biblia is így rendeli el. Ijedtemben majd lefordultam a székről; a francia forradalom mocskos gúnyversei se beszéltek nyitottabb szájjal, mint ez a kuplé. Fölpattantam és a színpad felé indultam, de az inspekciós rendőrtiszt, Szentirmay Béla fogalmazó utamba állott. Tehetséges, tanult, de komor kedélyű fiatalember volt.

— Kérem, adja ide az imént elhangzott kuplé kéziratát! — szólott rám ridegen.

Lihegve magyaráztam neki, hogy én is föl vagyok háborodva, azt a verset tilalmam ellenére csempészték a műsoromba és épp ezért sietek föl a színpadra, hogy rendet csináljak és megbüntessem a bűnösöket. De a rendőrtiszt türelmetlenül rámförmedt:

— Nem érdekel! Adja ide a kéziratot!

Nagyon megkértem, hogy ne csináljon hivatalos ügyet az esetből. Nem érdemes. Én becsületszavamat adom, hogy ez a kuplé többé sohase fog a nyilvánosság előtt megjelenni. Szerencsére éppen kevés közönség van a kabaréban, az a száz ember, ha hallotta is, holnapig elfelejti. Ellenben hivatalos ügy lehet belőle, Gábor Andor, mint „A Nap” című bulvárlap szerkesztője holnap országos botrányvá dagasztja a lapjában. Az jó reklám lenne a kabarénak, de a főhercegnő megköszöni majd szépen a hatóságnak ezt a buzgalmat. A rendőrtiszt türelmetlenül toppantott:

— Nem vagyok kíváncsi a fecsegésére! Teljesítse a parancsomat! Adja ide azonnal a kéziratot!

Ez a hang fölpiszkálta a kevélységemet. A feje-
met hátrakapva feleltem:

— Nem vagyok cselédje az úrnak! Ha kézirat kell,
keresse meg maga!

Ezzel ott is hagytam. Persze a hivatalos kódexben
ennek a bűnnek is megvan a maga külön neve. Tiszte-
letlenség a hatósággal szemben. De már azt se bántam.
Éreztem az igazamat és nagyon el voltam keseredve.

Már másnap reggelre beidéztek a kerületi kapi-
tányságra. A tárgyalásvezető kapitány jóindulattal
hallgatta meg a védekezésemet és az enyhítő körülmé-
nyek figyelembevételével kétszáz korona pénzbírságra
ítélt. Ennek az ítéletnek a végrehajtását is felfüggesz-
tette. De én a zsebemből kivettem kétszáz koronát és
az íróasztalára tettem. A kapitány figyelmeztetett, hogy
ezt a pénzt nem kell kifizetnem. Majd ha egyszer visz-
szaeső bűnös leszek, — ráérek akkor.

— Ha bűnös vagyok, jogom van a bűnhődéshez!
— feleltem. — Nekem nagy érdekem, hogy ezt a két-
száz koronát azonnal kifizessem.

Át is vettem érte a nyugtát és gondosan elrakos-
gattam a pénztárcámba.

Délben a rikkancsok üvöltözve hordták szét az ut-
cákon „A Nap” legújabb számát, benne a nagy szenzá-
dóval: a hatóság legújabb merénylete a gondolatsza-
badság ellen, lábbal tiporták újból a szabadságharc:
megszentelt vívmányait, a rendőrség a bécsi svaregelb
aulikus szellem szoldateszkájává szegődött. És a cikk
szórol-szóra leköszölte a kuplészöveget is egész terje-
delmében. Most legalább az is elolvashatta, aki sohase
járt kabaréba. Ezt megcsinálták.

Még ki se hült a zsebemben a kétszáz koronáról

szóló nyugta, szaladtam vele föl a kereskedelemügyi minisztériumba, Hollán Sándorhoz. Meglobogtattam az orra előtt és diadallal mondtam:

— Kérlek, te is ott voltál, amikor Hieronymi kegyelmes úr kijelentette, hogy a kormány hálával tartozik neked. Hát most örömmel jelentem, hogy megkaptam végre a tartozásomat. Légy szíves, add át ezt a nyugtát a kegyelmes úrnak!

Másnap aranszegélyű, címeres borítékban levelet kaptam. Jeszenszky Sándor, miniszterelnökségi államtitkár írta és arra kért benne, hogy ha nem esik nehezemre, látogassam meg a hivatalában, a miniszterelnökségen.

A miniszterelnökségi palotában már a portás is tudott az érkezésemről. Fölvezetett az államtitkári hivatalba, ott átadottá titkárnak, aki azonnal, egy pernyi várakozás nélkül bevezetett a méltóságos úrhoz. Látszott, hogy itt ugyancsak vártak rám. Az államtitkár úr nyájasan fogadott, leültetett, cigarettával kínált és elmondta, hogy Hieronymi helyettes miniszterelnök úr megbízásából óhajt tárgyalni velem azokról a sérelmekről, amelyek a hatóságok részéről értek. Az ügy tisztázása érdekében úgy látta jónak, hogy ide kérésse a rendőrfőkapitány urat, majd övele közvetlenül megbeszélhetem a panaszaimat az ő jelenlétében és biztosra veszi, hogy így sikerülni fog az összes félreértéseket eloszlatni. Boda Dezső főkapitány beteg volt, helyette Pekáry főkapitányhelyettes jelent meg.

És megesett az elképzelhetetlen eset: a kabaré és a rendőrhatalóság között rendszeres békekonferencia folyt le a miniszterelnökségi palotában, a miniszterelnök hivatalos megbízottjának elnöklete alatt.

Mindenekelőtt is legfájóbb panaszommal rukkoltam ki. Valami elavult szabályrendelet a kabarét rendőri felügyelet alatt álló mulatóhelyek kategóriájába sorozta és a hatóságok ehhez mért stílusban kezelték. Minduntalan a rendőrségre utaltak, ahol a lokálok, lebújók, lupanárok üzletvezetőinek társaságában kellett végighallgatnom egy-egy újabb erkölcsrendészeti intézkedést, amely az üzemi alkalmazottnők működési körét szabályozta. A rendőrség jelenlévő képviselője ezt ellenvetés nélkül elismerte és a békeokmány első pontjával beiktatott, hogy a rendőrség elismeri a kabaré kulturális jelentőségét és a jövőben a kabaré ügyeinek mérlegelésénél mindig tekintetbe fogja venni, így következett sorra a többi békepont is. Megállapodtunk, hogy a kabaré hazafias és szellemi törekvései vitán felül állanak, ha tehát a hatóság mégis kifogásolni valót talál valamiben, nem a szándékról lehet szó. Hanem csak tévedésről és pedig esetleg a kabaré, de esetleg a hatóság tévedéséről. Ennekfolytán ezentúl ilyen esetekben a rendőrség nem mint megtorló hatóság fog föllépni, hanem mint tanácsadó szerv. A rendőrség megteszi a maga jóindulatú észrevételét valamely kifogásolt produkcióra, én ezt — ha jónak látom — elfogadom, de ha ragaszkodom a magam igazához, elutasítom és ez esetben persze vállalom a törvényes következményeket. És végül a rendőrség kötelezi magát, hogy havonta közli velem az inspekcióra beosztott rendőrtisztek névsorát és megadja nekem a jogot, hogy a névsorból törölhessem azt a rendőrtisztet, aki nek jóindulatáról nem vagyok meggyőződve. Ezt a békeokmányt mindketten aláírtuk és kézfogásunkkal ünnepélyesen megpecsételtük.

A kabaré változatlanul jól ment. Sok pénzt kerestem, de sokat is kellett adnom érte. A munkám annyira igénybe vett, hogy a sikereim élvezésére már nem is maradt energiám. Estéről estére friss szuggesztív kedvvel kellett a közönség elé állanom és a technikát, amellyel esetleges indiszpozíciómát leplezhettem volna, szintén önmagamnak kellett megteremtennem. Azonkívül folyton a fejem fölött lebegett és egy pillanatig se hagyott nyugton a havonként megújuló műsor gondja. Amint egy-egy premieren átestem, rögtön nyugtalanítani kezdett a következő műsor és mindig az volt a szorongó érzésem, hogy most jutottam el szellemi készletem utolsó maradékához. Ennek a pályának legnagyobb veszedelme fenyegetett: a csömör. A folytonos izgalom a gyomrot támadja meg és a gyomor savanyúságával az egész lelket teleszivárogtja. Ezen csak mesterséges ösztökélőszerral segíthettem: esténként előadás előtt egy üveg francia pezsgővel gyújtottam föl a kedvemet, hogy azt a gyomorsavas fásultságot ne cipeljem a közönség elé. Ez írások olvasóinak feltűnhetett, hogy az egyes fölmerült konfliktusokban mindig milyen talpraesett, kerekded válaszokat tartottam készenlétben, holott köztudomás szerint egyáltalán nem vagyok talpraesett, az adott helyzetek mindig gyámoltalanul tétovázva találnak és a legjobb válaszok mindig utólag jutnak az eszembe. De azért ne tessék azt hinni, hogy ezeket a tromfjaimat csak a visszaemlékezések jótékony regeneráló ereje kerekítette ki utólag ilyen szépen. A titkom az egy üveg francia pezsgő volt, az beszélt helyettem.

Egyáltalán, még nem kutatták ki, nem mérték le azt a szerepet, amit a szesz hajtóereje tölt be a világtörténelemben. Meggyőződésem, hogy a szélsőséges politikai mozgalmak sohase tudnának lendületre kapni az alkohol mámora nélkül. Aminthogy személyes tapasztalatom szerint a világháborúban majdnem mindenki állandóan részeg volt. Az összes hadműveletek a részegség felforrzott légkörében viharoztak le.

Egy este féltíz óra tájban nyugodtan sétálgatva indultam el a kabaré felé. Lassan, kényelmesen lépegettem, egyáltalán nem siettem, tudtam, hogy rám csak háromnegyedtíz óra tájban kerülhet sor; addig néhány műsorszám bőségesen kitölti az időt. De amint a kabaréhoz értem, az egész társulat a kapuban várt már kétségbeesetten. Sürgettek, hogy siessek, a műsor első része lezajlott már, nélkülem nem tudják folytatni, a színpad üres, a közönség már tíz perc óta vár a nézőtéren. Mindjárt meg is magyarázták, hogy mi történt. Valami különös istencsapása folytán csupa skót gyűlt össze a nézőtéren; ki tudja, honnan verődtek össze, talán a Sarkvidékről jöttek, még a levegőt is megdermesztették maguk körül és a világ minden kincséért se verték volna össze a két tenyerüket. Ez pedig nagy baj volt, mert a közönség tapsa fontos tényező volt a műsor időszámításában. Ferenczy, Sajó, Boross elénekelte azt az egy kuplét, amely a nyomtatott műsorban szerepelt, aztán tapsra előszedték a régi sikeres műsorszámait. De most mindegyik taps nélkül támolgott le a színpadról, miután azt az egy-szál kuplétját ledarálta; ha ilyen tempóban haladunk tovább, egy félóra alatt az egész esti műsornak vége lesz.

Hősiesen kirohantam a függöny elé. de már a következő pillanatban riadtan hőköltem hátra. Szemrebbenés nélkül, megmozdíthatatlan közönnel bámult maga elé a közönség, a hangom úgy kongott, mint egy üres pincében. Itt kilátástalan volt a küzdelem, mintha lóhátról akarna várfalat megrohamozni az ember.

Lementem a büffébe, kinyitattam gyorsan egy kisüveg hatputtonyos tokaji aszút, azt egyhajtásra kiittam és most már legénykedve mentem vissza a színpadra. Lássuk, hol az a közönség, én azt most megeszem. Odaállottam a függöny elé, elnevettem magam, kiöltöttem a nyelvemet és rászóltam a közönségre:

— M-e-e! Juj, ha látnák, hogy milyen csúnyák, amint ilyen mogorván néznek maguk elé! Hát mi az istencsudájának jöttek maguk ide, miért fizették be azt a rengeteg belépődíjat? Azért-e, hogy most gyászolják meg a mohácsi vereséget? Hiszen a maguk tekintetétől még a Vezúv is megfagyna! Pedig ha tudnák, hogy azok a derék művészek, akik vérző orral somfordáltak el innen, milyen kitűnő kuplékat és tréfákat tartogatnak a közönség számára! De persze nem merik a szájukat kinyitni, a torkukra fagy a szó. ha önökre néznek. Úgylátszik, önök nem tudják, hogy a színészeknek a taps olyan, mint paripának az abrak. Lovasember ne sajnálja az abrakot a lovától, ha vigan akar továbbkocogni, önök valószínűleg vidékiek és így nem tudják, hogy itt a rendőrség nem fogja bekísérni önöket csendháborításért, akármilyen zajt csapnak is a két tenyerükkel. Én tehát azt indítványozom, hogy ami eddig történt, azt tekintsük meg nem történtnek és kezdjük előlről az egész előadást. De

önök se kíméljék a tenyerüket! Majd meglátják, milyen jól fogunk mulatni!

Igy is történt. A színészek szép sorjában újból megjelentek a színpadon és a közönség alig akarta leengedni őket. Hajnalig tartott az előadás.

48.

Igazolásomul elmondhatom, hogy abból a szerencséből, amellyel a sors kegye elárasztott, egyáltalán nem iparkodtam munkatársaimat kirekeszteni. Magam enyhítettem azon a hatalmon, amit a mai gazdasági rendszer az alkalmazottakkal szemben a vállalkozónak juttat. Színészeimmel úgy kötöttem szerződést, hogy amíg a kabaré fönáll, nekem semmiféleképpen, még a legsúlyosabb fegyelemsértés esetén sincs jogom változtatni rajta, viszont a színésznek joga van akármikor otthagyni engem, ha másutt előnyösebb szerződésre van kilátása. A fizetéseket úgy szabtam meg, hogy öt év alatt — a kabaré-bérletem öt évre szólt — mind-egyik színészem egy takaros kis házat és néhány holdat vásárolhasson belőle magának Budapest környékén. Persze, hogy nem vásároltak. Úgy tudom, Huszár Pufi volt az egyetlen, aki tisztességes tőkét gyűjtött össze magának a fizetéséből.

A kabaré színészei irigyelt emberek voltak a színésztársadalomban, ők nem ismerték azt a költő, lélekölő robotot, ami a nagy színházakban előzi meg az esti előadást. Itt nem kellett a próbákon órák hosszat ácsorogva várni arra az egy kis jelenésre, nem kellett egy egységes rendezői elgondolás előtt meghódolva beilleszkedni egy nagy együttes bonyodalmasan összenőtt harmóniájába, nem kellett maszkokkal.

jelmezekkel bibelődni. A próbák azokkal a rögtönzészzerű kis jelenetekkel, tréfákkal, magánszámokkal inkább vidám hancúrozások voltak és a legtöbb színész este utcai ruhájában, festék nélkül ugrott a színpadra. Az előadáson nagyon sokszor a társulat jobban mulatott, mint a közönség; igaz, hogy nem ezek voltak a kabaré legszerencsésebb estéi.

De észrevehettem, hogy a társulat mégsem boldog. Folyton összebújtak, súgtak-búgtak, jöttömre szétrebbentek és rosszkedvűen, sóhajtozva lézengtek körülöttem. Végre is megkérdeztem tőlük, hogy mi a bajuk. Talán a fizetés kevés? Vagy a bánásmódommal nincsenek megelégedve? Mondják meg őszintén, legjobban az ilyesmit nyíltan megbeszélni. A társulat névében Ferenczy Károly mondta el a panaszukat. Hogyhát ők alapjában véve mindennel meg lennének elégedve, csak az fáj nekik, hogy képzett színész létükre is itt nem végeznek rendes színészi munkát. Sőt lassankint le is szoknak itt a színészeletről.

Elkezdtem magyarázni neki, hogy a színész ép úgy kifejtheti a maga művészetét a kabaré rövidlélekzetű, kötetlen produkcióiban, mint a háromfelvonásos színdarabokban, nem műfajokon múlik a dolog. De ő azt válaszolta, hogy nem is a műfajról van szó, azzal nekik semmi bajuk sem volna. Az a baj, hogy itt nincs színházi törvényszék, anélkül pedig a színész nem színész, csak komédiás, mint ahogy fegyelem nélkül a katonaság se katonaság, csak csűrhe. Hiába vettem ellene, hogy megette a fene azt a fegyelmet, amit a színházi törvényszék csikar ki a színészből, ha a közös érdekekben nem tudja felismerni a maga érdekét. Végül is engednem kellett.

Bánom is én. Ha színházi törvényszéket akarnak, csináljanak egyet maguknak.

Egyszerre felpeszdült az élet a kabarében. A színészek egész nap törvénykönyveket tanulmányoztak, szervezkedtek, korteskedtek, gyűléseztek, választottak és egy napon ünnepélyesen meghívtak az első törvényszéki tárgyalásra. A törvény szerint a színház-igazgató a színházi törvényszék legfőbb hatósága.

Hát ez szép egy tárgyalás volt. Ferenczy komor arccal beült az elnöki székbe és Kőváry elkezdte a könyvből a vádpontokat felolvasni. Kökény Ilona felelt a próbán. A törvényszék ezért félhavi gázsira ítélte. Megjegyzem, a törvény szerint a büntetéspénzek az igazgatót illették meg. Szóval, azért, mert Kökény Ilona feleselt a próbán, a társulat engem a félhavi gázsijával ajándékozott meg. Aztán következett a második vádpont. Vidor Ferike nem tudta a szerepét, szintén félhavi gázsira ítélték. Aztán jött a harmadik vádpont. Ferenczy Károly egy este egyszerűen el se jött az előadásra. Mindnyájan» tudtuk, miért nem jött el: vendégei voltak és jól érezte magát. Ferenczy Károly felállott az elnöki székben és kijelentette, hogy azért maradt otthon, mert beteg volt. A törvényszék fölmentette.

Erre én odaugrottam, fogtam a jegyzőkönyvet, kettétéptem és a földhöz vágtam. Több törvényszéki tárgyalás nem volt az én színházamban.

49.

A származás szégyenbélyegét mindig ott éreztem a kabaré homlokán. Ebben az irányban érzékenységem valóságos mániává finomodott. A nézőtérről

kidobattam az asztalokat, amelyek amúgy is már régóta nem a vendéglői fogyasztás műszereiként szerepeltek, hanem összezsugorodott méretükkel az ősi lokál-származás atavisztikus csökevényei voltak, mint a vakbél. Természetes, hogy a zárt széksorokba kényszerített közönség fokozottabb igényekkel fordult a színpad felé, amely kénytelen volt az új követelményeket egyre komplexebb, egyre több fonálból szőtt produkcióval kielégíteni. És ez persze mind az én munkámat nehezítette meg.

Megtörtént, hogy szerződtettem egy ügyes, kis színésznőt, aki szerződtetését azzal akarta meghálálni, hogy három páholyt állandóan kibérelt ismeretségi köre, szmokingos kaszinói ifjak számára. Szegényke, azt hitte, hogy ezzel alaposan megszilárdította helyzetét a színháznál; nagyon elszontyolodott hát, amikor a legszigorúbban figyelmeztettem őt, hogy ha még egyszer megjelennek azok az ifjak azokban a páholyokban, felbontom a szerződését. Világos, hogy erre az intézkedésre megvolt az okom: ezek az ifjak, mint mindennapos törzsvendégek, elkezdtek a színház befentes habituéivé átmelegedni; folyton a folyosókon és öltözőkben ténferegtek és csak kedvenc művésznőjük megjelenésekor tódultak páholyukba, hogy napi tapsdagukkal adózzanak. Persze, közben a bokrétákkal, virágkosarakkal sem fukarkodtak és ez a lármás ünneplés sehogy sem állott arányban azzal a szerény kis dallal, amit a művész nő kedves dilettantizmusával elcsicsergett és felborította a kabaré egész művészi hierarchiáját. Végül is ezeknek az ifjoknak valósággal álruhában kellett becsempészniök magukat a nézőtér hátsó soraiba.

Valósággal beteges gondom volt folyton, hogy valamiképpen kompenzáljam azt a kétes, bizonytalan helyzetet, amelyben a kabaré még mindig az elismert művészeti intézmények és az éjjeli lokálok között lebegett. Egy este az első rész után a szünetben az egyik jegyszedő lehívott a színpadról, hogy egy úr szeretne sürgős ügyben beszélni velem a nézőtérén. A páholyok mögött, a folyosón várt rám. A magyar arisztokrácia egyik ismert tagja volt, történelmi nevű gróf, egyébként is gazdag ember. Elmondta, hogy ő a feleségével jött el a mai előadásra, váltott egy páholyt és az első részt abból nézte végig. De most vette észre, hogy a szomszédos páholyban egy jóbarátja ül a feleségével, ők ketten is még kényelmesen elférnének ott, ő tehát úgy gondolja, hogy a második részt négyesben nézhetnék végig és így méltányosnak találná, ha az ő páholya árának a felét, tizenöt koronát, a pénztár visszafizetné neki. Az első pillanatban nagyot bámultam erre a kívánságra, de aztán benyúltam a zsebembe, kivettem harminc koronát, átadtam neki és kijelentettem, hogy mivel ő már az első részt is a másik páholyból nézhette volna, nem látom be, hogy miért követeli a páholy árának csak a felét. A gróf úr habozás nélkül zsebrevágta a pénzt és én azóta is folyton azon tűnődöm, hogy az az arisztokrácia, amely ennyire élelmesen és aprólékos gonddal tudott örködni garasos érdekein — hogyan tudott mégis tönkremenni.

A jegyszedőkkel tudtára adattam a közönségnek, hogy aki az első rész végén nincs megelégedve az előadással, a pénztárnál teljes értékében visszaválthatja a jegyét pénzre. Hát biz' ez elég nagy számárság volt;

minden este akadtak, akik a markukba röhögve uzso-
rázták ki ezt a donquichotei nagylelkűségemet. De én
büszke voltam rá; olyan kínos igyekezettel méretez-
tem túl a gavallériámat, mint a zsidó huszárönkéntes
arisztokrata bajtársai körében.

Egyszer aztán eljött a napja, amikor keservesen
meg kellett fizetnem a bolondságomért.

50.

Telt ház volt, az előadás simán ment egy darabig,
aztán egyszerre kialudt a villany, csak a falra szegzett
vészlámpák világítottak tompa, vörös fényükkel.
Valahol rövidzárlat keletkezhetett és az egész terület
sötétben maradt. Telefonáltunk a villanygyárba, ott
azt mondták, hogy ők is csak most keresik, hol tör-
tént a hiba és egyelőre sejtelmük sincs róla, mikor
tudják újból rendbehozni a világítást. A függöny elé
ugrottam és rögtönzött csevegéssel próbáltam kihúzni
az időt. De a közönség, az én drága, aranyos közön-
ségem mogorván a zsebéhez kapott és egy percet sem
engedett ellopni drága idejéből. Egyáltalán nem volt
hajlandó kedélyesen felfogni ezt a kalandot. Közben
embereim beszaladgáltak a szomszédos vendéglőket,
kávéházakat, ami nélkülözhetetlen acetilénlámpát,
gyertyatartót találtak, azt mind elhozták és a bizony-
talanul lobogó világítás mellett próbáltuk tovább foly-
tatni a megszakadt előadást. De hát ez se ment, a
függönyt nem lehetett összeengedni, nehogy a lángok
belekapjanak és azok a taláalomra elhelyezett, im-
bolygó gyertyalángok a szereplő művészeknek ép azt
a részét világították meg, amit nem kellett volna:
Ferenczynek az orrát, Medgyaszaynak a bokáját.

Végül is az inspekciós rendőrtiszt utasított, hogy hagyjam abba az előadást, annál is inkább, mert a tűzoltóság azt a sok gyertyát és acetilénlámpát tűzveszélyesnek találja. Hirdessem hát ki a színpadról, hogy a közönség hazamehet. Törvényes intézkedés van róla, hogy ilyen esetekben a színház igazgatója nem felelős és ha az előadás megkezdése után következett be a vis-major, a közönségnek nincs joga a belépődíjat visszakövetelni. Egyébként ezt ő is hajlandó a közönség tudtára adni. Én azt válaszoltam, hogy semmiesetre sincs szándékomban ezzel a törvényadta jogommal élni, hanem ki fogom hirdetni, hogy a pénztárnál a jegye ellenében mindenki visszakaphatja a pénzét. A rendőrtiszt vállat vont; azt mondta, hogy ha én az ablakon akarom kihajigálni a pénzem, ahhoz neki semmi köze sincsen, de az előadást mindenesetre szüntessem be, és pedig azonnal.

Fölmentem a színpadra, bejelentettem, hogy a hatóság intézkedése folytán az előadást be kell szüntetni és törvényes rendelkezés szerint a színház ilyen esetben nem köteles a belépődíjat visszafizetni. A nézőtérről egy harsány hang rámripakodott:

— Ez csalás! Kilopják a pénzt az ember zsebéből!

Elvörösödve megjegyeztem, hogy kár volt ilyen durván félbeszakítani, mert ép azt akartam közölni, hogy én nem akarok erre a vis majorra hivatkozni, hanem a pénztárnál mindenki visszakapja a pénzét, aki a leszakított féljegyével ott jelentkezik. Leszaladtam a pénztárba — feleségem már ott állott az üveglablak mögött készenlétben. Előtte a kosár az aznapi bevétellel, bankó, ezüstpénz, nikkell érintetlenül, úgy, ahogy ott egész nap egybefolyt.

És ekkor kezdődött az ocsmányság. A közönség betörte a folyosóra vezető szárnyasajtókat és üvöltözve, egymást tiporva, átkozódva megrohanta a pénztárt. Hiába állottak oda a rendőrök, az emberek egymás fején át nyújtogatták a kasszába a jegydarabkákat és markolászták fel a pénzt. A feleségem úgy dolgozott, mint a motolla, de a szitkozódás így sem szünetelt egy pillanatra sem: .

— Csalók! Bitangok! Disznóság! Az ember a saját pénzét se tudja visszakapni.

De hát ez még csak az előjáték volt. A kosárból kifogyott az egész aznapi bevétel és az előcsarnok még mindig tömve volt követelőző, tolongó, toporzékoló, átkozódó emberekkel. Világossá vált, hogy mi történt. A megmaradt féljegyet további két részre szakították és így váltották be duplán a mesterségesen felkavart zürzavarban. Sőt megtalálták az ajtó mellett azt a papírkosarat is, amelybe a jegyszedők szokták a leszakított fél jegyet beledobálni; azt is felmarkolták és elkezdték pénzre beváltani. Ami aprópénz a zsebemben, a feleségem retiküljében akadt, mind elfogyott. A rendőrtiszt undorodva nézte végig a csúnya jelenetet és ajánlkozott, hogy szétvereti ezt az egész csürhét, de én elkeseredve válaszoltam, hogy most már fenéig iszom ezt a poharat. Átszalasztottam a szomszédos kávéházba, onnan kértem kölcsön ezer koronát (akkor még volt!), azt is szétosztottam és közben folyton hallgatnom kellett, hogy micsoda elszánt csaló, tolvaj, rabló vagyok én, aki a gyanútlan közönségnek a pénzét lopom ki a zsebéből. Éjfélíg tartott ez a munka, amíg az utolsó ember is lihegve elvonult a zsákmányával.

Az üvegajtók, ablakok bezúzva, a pultok felborítva, a képek a falakról leverve, széttiporva, olyan volt az előcsarnok, mint a szétdúlt csatatér. Ott maradtam a kis pénztárfülkében és — szégyen ide, szégyen oda — sírvafakadtam. Nem a pénz miatt bizonyára. Ez hát az a nagyérdemű közönség, amely elé én olyan megilletődött áhítattal szoktam lépni és amelynek tiszteletére olyan elmerült gonddal szoktam csiszolgatni szavaimat, szövögetni mondatszerkezetemet! Úgy éreztem, hogy ennek az esetnek keserősége soh'sem fog kimosódni a lelkemből.

Valóban, azóta valahányszor a közönség, a nagyérdemű közönség elé kell lépnem, mindig az az aggodalom fog el, amellyel az állatszelistítő szokott oda-sandítani oroszlánjaira és tigriseire.

51.

Mint a szelíd malacon a vaddisznócsók csíkjai, úgy ütköztek ki a kabarén is minduntalan a régi lokáleredet stigmái, amelyek egyre elviselhetlenebbül égették betegessé fajult érzékenységemet. A legszelídebb megjegyzésekben is tüskéket éreztem,

Egy este már nyolc órakor bementem a kabaréba. Az volt a tervem, hogy kivételesen ott vacsorázom. Aznap leólmozott bádogdobozban osztrigám érkezett Hamburgból, az vonzott oda. Előételnek egy tucat osztriga, utána kis vékony porzsolt szalonna zöldpaprikával és a tetejébe egy üveg Chablis — ezért már csak érdemes volt korábban abbahagyni a ferblipartimat.

Amint beléptem, a folyosón még csak egy árva villanykörte égett és a félárbocra eresztett homályban

két frakkos úr álldogált szomorúan az üres bárpulthoz támaszkodva. Amikor engem megláttak, nagy hozsannázással fogadtak. Az egyik herceg Windischgrätz Lajos volt, a másik gróf Nákó Sándor. Elmondták, hogy egy kis malheur esett meg velük. Vacsora előtt meg akarták nézni a kabaré előadását, azt hitték, hogy mint a többi színház, a kabaré is nyolckor kezdődik, most aztán nem tudták, hogy mivel csapják agyon az időt este fél tízig, az előadás kezdetéig. Jó, hogy bejöttem, így legalább egész biztosan nem fognak unatkozni.

Meghívtam őket az asztalomhoz, hogy ha nem esik nehezükre, asszisztáljanak a vacsorámhoz, sőt, ha nem vetik meg, maguk is résztvehetnek benne. A meghívásomat nagy lelkesedéssel elfogadták. A doboz osztriga elfogyott, de talán ennél is nagyobb sikere volt a porzsolt szalonnának és a zöldpaprikának. Megdicsértek, hogy jóízűségű gourmand vagyok és hogy van fantáziám a fogások összeválogatásában. Osztriga és szalonna — ebben határozottan forradalmi lendület van. Jóízűen elbeszélgettünk, miközben jónéhány üveg Chablis és Crémant-Rosé fogyott el. Se sznob nem vagyok, se demagóg nem vagyok. A rangos emberek társaságát nem keresem, de nem is kerülöm el. És az, hogy valaki gróf, sem előnyére, sem hátrányára nem befolyásol. És meg kellett állapítanom magamban, hogy mind a kettő művelt és elmés társalgó volt. Különösen gróf Nákó Sándor valósággal elkápráztatott széles és mély tudásával. Az a másfél óra észrevétlenül suhant el a legfesztelenebb társalgásban. Arra gondoltam, hogy ha polgáremberek és arisztokraták érintkezésében van is va-

lami merevség, ezt nem az arisztokraták gögje, hanem a polgárok elfogódottsága teremti meg. Én például e másfél óra alatt semmit sem éreztem a társadalmi különbségekből és nekik egyetlen szavuk, egyetlen mozdulatuk sem volt, ami ezekre emlékeztetett volna.

Már kezdődött az előadás, én fölmentem a színpadra, ők pedig bevonultak a páholyukba. Előbb azonban a fizetőpincért hívták, fizetni akartak a vacsoráért. Persze, én hangsúlyoztam, hogy az én vendégeim voltak és volt bennük annyi jóízlés, hogy nem időztek tovább ennél a kérdésnél. Megmagyaráztam nekik, hogy itt a vendéglős is én vagyok és nagyon furcsa volna az én szerepem, ha csak azért traktáltam volna őket, hogy az üzem bevételeit növeljem. Ezt ők vita nélkül elismerték és barátságos kézfogással elváltunk egymástól. Mint utasok, akiket a közös hajóutazás sodort össze egy kis időre. Aztán a hajó megérkezik, az utasok partraszállnak és az egyik megy jobbra, a másik balra. Az egyik fel a színpadra mulattató komédiásnak, a másik le a páholyba, ásítózó úrnak.

Már az előadás vége felé jártunk, amikor a jegyszedő feljött hozzám a színpadra, hogy a herceg úr öfömméltósága beszélni óhajt velem. A színpadra vezető lépcsőn várt rám és zavart nevetgélessel szólt hozzám:

— Bocsánat, hogy zavarom, de ön oly szeretetreméltó volt ma este és ez felbátorít.. . Hehehe ... egy kényes kérdésben szeretném a tanácsát kérni. . illetve ... hehehe ... jobban mondva ... a szíves támogatását kérném ..

— Parancsoljon! Miről van szó?

— Tudniillik, Nákóval megbeszéltem, hogy ma

este előadás után egy kis intim vacsorát rendezünk a kaszinóban.

Arra gondoltam hirtelenében, hogy így akarják viszonzni. Hiába, ezeknek az arisztokratáknak a gavalléros tapintat a vérében van. Hja, a gyerekszoba! ő folytatta:

— Már most... hehehe . . . van itt egy művésznő, egy nagyon ... izé .. . nagyon tehetséges és rokonszenves művésznő, akit... hehehe ... nagyon szeretnénk meghívni erre a vacsorára, de ... tudja ... mi nem ismerjük itt a tónust és nem akarnánk tapintatlanok lenni... gy gondoltam hát, hogy ha ön lenne szíves elintézni a dolgot.. .

Úgy fejemre zuhant a meglepetés, hogy megtántorodtam. De hamarosan összeszedtem magam, arcomra dermesztettem leghidegebb diplomatamosolyomat és úgy válaszoltam:

— Uram, nekem is kedvem szottyán néha, hogy egy kis nővel vacsorázzam, de ilyenkor soh'se szoktam másokat beleavatni a dolgomba. Elintézem magam.

— No igen .. . hehehe ... De én a művésznők világában abszolúte tájékozatlan vagyok és úgy gondoltam, hogy ön, aki szintén művész . . .

— Viszont én az arisztokrata hölgyek világában vagyok tájékozatlan, de azért megnyugtatom, ha nekem megtetszenék egy arisztokrata hölgy, én akkor se kérném az ön közvetítését. Ajánlom magam!

Valami mentegetődzésfélét hebegett, de én elkeseredve fakadtam ki:

— Uram, megették a vacsorámat, megitták a boromat, másfél óráig szórakoztatták magukat velem

és most ráadásul még azt akarnák, hogy a kerítőjük is legyenek? Uram! Önök túlságosan követelődzők!

Én pedig sarkonfordultam; egyáltalán nem dialdalmasan, hanem mérgezett nyíllal az oldalamban, Előadás után gróf Nákó Sándor várt meg a színpad bejáratánál.

— Egy kis magyarázattal tartozom önnek — mondta.

Ingerülten válaszoltam:

— Gróf úr, talán a legjobb lesz, ha nem beszélünk többé egymással. Önök tévedtek, ennyi az egész, összetévesztettek valakivel.

— Nagyon kérem, hallgasson meg! Látom, hogy akaratlanul is keserűséget okoztunk önnek és ezt mindenáron ki akarom reparálni.

Nagyon egyszerűen, meleg emberi hangon beszélt, lehetetlen volt meg nem hallgatnom őt. És a magyarázat, amit akkor mondott el, örökre megmaradt bennem. Elmondta, hogy amikor a herceg azt a kis szívességet kérte tőlem, eszeágában se volt, hogy emberi méltóságomban megalázzon. Tudomásul kell vennem, hogy abban a körben, amelyben a herceg fölnevelkedett, megszokták, hogy mindig akad valaki, aki az ilyfajta apró kényelmetlenségeket elhárítja az útból. Ott ezeket a szolgálatokat egyáltalán nem tekintik megalázóknak, az ő szemükben ezek egyenrangúak a többi feudális szolgáltatmányokkal, amellyel évszázadok óta adóznak nekik az alsóbb osztályok. A hivatalbeli emelkedésnek, a gazdagodásnak, a kitüntetéseknek nagyon sokszor ez az útja. Mingyárt meg is nevezett néhány tekintélyes urat, aki ilyen kis szíves

ségeknek köszönheti magas rangját, nagyfizetésű állását.

Ezt a magyarázatot természetesen elfogadtam, csak azt jegyeztem meg, hogy mivel jelenlegi vagyoni helyzetemmel teljesen meg vagyok elégedve és nem óhajtok udvari tanácsos lenni, ha művésznőt akarnak vacsorára, szerezzék meg ők maguk. Rám ne számítsanak.

52.

K. grófnő budai palotájába kéretett és közölte, hogy a magyar arisztokrácia részt óhajt venni a főváros társadalmi életében és e célból egy nagy műkedvelő-előadást szeretne tartani, amelynek rendezését reám bíznák. Ha a magam személye számára nem hajszoltam is az érvényesülésnek szélesebb külterjeségét, a kabaré érdekében örömmel fogadtam ezt a megbízatást. A magyar arisztokrácia a Habsburgok fénykörének visszasugárzásában egyenrangú tagja volt a nagy nemzetközi arisztokrata társadalomnak és e szerepében magasan túlemelkedett a kis Magyarország horizontján. Ha néha egyik-másik le is szállott hozzánk körülzárt magaslatából, ez csak egy kis vadásztatás, vagy pedig egy kis politikai úri dilettantizmus kedvéért történt. Fővárosi palotáik szigorúbban megőrizték exterritoriális különállásukat, mint a külföldi követségek. Érdeklődéseiknek igazi gócpontjai a nemzetközi arisztokrácia találkozóhelyei voltak; Magyarországhoz csak roppant birtokaik fűzték őket, amelyeknek hasznothajtó, gazdaságos kezelésétől finnyásan tartózkodtak. A magyar arisztokrata-birtokokon volt a legnemesebben kifejlesztett kutya-falka és

a legsiralmasabban lezüllesztett marhaállomány. Angolul, franciául és főként németül az anyanyelv biztonságával beszéltek, de a magyar beszéd kemény ázsiai zengzete eltorzult az európai nyelvekre szokott ajkukon. Az angol, a francia, a német arisztokrata beszéde épp azáltal válik arisztokratikussá, hogy hazája nyelve a népies nyelvjárásoktól megkímélve, klasszikus tisztaságában szólal meg benne; viszont a magyar arisztokrata beszédén megéreződött, hogy az ő számára a magyar nyelv csak a kivételes helyi alkalmak egzotikus megnyilatkozási eszköze. Képtárlatainkon, színházainkban, könyvpiacainkban a magyar arisztokrácia époly idegen volt, mint országos vásáraink lacikonyháin. Az a kivételes néhány magyar festő — Benczúr, Pállik — nemzetközileg elfogadott *timbre-jével* jutott be termeibe. Színházi kultúránkból csak az opera és a ballet nemzetközi beszéde érdekelte, viszont a magyar irodalom legnagyobbjai ismeretlenebb egzotikumok voltak a számára, mint a külföldi irodalom legkétesebb újdonsült beérkezettjei.

Ebbe a szigorúan körülzárt világba bejutni a kabaré számára fölért a legünnepélyesebben kinyilatkoztatott udvarképeséggel. Azt indítványoztam, hogy az előadást nevezzük el mágnás-revűnek; ez a cím biztosan vonzani fogja a magyar közönséget. „Óh szép Budapestem” címmel írtam egy látványos revüt, amely persze tarkabarkaságaiban is óvatosan számolt a műkedvelés lehetőségeivel. A kéziratot a budai palota szalonjában plenáris gyűlésen fölolvastam és a hallgatóság egyhangúlag elfogadta azzal a megjegyzéssel, hogy a tömegnek egész biztosan tetszeni fog. Az előadást az „Uránia” tudományos színházba terveztük

abba elfért ötszáz ember, egy-egy belépőjegy árát átlagosan száz koronában állapítottuk meg; ötszáz ember, aki fejenként száz koronát fizet egy másfélórás műkedvelő-előadásért: ez volt az a tömeg, amelyről főntebb szó esett.

Még mielőtt a próbák megindulhattak volna, naponta voltak tanácskozások a budai palotában és így megismerkedhettem a magyar arisztokráciával, amelynek épúgy megvoltak a maga gondosan elkülönített rétegeződései, mint a mi polgári társadalmunknak. Az előadás szereplőit gondos, sokszor kínosan aggodalmas mérlegeléssel válogatták ki abból a rétegből, amelyet ők valószínűleg a legelőkelőbbnek tartották. Ez a társaság a Károlyi, Széchenyi, Andrássy és Batthyány családból és ezeknek melléktermékeiből alakult ki, Különösen meglepett egyrészt a pénztől majdnem egészen független, gondtalan gazdagságnak, másrészt a krajcáros takarékoságnak az a különös *chaud-/rotd*-ja, amely gazdasági életük egyensúlyát olyan bizarr libegésben tartotta. Mikor a revü jelmezei szóba kerültek, azt ajánlottam, hogy dolgoztassanak a magánszínházak varrónőivel, ők megszokták már, hogy olcsó anyaggal minél mutatósabb holmit készítsenek. De a grófnő kijelentette, hogy a szereplőket nem szabad költségekkel megterhelni, sokkal egyszerűbb lesz, ha az Operaháztól kérjük kölcsön a jelmezeket. Beszéltem hát Kéméndy Jenővel, aki kereken tudtomra adta, hogy ez lehetetlenség. Az Operaház jelmezeit semmilyen alkalomra, senkinek se lehet kikölcsönözni, ezt törvényes rendelkezés tiltja meg. Amikor ^{er}ről az utamról beszámoltam, a grófnő hirtelen földerülve kérdezte:

— Azt mondja, hogy törvény van róla?

— Igen. A törvény tiltja a jelmezek kikölcsönzését.

— De hisz akkor nagyon könnyen segíthetünk rajta.

Ott mingyárt fölhívta telefonon az Operaház intendánsát és felém fordulva kedves egyszerűséggel mondta:

— Ő nekem *cousin-germain-em*. ő majd elintézi.

El is intézte. Persze, ha nem lett volna törvény róla, ő se tudta volna megszegni.

Mindig gyönyörködve néztem az arisztokraták finom modorát, amelyet évszázados kultúrával ezerárnyalatú, külön, önálló művészetté fejlesztettek. Természetes, hogy modoruk simára csiszolt síkjáival mindig egymás felé voltak fordulva és azt az idegen elemet, aki illetéktelenül közéjük keveredett, közömbösen szétmorzszolták, mint a malomkövek a búzaszemet. Egy értekezleten épp gróf Batthyány Gyulával beszélgettem félrevonulva, amikor két ifjú gróf hozzánk lépett, rólam tudomást se véve elkezdtek Batthyányval beszélgetni, mialatt én kínosan feszengve állottam egyik lábamról a másikra. Aztán a beszélgetés után Batthyányval egyenkint kezét fogták és odébb álltak.

— Kik voltak ezek a fiatal urak? — kérdeztem.

— Hát nem ismeri őket? Pedig nekik is nagy szerepük van a revűben.

Sértődötten válaszoltam:

— Nekik? Az én revűmben? Akkor hát én fogok visszavonulni. De semmiesetre se vagyok hajlandó

együtt szerepelni olyan urakkal, akik fölöslegesnek tartják, hogy nekem bemutakozzanak.

Másnap délután a két ifjú gróf a lakásomon keresett föl. Fekete zsakettben voltak, csikos nadrággal, fehér mellénnyel, cilinderrel, — a legszigorúbb vizitjelmezben. Ünnepestélyesen bocsánatot kértek tőlem és kijelentették, hogy eszükágában sem volt engem megsérteniük azzal, hogy nem mutatkoztak be és nem is sejtették, hogy én ezt rossznéven vettem. No igen. Nem sejtették, hogy egy magamfajta ember is igényt tarthat az ilyesmire.

Ugyanezt a finomra cizellált modort használták bunkónak is, amellyel — kecsessége ellenére is — alaposan fejbe tudták kólintani az embert. Mint ahogy a régi művészies gyógyszerári berendezésekben a mozgástörőnek is gyöngéd rokokó-idomai voltak.

Egy ebédután a szereplők B—n grófnő palotájában voltak hivatalosak feketére. A grófnőnek két leánya és veje is a szereplők között volt. Kávét után az egész társaság fölkerelkedett, hogy átmeny gróf Széchenyi László Andrassy-úti palotájába, az úgynevezett Wanderbilt-palotába, ahol a próbákat szoktuk volt tartani. B—n grófnő összeszorított szájjal, fanyalogva mondta:

— Nem értem, miért nem tartják nálam a próbákat; azt hiszem, itt is elég hely van. Nem látom be, miért volna előbbre való az a Wanderbilt Gladys az ő petróleumszagú millióival!

Néhányan suttogó hangon tárgyalni kezdtek vele es utána ő is derűs megnyugvással csatlakozott hozzánk.

Gróf Széchenyi László palotájának, amelyet a

Wanderbilt-család amerikai építészete tervezett, egész padlása végesvépig egyetlen símafalú, fényes parkettájú terem volt. A falak tövében garmadában állottak az olcsó porcellántányérok. A komornyik elmagyarázta, hogy a gróf, aki szenvedélyes amatőr-zsonglőr volt, itt szokott naponta trenírozni. Volt nap, amikor ötszáz tányért is összetört művészeti gyakorlataiban. Itt, e roppant méretű teremben szoktuk volt tartani délutánonkint a próbákat. E délután tudomásunkra adatott, hogy próba után Wanderbilt Gladys szívesen látja az egész társaságot egy csésze teára.

Próba után egyenkint lépdelünk lefelé a fehér márványlépcsőkön. A hallban a lépcső márványkorlátjához támaszkodva ott állt a ház úrnője, Wanderbilt Gladys. A párizsi Worth-toilette pompásan tapadt fejedelmi karcsúságához. A férje kedvéért szorgalmasan tanult magyarul és kedvesen, idegenes kiejtéssel de kifogástalan magyarsággal mondta:

– Legyen szerencsém egy csésze teára!

Most azután működésbe lépett az a finoman stilizált főúri bunkó. Amint egyenkint elhaladtak előtte, a hölgyek kurta fejbiccentéssel, az urak kalapjukat megemelve odaköszöntek egy „jónapot”-tal és megállás nélkül továbbmentek a kapu felé. Ügy kopogtak rajta ezek a könyörtelen „jónapot”-ok, mint a bibliai kövek. Lassankint ajkára fa

gyott a mosoly, az arca elsápadt és gyönyörű karcsúságában olyan dermedten állott ott, mintha egy láthatatlan kereszthez lett volna feszítve. Mögötte, a szétárt ajtószárnyak mögött üresen tátongtak a pompás termék csillogóan megterített apró asztalkáikkal. És az asztalok között ezüstlánccal a nyakában, kifogástalan frakkjában, vörös arccal, öles természetével állott az amerikai maître d'hôtel.

Már valamennyien elvonultak, én maradtam legutoljára. Wanderbilt Gladys fojtott hangon odaszólt hozzám:

— Kérem, maradjon itt egy csésze teára!

Persze, hogy maradtam. Nekem igazán nem sok jogcímem volt, hogy ebben a tüntetésben résztvegyek. Leültünk az egyik asztalka mellé, a lakájok megtöltötték a teáscsészéket és ő könnyed, elfogulatlan hangon csevegett velem. A hatalmas Wanderbilt-család leánya, aki ötvenmillió dollár hozományt hozott magával, puritán hitves és családanya volt. Egyszerűmodorú, jótekonylelkű és büszke tüntetéssel mindig magyarul beszélt velem. Elmondta, hogy a legzimankósabb téli napokban is gyerekeit kézenfogva, gyalog szokott végigsétálni a Stefánia-úton és ilyenkor mindig csak egyetlen nővel találkozott, aki szintén a két gyerekét sétáltatta ott. Ez föltűnt neki, tudakozódott és így tudta meg, hogy ez a nő a feleségem. Kért, hogy egyszer hozzám el, nagyon szeretne megismernedni velem, aki ilyen jó anya tud lenni.

Azután, látszólag egészen gondtalan kedéllyel irodalomról, művészetről kezdett beszélni és megállapíthattam, hogy férje iránti szerelmében valóban őszinte érdeklődéssel iparkodott a magyar élethez alkalmaz-

kodni. De egyszer csak hirtelen kipirosodott az arca, kigyulladt a szeme, fölugrott az aszal mellől és átmenet nélkül, szinte drámai szavaló hangon kiáltott föl:

— Kérem, az én őseim a Mayflower-hajón jöttek be Amerikába és már ezelőtt otthon is urak voltak! És ezek így mernek bánni velem!

53.

Ha kerékbe törnének, akkor se tudnám most már elmondani, hogy mi volt annak a revümnek a meseváza. De ebből is csak azt láthatom, hogy hamisítatlanul laza revüanyagból készült — egy napra használatra. Annyira mindenesetre elég szívós volt, hogy elbírja a ráaggatott jeleneteket, amelyek — a szereplőkre való tekintettel — amúgy se voltak túlságosan súlyosak.

A commère egy fiatal, bájos és nagyon tehetséges comtesse volt. A szerep tetszett neki és az első próbán mingyárt látszott, hogy kitűnően el is tudja játszani, de a második próbára lehangoltan jött el.

— Kérem, — mondta — a nagyanyámnak komoly aggályai vannak a szerepemet illetően és amíg azokat nem sikerül eloszlatni, nem is engedi meg, hogy a további próbákon résztvegyek.

Elsiettem az öreg grófnőhöz. Fehérhajú, fekete ruhás finom matróna volt. Vén karosszékében ülve foga-
gadott és kedvesen selypítő hangján adta elő panaszát:

— Átolvastam a szerepet, amit unokámnak, Hanna grófnőnek kellene eljátszania, mondhatom, általában nekem is tetszett, de van benne egy kifejezés, amely nem convenable és önnek is be kell látnia, hogy egy fiatal grófnő ezt nem veheti az ajkára.

Megdöbbenve kérdeztem:

— És melyik az az illetlen kifejezés?

A grófnő gyengéden elpirult, aztán egy kis tétovázás után szégyellősen susogta:

— Itt van . . . „*Ledér* angyalom” .. . Ledér! . . . Ilyen kifejezést az én unokám mégsem ejtget ki. . . Remélem, ezt ön is belátja.

Úgy tettem, mintha nagyon elmerülnék a gondolataimba. Aztán a homlokomra ütöttem diadalmasan:

— Megvan! És ha azt írnám oda helyette, hogy: „*hűtlen* angyalom” ... az megfelelne?

A grófné elragadtatva válaszolta:

— Kitűnő! Most már teljesen meg vagyok nyugodva!

Persze, az ilyen apró árnyalatokon megakadó aggályok egy kissé gobelinszínűre tompították az előadás tónusát, de egyébként a szereplők — ezt őszintén mondhatom — nagyszerűen megálltak a helyüket. Egy fiatal báró olyan előkelő bájjal énekelt és táncolt végig *egy* kuplét, hogy a legünnepeltebb operettbonvivánokkal is kiállotta volna a versenyt.

Egy délután a fiatal báró édesapja telefonált a lakásomra és megkérdezte tőlem, hogy hajlandó vagyok-e őt egy nagyon fontos ügyben fogadni. Természetesen hajlandó voltam. Nemsokára meg is jelent nálam — terebélyes szakállú, fejedelmi termetű arisztokrata — és mélyet lélegezve, zavart vonakodással megszólalt:

— A fiam az ön darabjában egy szerepet játszik és otthon azt mesélte nekem, hogy mindenkinek nagyon tetszik a játéka. Én, mint apa, most arra kérném önt, hogy beszéljen vetem egész őszintén, egyáltalán

ne kímélje atyai érzékenységemet és mondja meg nyíltan, hogy valóban olyan jól játszik-e a fiam?

Édes Istenem! Mindenféle lelkiismeretfurdalás nélkül elkezdtem áradozva dicsérni a fiát, hogy nincs az a tanult színész, aki jobban adhatná a szerepét. Ez szemelláthatóan jólesett neki, de még mindig gyanakodott egy kicsit.

Azt az ajánlatot tettem neki, hogy másnap elhívjuk a próbára Beöthy Lászlót is. Ha nekem nem hisz, neki igazán hihet. Beöthy másnap el is jött, el volt ragadtatva és lelkesedésében kijelentette, hogy hajlandó a fiatal bárót még ebben a szezonban fölléptetni a Király Színház legközelebbi operettujdonságában. Az öreg báró ragyogó arccal hallgatta, de aztán megint gyanakodni kezdett és furfangosan megkérdezte:

— És .. és az igazgató úr talán még fizetni is hajlandó volna a fiúnak?

Beöthy habozás nélkül válaszolta:

— Ezennel kijelentem, hogy hajlandó vagyok a báró úrnak esténként száz koronát fizetni.

Az öreg báró megdöbbsent.

— Száz koronát? Esténként? Ez nagyon szép pénz!

— Állom a szavam! Van nálam blanketta, ha parancsolja, mingyárt ki is állíthatjuk a szerződést.

Az öreg báró a kezét nyújtotta és meghatottan rebegette:

— Nagyon .. nagyon köszönöm .. . Igazán boldoggá tett!

És már menni is akart. Beöthy álmélkodva szólt utána:

— És a szerződés? Nem parancsolja a szerződést?

— Óh, dehogy, kérem ... Nem arról van szó . . . tudniillik a fiam diplomatapályára megy és szerettem volna megtudni, hogy tényleg van-e tehetsége . . .

54.

A Wanderbilt-palota egy régi Andrassy-úti szerény villa átalakításából kerekedett egy amerikai mérnök tervei szerint, aki a wanderbilti méreteket alaposan körülnyirbálta a pesti viszonylatokhoz alkalmazkodva, így is pompás palota volt az; faragott falburkolataival, brokátkárpitjaival, stukkóival azt az egyenruházott fényűzést tárta ki, amellyel az amerikai liftek, drog-store-ok és fogorvosi várószobák szoktak díszelgni.

Ennél jóval szerényebbek voltak azok a mágnáspaloták, amelyeket a Belvárosban és a Múzeum körül építettek a magyar arisztokraták maguknak a nagy Széchenyi István közvetlen ösztökélése nyomán. A francia, angol, olasz, sőt a német arisztokrata kastélyok pompáját hiába kereste volna itt az ember. Külsőjükben is csak dísztelen malterhomlokzatukon túl méretezett és tágasan szétozott ablakaival váltak ki a bérházak sorából, termeikben pedig nyoma se volt a fal- és mennyezetkiképzés fényűző művészetének, amely annyi nemes mesterségnek szokott ösztönzője lenni. Az a bizonyos arisztokrata előkelőség náluk azonosult a hüvös puritanizmussal. A falakat valami egyszínű szövet borította, a mennyezeten egy kis gipszciráda ékeskedett a nehéz csillárok körül — ennyi volt az egész. A családi képtáron kívül ami festmény a falra került, az mind egy megállapodott, közös nevezőre hozott művészet terméke volt. Többnyire német

mesterek voltak a kedveltek. Jellemző, hogy most, amikor az arisztokraták a Várba telepedtek át, azok a hivatalok és magánirodák, amelyek az üresen hagyott főúri palotákba költöztek, egyáltalán nem feszenének a fényűző környezetben.

A magyar arisztokraták legnagyobb része (sohse felejtjük el, hogy tündöklő kivételek is voltak e téren) Budapesten mindig idegenül és egy kicsit vidéken érezte magát. Az arisztokrata hölgynek az a bizonyos változatlan angolszabású szürke kosztüm volt itthon az egyenruhája, amellyel kivált a divatozó tarka színek orgiájából. Ha aztán valami kivételes ritka alkalmalmmal az arisztokrácia teljes díszében jelent meg a nyilvánosság előtt, a jámbor polgári közönség szájatátva bámulta meg. Nem is annyira azt a valóban halhatlan gazdagságot bámulta meg, amely ilyenkor nemes ruhaanyagban és ékszerekben pompázott, hanem azt az előkelő önmegtartóztatást, hogy ennyi pompát oly sokáig tudták kincstartó ládáikban rejtegetni.

Mindig az volt az érzésem, hogy a magyar arisztokrácia csak azért jött haza, hogy külföldi szereplésének költségeit kiheverje. Egy este épp a feleségem mögött álldogáltam, aki rendes szokása szerint a jegyeket árusította a kabaré pénztárában. A pénztár kis ablaka előtt gróf Károlyi Mihály jelent meg egyik rokonával.

— Kehék két jegyet, de kijelentem, hogy mi egyedül akahunk ülni. Se jobbról, se balról ne üljön senkise.

Tudniillik ekkor még ez volt a világnézete. A feleségem azt ajánlotta, hogy ily körülmények közt a legjobb lesz, ha egy páholyt vesznek. Mert hogy a nézőtéren egyedül üljön a gróf úr, az nagyon nem jó volna — a kabarénak.

— Na és hány hely van egy olyan páholyban? — kérdezte a gróf.

— Öt — felelte a feleségem.

— Na és mást nem fognak oda beültetni?

— Természetes, hogy nem, ha már egyszer meg tetszett venni a páholyt.

— Na és mennyibe kerül egy ilyen páholy?

— Harminc korona.

A gróf odalökött a polcra egy százast és fölháborodva mondta:

— Hahminc kohona? Hát ez kehem valóságos hablás!

A feleségem mentegetődni kezdett, hogy a páholyban öt hely van, ő arról nem tehet, hogy az urak egyedül akarnak ülni. De talán vegyenek két zsölyét, az is egészen jó, és csak tizenkét koronába kerül. De a gróf makacsul ismételte:

— Két embah számáha hahminc kohona — ez valóságos hablás! Igenis! Adjon vissza a száz kohonából és punktum.

De én hirtelen kinyúltam az ablakon, kikaptam kezéből a jegyet és visszatoltam a pénzt.

— A gróf úr számára nincs jegyem. Se olcsóbban, se drágábban.

Megismert és rám mosolygott:

— Nono! Azéht nem kell mindjáht meghahagudni!

Elkomolyodva feleltem:

— Természetesen, én nem haragszom, gróf úr, csak nagyon, de nagyon el vagyok szomorodva. Tetszik tudni, gróf úr, a múlt nyáron Párizsban voltam, egy este épp a boulevard Strassbourg-on lődörögtem a „Scala” nevű huszadrangú kis külvárosi színház előtt. Egy autóból a gróf úr szállt ki, a portásnak, aki a kocsiból kiségitette, a mellényzsebéből egy aranyat adott borraivalónak, aztán a guichet-hez ment és egy százfrankosért váltott egy páholyt egyesegyedül magának. Én akkor arra gondoltam, hogy Magyarország csak egy kis ország, széles e világon még hány ilyen ország van és milyen jó dolog lehet művészetet csinálni Párizsban, ahová a világ minden részéből aranyban hozza el a fölös pénzét a gazdag. És én itt iparkodom valami újat, valami jót csinálni, arra iparkodom, hogy magyar művészek és írók annyi fizetést kaphassanak, hogy megmaradjon a kedvük a művészetükhöz és a gróf úr rablásnak nevezi, mert harminc koronát kérünk egy ötszemétyes páholyért, amelyben kettedmagával akar ülni... Már látom, hogy ezt a kabarét nem a gróf úr számára csináltam.

Az ősi törvény, amely arra kötelezi az embert, hogy a megkezdett történetet be is fejezze, késztet annak a közlésére, hogy a gróf ezután gyakori látogatója volt a kabarénak.

55.

A revue comfère-je gróf Széchenyi László volt. Mint pirossapkás hordár jelent meg, de a második részben az ő kívánságára egy cirkuszi jelenetbe zsonglörnek illesztettem be. Tányérokkal fog dobálódzni,

amelyek végül mindig kipotyognak a kezéből és összetörnek. Biztosított róla, hogy ezzel nagy kómiikai hatást fog elérni.

Egy este bejött hozzám a kabaréba, lehvátott a folyosóra, félrevont egy sarokba és izgatottan suttozta:

— Kedves Nagy Endre .. . persze entre-nous maradjon ... ragyogó ötletem van! .. . Roppant nagy do-logról van szó!

Elmondta, hogy a Royal Orfeumban most szerepel két óriás idomított elefánt. Megállapodott az idomítóval, hogy estére kölcsön adja az elefántokat, jó pénzért őt is betrenírozza, hogy az elefántok hozzászokjanak. Ezt két hét alatt meg lehet csinálni, ha naponta szorgalmasan dolgoznak majd. Képzelmem csak el, hogy micsoda nagyszerű dolog lesz, ha ő lefekszik a színpad deszkáira és a két elefánt elkezd látszólag megvadultán nyargalászni a teste fölött, anélkül, hogy széttaposnák. Ez valami remek.

— Na, mit szól hozzá, Nagy Endre? — kérdezte diadalmasan.

El kellett ismernem, hogy ez valóban nem mindennapi látványosság lesz. A gróf még a lelkekre kötötte, hogy senkinek a világon ne szóljak a készülő szenzációról, mert ő ezt meglepetésnek szánta. A feleségét akarja meglepni vele. Biztos, hogy ő nagyon meg lesz lepve, ha meglátja.

Másnap este újból eljött a kabaréba a gróf és lehangoltan közölte, hogy a pompás ötletből semmisse lesz. Az idomítóval nem lenne baj, megalkudott vele, le is előlegezte, az elefántokkal rendben lenne a dolog. Egészen váratlan akadály bukkant föl, amire ő

nem gondolhatott. Ugyanis az Uránia Színház bérházak közé van beékelve és nincs hátsó bejárata, amely a színpadra vezetne. Így aztán a két elefántnak előlről, a nézőtér zsöllye-sorai között kellene fölkapaszkodni a színpadra. Ezt pedig igazán nem lehet kívánni tőlük, akármilyen jól vannak is idomítva egyébként. Mélabúsan sóhajtott fel;

— Igazán kár... Pedig remek hecc lett volna.

Lehangoltan elment és én is belenyugodtam, hogy vannak dolgok, amik bármennyire kívánatosak is, nem valósulnak meg. Ilyen az élet. Viszont az ilyen megpróbáltatások edzik acélossá az ember lelkét.

Másnap este viszont ragyogó arccal jött be hozzám. Boldogan újságolta, hogy a probléma meg van oldva, roppant egyszerű a dolog, igazán érthetetlen, hogy mingyárt az első pillanatban nem jutott az eszébe. Tudniillik a szomszédház földszintjén van egy udvari lakás, valami proletárcsalád lakik benne, ő azal megegyezett, hogy megfelelő díjazásért, no és egy másik lakás ellenében kiköltözködik onnan. A jószágigazgatója már utasította is az építész, hogy ezt a lakást a leggyorsabban alakítsa át elefántistállóvá. A hátsó falon nyittat egy széles kaput, amely egyenest az Uránia színpadára vezet. Nem nagy munka az egész; az építész megnyugtatta, hogy az előadás napjára bőségesen meglesznek véle. Diadalmasan tette hozzá:

— Lássá, Nagy Endre, minden problémát meg lehet oldani, csak akarni kell!

Másnap este megint szomorú volt. Ismét újabb baj van. Úgy látszik, minden összeszövetkezett, hogy ezt a kedves ötletet elgáncsolja a megvalósulásában.

Már megint az a baj, hogy az az udvari lakás legalább hat méterrel mélyebben fekszik, mint az Uránia színpada. Első pillanatban arra gondolt, hogy valami vaslépcsőt csináltat, de az idomító kijelentette, hogy az elefántok nem tudnak lépcsőt járni. Művészi pályájukon erre nem voltak kiképezve. Arra is gondolt, hogy egy gőzdarut állíttat oda, amilyennel a tengeri hajókra szokták az állatokat beemelni. De az idomító kijelentette, hogy ez idegesítené az elefántokat és ez esetben nem áll jól értük.

Node másnapra ez a kérdés is megoldódott szerencsésen. A mérnöknek sikerült megterveznie egy furfangos vashidat, amely az istállóból kikanyarogna az udvarra, szerpentinesen vezetett föl a színpadra. Az elefántok, akármilyen hisztériás művészek is, ezen úgy sétálhatnak föl, mint az országúton. A rendelkezésre álló idő ugyan most már egy kicsit rövid, de a mérnök kijelentette, hogy éjjeli különórázással idejére elkészülnek. Minden megy, csak akarni kell.

Azután már csak egy újabb akadály bukkant föl. Ugyanis kiderült, hogy az Uránia színpada egyszerű favázás alkotmány, amely még orfeumkorában könnyűlábú táncosnők számára épült. Az is alaposan elkorhadt azóta, amióta tudományos színház lett belőle. Hiába, a tudomány vénit. Ha az a két behemóttestű elefánt rálép, menten összeroskad. De ezen is segített a gróf; kiadta a parancsot, hogy az Uránia színpadát alakítsák át vasszerkezetűvé. Ez már igazán gyerekJáték volt.

A sok viszontagság után meg is volt a jutalom. Szót fogadtam, senkinek se árultam el a készülő szenzációt, így aztán tökéletes volt a meglepetés. A főpró-

bán Wanderbilt Gladys ott ült az egyik proscénium-páholyban és zavartalanul gyönyörködött férje művészetében.

Aztán következett a nagy cirkusz jelenet. A gróf kitűnően dobálózott a tányérokkal és a produkció végén mintha véletlenül megbotlott volna, elvágódott a színpadon. A következő pillanatban a színpad mögül rettentő bömbölés hallatszott és két vad elefánt ormányát magasra tartva, kiszáguldott. Az lett volna épp a vicc, hogy a két okos állat látszólag a legbőszebb iramban száguldozzon át rajta, anélkül, hogy a testéhez érne. De ekkor váratlan dolog történt. A proscénium-páholyból rémes sikoltás szakadt föl és Wanderbilt Gladys ájultan hanyatlott hátra. Kivitték a folyosóra és egy hamarosan előkerített orvos keltette újból életre. A meglepetés az előzetes várakozásokai fölülmulta.

A grófnak a két elefánt szerepeltetése negyvenötezer koronájába került. Maga az egész előadás négy venhatezer korona tiszta hasznot hozott a jótékonyág konyhájára.

Vizont az Urániának azóta van modern vasszerkezetű színpada.

56.

Már javában folytak a revü próbái, amikor egy értekezleten fölbukkant a nemes gondolat, hogy a ma-

gyar arisztokrácia ebből az alkalomból kivételesen érintkezést kereshetne az alsóbb néposztályokkal is. Kétségkívül nagylelkűsége mellett is vakmerően forradalmi volt ez a gondolat, mint amikor negyvennyolcban önként mondták ki a jobbágyság fölszabadulását, de épp ezért egyhangúlag elfogadták. Az alsóbb néposztályok képviselőjéül az egyik ipar-mágnás leányát, egy rtagy bank vezérigazgatójának feleségét jelölték ki és az egyik előképben a keleti királynő szerepét választották ki a számára. Az egyik gróf helyeslően bólintott:

— Erre kitűnő lesz. A bárónőnek kitűnő Szulámit-arca van.

Amire egy arisztokrata-hölgy a száját fanyarul félrehúzza jegyezte meg:

— Na igen... Elvégre az is egy *race!*

Még csak az az aggodalom merült föl, hogy nem fogja-e a báróné rossznéven venni, hogy így elkésve, utólag kéri föl szereplésre; hisz tudvalevő, hogy „ezek” az alsóbb néprétegek nagyon érzékenyek szoktak lenni. De az elnöklő K. grófnő fölényesen mosolyogva mondta:

— Erről majd én gondoskodom. Magam fogom személyesen fölkérni őt. Azt hiszem, akkor neki se lesz panasza, hogy nem részesítettük őt a kellő megtiszteltetésben.

Rögtön ki is adta titkárának az utasítást, hogy hívja föl telefonon a bárónőt és mondja meg neki, hogy ő, K. grófnő személyesen óhajt beszélni vele. Amíg a titkár távol volt, az értekezlet egyhangúlag megállapodott benne, hogy a grófnő igazán elment a hősiesség áldozatkészség legszélső határáig és hogy az

igazi előkelőség épp ebben az előékenységben van, amellyel maga száll le néhány lépcsőfoknyit ahhoz, akit magához akar emelni. Elismerték, hogy a grófnőnek ez az elhatározása méltó volt a legkitűnőbbben is kolázott diplomaták mesterfogásaihoz. Néhány perc múlva kivörösödött arccal jött vissza a titkár és zavartan hebegte:

— Kérem szépen, a bárónővel egy kis baj van . .

— Nincs otthon?

— De igen, otthon van. Beszéltem is vele. Megmondtam neki, hogy a grófnő személyesen óhajt valamit közölni vele. de ő erre azt válaszolta, hogy minden szerdán délután van a fogadó-napja, akkor szívesen áll a grófnő rendelkezésére, de elve, hogy telefonon nem érintkezik ismeretlenekkel.

Mgdermedt csönd állott be. A grófnő kényszere detten mosolyogva mondta:

— Tulajdonképpen ez a szigorú gög érthető. Valamivel pótolni kell a születést.

De azért a bárónő résztvett az előadáson és nagy sikere volt szépségével és pompás jelmezeivel.

57.

Előadás napján déltájban, amikor a legsűrűbben halmozódtak rám azok a bizonyos utolsó ecsetvonások, egyszerre szörnyű gondolat nyilait belém. Eszembe jutott, hogy a feleségemnek nem foglaltam le előre jegyet az előadásra. Pedig ő már az új toalett jét is megcsináltatta erre az alkalomra, mert az ilyen nagyszabású emberbaráti mozgalomban a nézőtéren kötelező az új ruha. Talán azért felejtkeztem meg róla, mert magától értetődőnek találtam, hogy azon az

előadáson, amelynek rendezésén két hónap óta fáradozom, a feleségemnek is akad majd egy ülőhelye. Kirohantam a pénztárhoz azzal a gyatra reménységgel, hogy talán a pénztáros kéretlenül is félretett egy jegyet a feleségemnek. Dehogy tett. Elmondta, hogy már napok óta pillanatnyi nyugta sincs, majd széttépik a jegy-igénylők. Kipakkolják előtte címüket, rangjukat, hallatlan fölülfizetéssel kecsegtetik, de nemhogy egy udvari tanácsost, még egy gombostűt se tudna elhelyezni a karzaton se.

Már csak egy reménységem maradt. Fölkerestem K. grófnőt, hogy hátha neki akad „dugesz”-ban néhány jegye. Vagy talán az is meglehet, hogy — amilyen finom tapintatú hölgy — ő maga gondoskodott a feleségem jegyéről. Ebben is csalódtam. A grófnő szemrehányásokat tett magának, hogy erről valóban neki kellett volna gondoskodnia, de nem csuda, hogy elfelejtette; annyi baja van ezzel az előadással, hogy lélekzeni se ér rá. Kitértam előtte teljes lelki szomorúságomat. Jegy nélkül nem mehetek haza, a feleségem szeme elé se merek kerülni; legokosabb lesz, ha világgá bujdosom, vagy beállok az erdőbe hosszúszakállú remetének. Végre is megszánt a grófnő és megmutatta, hogy micsoda bravúrokra képes a főúri jólnevelt tapintat. Ott mindjárt a jelenlétemben fölhívta telefonon a feleségemet:

— Halló, itt K. grófnő beszél. Kérem, a ma esti előadáson két előkelő hölgyre lenne szükség, aki a színpadon a nagy rumliban a rendet ellenőrizné. Az egyik én leszek és megkérdem, nem lenne-e kegyes vállalni a másik ellenőrző hölgy szerepét.

A feleségem kegyes volt. Mindjárt el is mesélte a

barátnőinek, hogy ő nem a nézőtéren fog tartózkodni, hanem a színpadon, mert neki ott hivatalos elfoglaltsága van. K. grófnővel kettesben fog föl vigyázni a rendre. Új toalettjében korán este föl is ment a színpadra, ott lelkiismeretesen elhelyezkedett a kulisszák mögött, egész este semmit se látott az előadásból és nagyon meg volt elégedve.

Pedig a színpadi revü mellett a nézőtér is pazar látványosság lehetett. Remek toalettjeiben, ékszereiben egy ötszáz főnyi válogatott közönség, a főváros kilencszázezer lakosának tömör párlata; ez volt az az állandó garnitúra, amely a „boldog béke-évek” reprezentációs termeit bebútorozta. Igaz, hogy a nézőtéren nagyjából csak a Lipótváros jelent meg. Az arisztokraták inkább a főpróbán nézték végig az előadást. Ez egyrészt gazdaságosabb volt, másrészt nemes gesztus volt, hogy az alsóbb néposztályoktól nem vették el a helyet.

Már megkezdődött az előadás, amikor egy karcsú szőke fiatalember izgatottan jött föl a színpadra. Utazó-ruhában volt, mögötte két livrés lakáj egy nagy bőrdöngőt cipelt. Egyenest hozzám fordult és bemutatkozott:

— Gróf T. G. vagyok. Ma jöttem meg külföldről és így csak most, a tizenkettedik órában tudtam meg, hogy itt az arisztokraták előadást rendeznek. Abból én semmiesetre se maradhatok ki. Azért jöttem, hogy én is föllépjek. Nincs semmi baj. A kosztümöt és a kellékeket magammal hoztam.

Elkezdtem fejtegetni, hogy itt egy revüről van szó egymásba kapcsolódó jelenetekkel, pontosan összehangolt összjátékkal; én megírtam és a szereplők két hónapig naponta próbálták. Ebbe tehát nem lehet

rögtönözve beleilleszkedni. Végighallgatott és fölényesen mosolygva mondta:

— Az mind nem baj. Nekem van egy önálló produkcióm, már nagyon sokszor ki is próbáltam, mindig fulmináns sikerem volt vele és ezt akárhová bele lehet tenni. Én nem bánom, akár a felvonás közben is eljátszom. Tudniillik mint bohóc jelenek meg, tényérokkel zsonglőrözök és az a vicc benne, hogy minden tényért eltörök. Ez „todsicher.” Ki van próbálva. És a tényérokot is magammal hoztam.

Sajnálkozva közöltem vele, hogy ez a szerep is be van töltve a revüben; a második részben gróf Széchenyi László mint bohóc zsonglörködni és szintén tördösni fogja a tényérokot. Diadalmasan kiáltott föl:

— De hisz ez nagyszerű! Akkor minden rendben van! Ennek a produkciónak akkor is óriási sikere van, ha egy ember csinálja. Hát ha ketten! Akkor pláne!

Mindjárt intett is az inasoknak, akik serényen pakkolgatták ki a kofferból a bohóc-ruhát, a félig cinóberpiros, félig füzöld parókát, a rikító arcfestékeket és a tényérokot. És mivel az öltözők mind el voltak foglalva, a fiatal gróf ott a színpadon öltözködni is kezdett, a két inas szakavatott asszisztálásával.

58.

Magát a szereplést én már nem láthattam. Engem a kabaré várt, már az elején ott kellett hagynom az előadást. Két hónapig dolgoztam rajta, de a siker aratásából kimaradtam. Mikor a mellettem álló gróf Batthyány Gyulától elköszöntem, utánam szólott:

— A viszontlátásra előadás után!

Csodálkozva kérdeztem:

— A viszontlátásra? Hol?

— Hogy-hogy hol? Hiszen K. grófnő az összes szereplőket meghívta teára.

Hát lehet, hogy az összes szereplőket meghívta, de engem nem hívott meg. És itt, ahol minden szónak, minden mozdulatnak, minden mosolynak megvolt a maga előre kiszámított jelentősége, illúzióim sem lehettek, hogy talán csak egyszerű feledékenységről volt szó. Itt a kis dolgokban soh'se szoktak az emberek feledékenyek lenni. Hogy engem nem hívtak meg, annak megvolt a maga félre nem magyarázható értelme. Az bizony egyenes beszéd volt; tudtomra adta világosan, hogy az előzetes megbeszéléseken, próbákon szívesen láttak, de most már az én szereplésem befejeződött, most már nincs többé szükség rám. Vége a barátságnak. Azon a teán most már egészen maguk akarnak lenni. Ez bizony erősen hasonlít a kifacsart citrom tragédiájához, de talán csak én látom annak túlzott érzékenységében, ők talán nem is gondolhattak arra, hogy nekem ilyesfajta igényeim is lehetnek.

Hát nem baj. Az ember örül, hogy megint tanult valami újat és nem törődik többé a dologgal. Amikor a kabaréba értem, egészen megvigasztalódtam már. Ügy éreztem magam, mint aki hosszú távollét után újból hazaérkezik. így is volt. Idegenbe tévedtem, most aztán megint itthon vagyok.

A kabaréban az asztalomon egy kis doboz várt egy pecsétes levéllel. A levelet K. grófnő írta. Megköszönte az előadás érdekében kifejtett buzgó fáradozásaimat és arra kért, hogy hálája szerény kifejezéséül fogadjam szívesen a mellékelt emléktárgyat. A doboz-

ban egy kis arany cigarettatárca volt, belevésve a grófi család címere a kardot tartó griffmadárral. Rög-tön leültem és a következő levelet írtam válaszul:

Méltóságos Grófnő! Én eddig abban az illúzióban voltam, hogy mindketten ugyanannak a jótékony célnak a szolgálatában dolgozunk és ez esetben semmiféle indokltsága se volna annak, hogy apró ajándék-tárgyakkal fejezzük ki egymásnak elismerésünket. Én azt hittem, hogy buzgólkodásomért bőven megtalálhatom jutalmamat a közös jótékony célban. A grófnő most ebből az illúziómból kiábrándított. Tudomásomra adta, hogy én csak egy alkalmi munkaerő voltam, akinek szolgálatait megszabott időre és működésig körre vették igénybe. Ha pedig így áll a dolog, akkor ki kell jelentenem, hogy az én eddig kifejtett munkámat a küldött cigarettatárcával egyáltalán nem látom kellőkép díjazottnak. Ellenben tisztelettel közlöm, hogy munkám honoráriumát hatezer koronában állapítom meg, amely összegnek postafordultával való beküldését kérem. Maradtam stb.

A levelet a cigarettatárcával együtt elküldtem. Másnap este fölkeresett a grófnő jogtanácsosa. Hűvös ügyvédi hangon kezdett tárgyalni velem; előadta, hogy a grófnő a hatezer koronányi követelésemet túlzottnak találja és megkérdezte, hogy hajlandó volnék-e igényeimet kissé mérsékelni. Mosolyogva válaszoltam:

— Miért ne? És mennyit volnának hajlandók fizetni?

— Hát... mondjuk, háromezer koronát.

— Rendben van. Beérem hát háromezer koronával.

Az ügyvédnek kiderült az arca, a zsebébe nyúlt és — pénztárcájából kitergetett elém három darab ezrest. Bizonyára örült, hogy ilyen eredményes volt az ügyvédi közreműködése. Átvettem a pénzt, aztán egy ünnepélyes mozdulattal visszaadtam neki:

— És most legyen kegyes megkérni a grófnőt, hogy fogadja el ezt az összeget, mint az én adományomat a jótékony célra, őszintén szólva szívesebben adtam volna hatezer koronát, de így is jó.

Másnap a grófnő őszinte, megleghangú levélben köszönte meg az adományomat. Egyben a cigarettatárcát is visszaküldte. Arra kért, hogy most már igazán tartsam meg jószívvel emlékül.

Ezzel az arany cigarettatárcával később két érdekes kalandom esett meg. Időben nagyon szétszóródott egymástól a két eset, de az írás mágiájával íme összemarkolhatom őket.

59.

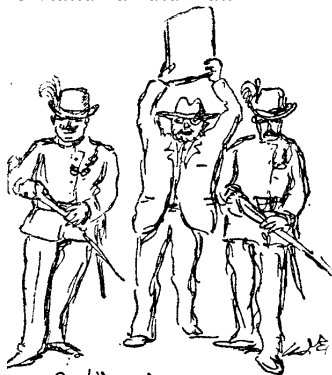
A nyári vakációban — ez 1912-ben volt — vakmerő expedícióra szántam el magam: hogy autón bejárom Erdélyt. Akkor még az autó vajmi kétséges közlekedési eszköz volt és egyáltalán nem volt még eldöntve a vita, hogy a régi jó lovasfogat nem többet ér-e annál a benzinbűzös, pőfögő masinánál. A belső szerkezete tele volt csupa drótocksával, szögecskével, csavarocskával és egyéb rögtönzött jellegű tákolmánnyal, amelyből lépten-nyomon elromlott vala melyik és mindig izgalmas, kalandos véletlen volt, ha az ember programszerű időben a kitűzött helyre el-

jutott autójával. Azonkívül akkor még a magyar országutakon vajmi ritka állat volt az autó; a lovak megvadultak tőle, a baromfi valóságos öngyilkossági mániával rohant a kerekei alá, a gyerekek megdobálták, a felnőttek káromkodva integettek vasvillával utána.

Amint kiértünk a pesti határból, a sofföröm elővette a forgópisztolyát és néhány lövéssel kipróbálta. Megnyugtatót, hogy erre szükség lesz az úton, ha nem is gyilkolásra, de elriasztásra. Nemsokára be is bizonyult, hogy mennyire igaza van. Kúnszentmártonban ép valami népünenpélyt rendezett az ifjúság a piactéren. A lányok ünneplőben voltak, a legények lóháton. Az a vacak autó túlkölve, berregve, bűzősen, füstölögve úgy jelent meg köztük, mint egy mesebeli szörny-állat; azok a vékonylábú, tüzes alföldi paripák veszettül vadulni kezdtek, az egyik legény a karikás-ostorával mérgében az autó felé suhintott, a sofför erre rákiáltott a városi szakmunkások göggyével, hogy „büdös paraszt!”. De aztán alaposan bele is feküdt a pedálba és buzgón iparkodott kifelé az országúton. Hátranéztem: a legények vágatva vetették magukat utánunk, kurjongattak, lövöldöztek, az egyik kerék pneumatikáját ki is lyukasztotta a puskaagolyó, úgy rohantunk tovább három kerékkel, megkockáztatva a veszedelmet, hogy felbukfencezünk a nagy sebességben.

Pedig ez még csak az Alföldön volt, Európában. Hát még amikor Erdélybe értünk! Pláne az a szerencsétlen ötletem támadt, hogy Tordáról elindulva, a Maros mentén elvonuló országútról letértem arra a megyei útra, amely a hunyadmegyei aranybányák

között vezet el. Ezen a vidéken játszódtott le Jókai „Szegény gazdagok” című regénye, ez a Fatia Negra birodalma volt. Erre még soh'se járt autó; a csúcsos zsindelytetejű kunyhók között még a valóság erejével éltek az ezeréves babonák. Azok a kis bozontos hegyi lovak már messziről horkanva ágaskodtak, amint az autót megéreztek, a szekérben ülők pedig eszeveszeten kiugráltak, beletérdeltek az árokba és varázsigéket üvöltve vetették a keresztet magukra. Déltájban egy kis ekhós vásáros szekér jött szembe velünk. A gyeplőt senki sem tartotta, a vásárosok — úgy látszik — beszeszelve aludták a gyékényernyő alatt. Az útszélre kerültünk és leállítottuk a motort, nehogy a pöfögés mégjobban megvadítsa a mokány lovakat. De ez sem használt. A két ló megvadulva ragadta magával a szekeret, aztán valahol messze mindenestül befordultak az árokba. Megnyugodtunk, hogy ott már nagyobb baj úgysem történhetik velük és mi is folytattuk az utunkat.

A törvény nevében

Már jó messzire jártunk, amikor a soffőr hirtelen megrántotta a féket és megtorpantunk. Az út közepén két kakastollas csendőr állott előremersztett, szuronyos puskával, középütt pedig egy szakállas cibil patetikus mozdulattal tartott a feje fölött két kezével valami kékfedelű könyvet, mint ahogy Mózes tarthatta valamikor a törvények kötébláját. Ránk kiáltott:

— A törvény nevében! Kiszállani!

A két csendőr közrefogott bennünket és a dombtetőn magányosan álló jegyzői lakba vezetett. Az a szakállas cibil a jegyző volt. Lent a völgyben volt a kis román falu, Halmágy-Csúcsnak hívták. A jegyző alig bírt az izgalmával, fuldokló hangon kiáltott rám:

— Maguk elgázoltak két ártatlan polgárt! Most jelenti éppen a halottkém telefonon, hogy mindketten szörnyethaltak!

Egyszerre elállott a lélegzetem, igazán le voltam sújtva. Újra láttam azt a két kis kedves móc-lovacskát amint felborzolt sörénnyel, kitágult orrlyukkal rohan bolond ijedségében, láttam a kis szekeret, amint olyan komikusan dőlt bele az árokba. Mindez mosolygó, tréfás kalandnak látszott és most két ismeretlen ember holtan fekszik az útszélen. A halottkém komoran hallgatódzik néma mellükön és megfogalmazza a jelentését... Szánalmasan hebegve mentegődöttem. Hogy bármennyire megdöbrent is ez az eset, de ki kell jelentenem, hogy én nem vagyok hibás benne, nekem egyáltalán sejtelmem sem lehetett róla. Becsületesen elmondtam mindent apróra; hogy mi-helyt észrevettük a szekeret, lelassítottuk az autót, az útszéltre állottunk vele. Arról mi nem tehetünk, hogy a szekeret az utasok magára hagyták és a gyeplőt senki sem tartotta. Különben is, ha mi gázoltuk volna el a szekeret, annak valami nyoma maradt volna az autón, de nézze meg, az autó friss lakkozásán egyetlen karcolás sem látható, a sárhányói, lámpái épek. A jegyző oda se figyelt a szavamra. Dühösen lihegte:

— Jó, jó! Ezt majd a vizsgálat fogja megállapítani! Igazolják magukat!

A sofförnek megvolt a vezetői igazolványa, ő könnyen igazolta magát. De én hiába tapogattam végig a zsebeimet, egy árva névjegyet, egy ócska levélborítékot sem találtam. Én személyazonossági igazolványnak csak az arcomat hoztam el magammal, De gondoltam, hogy elég lesz, ha a nevemet megmondom neki. Akkoriban mi voltunk a két országos magyar híresség: én és a Brázay-sósborszesz. De tévedtem. A jegyző soha hírét sem hallotta a nevemnek és kijelentette, hogy mivel nem tudom igazolni magam, ittmaradok a csendőrök őrizetében, amíg illetékes helyről be nem szerzi az adatokat. A kétségbeesés ötletessé tett. A jegyző szobájában telefon volt, arra kértem hát, hogy hívja fel sorban a környék postahivatalait, bizonyára akad majd valahol egy postás-kisasszony, aki a képeslapokból ismerni fogja a fényképemet. A jegyző ebbe kelletlenül belement, de újabb keserves csalódás ért. A postahivatalokból sorra azt válaszolták, hogy ilyen nevű urat nem ismernek. A jegyző egyre lesújtóbb megvetéssel nézett rám és én is rohamosan zsugorodtam össze lelkemben, mint a felszúrt hólyag; most láthattam, hogy milyen kurta hordereje van a hírnévnek, amire olyan büszkék vagyunk a budapesti kávéházakban. De végre az egyik postahivatalból egy fiatal leányhang élénken sipította:

— Én ismerem a Nagy Endrét! Láttam egyszer Pesten! Mondja meg, hogy néz ki!

A jegyző oldalról szemügyre vett és elkezdte a telefonba mondogatni az ismertetőjeleket:

— Kopasz ... alacsony ... kövér ...

A postás-kisasszony diadalmasan vihogta:

— Akkor ez egy csaló! Hihihí! Mert Nagy Endre magas, vékony és hosszú, fekete haja van!

És már le is csapta a kagylót. Dühösen rátámadtam a jegyzőre. Igaz, hogy a hajamat kurtára nyíratam, mielőtt útra indultam, ezt az óvatossági intézkedést az erdélyi rovarfaunával ismerős befentesek ajánlották nekem. De hogy alacsony vagyok és kövér! Keserűen mondtam:

— Hát hogy állíthatta, hogy alacsony vagyok! Hiszen magasabb vagyok önnél!

Ott állottam mellette, a vak is láthatta, hogy legalább egy fejvel magasabb vagyok nála. De mindenestre neki állott feljebb és gögösen rámordított:

— Maga magasabb, mint én? Ilyen szemtelenség! Fogja be a száját!

Hát hiába! Annyira fölényben volt a hivatalos hatalmával, hogy végül magam is elhittem, hogy neki van igaza. Az biztos, hogy magam is nagyon kicsinek éreztem magam ott Halmágy-Csúcson. Egészen megtörve, elszontyolodva kérdeztem tőle, hogy most mi lesz. Hidegvérrel megnyugtattott, hogy semmi különösebb, ő majd felad telefonon egy táviratot a pesti rendőrségre és itt megvárom majd a választ. Addig kiülhetek a ház elé a lócára és várhatok. Majd a két csendőr ott fog ülni mellettem és vigyázni fog rám a szuronyos puskájával.

Könyörögni kezdtem neki, hogy legyen egy kis méltányosság benne. Ha már nem bízuk az úri becsületszavamban, kísértessen be az egyik csendőrrel a legközelebbi városba, Borosjenőre, ott biztosan akad majd valaki, aki igazolni fog. De ő sötét gyűlölettel förmedt rám:

— Itt fog maradni! Majd én megtanítom az ilyen urakat, hogy hogy kell a szegény, ártatlan népet gyilkolgtatni az országúton!

Ő bement a lakószobájába a családjához, én pedig leültem a kis lócára, a jegyzői lak előtt, a két szuronyos csendőr közé. Már alkonyodott és akármilyen andalító volt is a táj, nem sok gyönyörűségem telt benne. A völgyből kezdett a falu lakosságának aprajánagyja felsompolyogni és olyan gyanús sóvárgással gyülekeztek körülöttem, mint a farkasok a karám körül. Halkan, komoran beszélgettek, rám és az autóra mutogatva: nem értettem a szavukat, de biztos, hogy nem sok biztató volt benne. Valószínűleg a Rosszszellemet látták bennem, aki azért jött közéjük pokoli szerkezetével, hogy megrontsa őket. Most már örültem, hogy az a két csendőr ott van mellettem a szuronyos puskájával. Egész éjszaka ott ülhetek közöttük, csak el ne szunyókáljanak közben! Azok a bozontoshajú parasztok baltával, furkósbottal, vasvillával, kaszával a kezükben, úgy látszik, csak erre várnak.

Nagyon el voltam keseredve. Kivettem a cigarettatárcámat és rágyújtottam. Véletlenül ép akkor haladt el mellettem a jegyző. Meglátta a kezemben az arany cigarettatárcát és elkérte tőlem. Alaposan megnézte közelről, a fedelén ott volt bevésve a grófi címer a kilencágú koronával és a griffmadárral, amely kardot tart a kezében. Még soha madár költőt úgy meg nem ihletett, mint ahogy ez a griffmadár ihlette meg a jegyzőt. Az arca szélesre mosolyodott, a hangja líraian olvadozott. Visszaadta a tárcát és nyájasan mondta:

— Tulajdonképpen méltóságodnak fölösleges is itt megvárnia a rendőrség választát. Elvégre úriemberek közt az ilyesmi nem úgy megy ... Na nem igaz?

A griffmadár csudát tett a sötét erdélyi hegyek között. A jegyző maga segített be az autóba, szerencsés utat kívánt és sokáig integetett utánam.

Már csak pusztá pedantéria tőlem, hogy be is fejezem ezt a kis históriát. Aradon a pályaudvaron már megvehettem a legfrissebb helyi lapot, amelyben kolonnás riport volt a rémtettemről. Mennydörgő erkölcsei felháborodással írt a magamfajta megalomániás, primadonnáskodó emberekről, akik eszeveszettül száguldoznak az országutakon és perverz kéjjel gázolják halálra az ártatlan, munkás polgárokat. Pest felé közeledve a fővárosi lapokat is megvehettem. Azok is ilyen részletező kéjelgéssel teregették ki az esetemet. Eddig én is mindig újságíró voltam, most lettem életemben először riporttéma és keservesen konstatálhattam, hogy milyen lényeges különbség van a kettő között.

Otthon a sok izgalomtól és főként a lelkiismeret-furdalástól egy hétig ideglázban feküdtem. Mert akár mennyire ártatlannak tudtam is magamat, annak a két halottnak az árnya folyton kísértett.

Aztán egy hét múlva baráti, kedveshangú levelet kaptam az erdélyi főszolgabírótól. Mindenekelőtt is értesített, hogy az a két ember nem halt meg, kutya-baja, csak holtrészegek voltak, azért maradtak mozdulatlanul az árokban. A halottkém, aki a beállott halált hivatalosan konstatálta, szintén holtrészeg volt. Hiába, az ilyesmi megesik, amíg emberekre van bízva

a közigazgatás. De biztosított, hogy mélységesen felháborodott, amikor értesült róla, hogy két bűdös paraszt miatt egy úriembert feltartóztattak az útjában. Legyek nyugodt, olyan megtorló intézkedéseket tett, hogy ezekután többé az ilyen szégyen nem fog előfordulni az ő járásában.

60.

Az arany cigarettatárca második kalandja nagyon sokkal később esett meg. A fiam leérettségizett 1924-ben és én — amint azt már régebben megígértem neki, — jutalmul elvittem magammal Párizsba. Azt is megígértem volt neki, hogy olyan diákosan, olyan romantikus szegénységben fogunk ott élni, ahogy kezdő író-koromban töltöttem el ott először néhány hónapot.

Ezt az ígéretemet könnyű volt beváltanom, mert akkor a külföldi valutát a Nemzeti Bank utalta ki és a Nemzeti Bank gondoskodott róla, hogy ne essem ki sértésbe, ha esetleg Párizs költséges élvei el akarnak tántorítani ettől a szigorú programmtól. Bizony szűkösen volt pénzem, minden centimes-ot a fogam hoz kellett vernem. Így valahogy ki is jöttem volna, de a fiam közben megbetegedett Párizsban és szanatóriumba kellett befektetnem. Ez aztán egyszerre felborította költségvetésemet.

Már-már kétségbeestem, amikor eszembe jutott az arany cigarettatárcám. Egyszer már kisegített a bajból, most is ki fog segíteni. Egy kis zálogház nélkül nem is volna teljes a diákromantika és különben is, a költői latin génusz a rideg zálogházat *Mont de piété* nek, az Irgalmasság hegyének nevezte el és ez mégis csak enyhébben hangzik, mint a „zaci”.

Büszkén nyújtottam át a zálogház kis ablakán az aranytárcát. A hivatalnok hosszan, figyelmesen nézegette. Én elégtelen mosolyogtam magamban. Biztosan azt a griffmadarat bámulgatja. Egy ilyen szegény republikánus, képzelem mennyire meg lehet hatva, hogy végre láthat egy koronás heraldikai madarat.

Mikor már jól kinézte magát, felszólított, hogy kerüljek beljebb és kövessem őt. Bevezetett egy belsőbb terembe, ott egy másik úrnak halkán dörmögött valamit, aztán otthagytott vele kettesben. Az a másik úr kikérdezett, hogy ki vagyok, mi a foglalkozásom, az útlevelemet is alaposan átvizsgálta, aztán mikor megtudta, hogy író vagyok és tanulmányúton vagyok Párizsban, megenyhült a hangja. Közölte velem, hogy az a cigarettatárca olyan ötvözetből van, amelyet Franciaországban a törvény szigorúan kitiltott a forgalomból, mert hamisítványnak tekinti. Én mentegetődzésül megmutattam neki a griffmadarat, de erre azt mondta, hogy nem is a griffmadárral van baj, az rendben volna, de a baj azzal a másik bevéléssel van. azzal a kis arany-jellel. Mivel kétségtelennek látja a jóhiszeműségemet, a további eljárást beszünteti ellenem, a tárcát is visszaadja, de melegen ajánlja, hogy ne próbáljam mint aranytárgyat értékesíteni, mert akkor irgalmatlanul szemben találom magam a francia törvényekkel. És megnyugtatót, hogy a francia törvények nem ismerik a tréfát, amikor aranyról van szó.

61.

A kabaré pedig egyre mélyebbre kaptatott keréknyomokon, egyre mechanizáltabb nyugalommal mu-

ködött tovább. A műsor egyes számai hónapról-hónapra olyan rendszeresen cserélődtek ki, mint ahogy az élő szervezet szokta a sejtjeit kicserélgetni, anélkül, hogy ő maga formájában és lényegében megváltoznék. Lassankint minden kis nevetésnek, megilletődésnek, elérzékenyülésnek megvolt a maga helye a műsorban, mint a pilléreknek, oszlopfejeknek az épületen; csak az anyagot kellett kicserélni, de a formák mindig a régiek maradtak. Ha buta ember jut be ebbe az elgepiesedett biztonságba, örökre berendezkedik benne; de okos ember tudja, hogy a művészetben épp ez a tökéletesség, ez a nincstovább, ez a megállás a halál. Valami itt beteljesedett, elvégezte a föladatát és a tovább fejlődő élet mint elhasznált salakot fogja félredobni az útjából. Aki ebben megnyugodni nem tud, annak egyáltalán kár volt ezzel a földi étellel kísérleteznie.

Akkor már ötödik évében volt az Andrassy-úti kabaré. Egy délelőtt zólyomi Wagner Géza, a Képzőművészeti Társulat elnöke üzent hozzám, hogy látogassam meg, valami nagyon fontos ügyben. A kabaré a régi Múcsarnok palotájában volt, tehát az én háziuram a Képzőművészeti Társulat volt. Az öregúr nagyon szívélyesen fogadott. Elmondta, hogy a kabaré bérlete ebben az évben lejár és én még mindig nem adtam be az ajánlatomat, pedig ő súlyt helyez rá, hogy továbbra is én maradjak ott, mert ezzel látja a legbiztosabbnak a Társulat jövedelmét. Most hivatalos titkot fog elárulni, aminek a jelentőségét ügyvéd léteére nagyon jól tudja, de az én kedvemért ezt a szabálytalanságot is szívesen elköveti és elárulja, hogy egy csoport már beadta az ajánlatát a bérletre. Éspedig a

saját tagjaiból alakult ez a konkurrens-csoport, Medgyaszay Vilmával, Kőváry Gyulával és Nádor Mihállyal az élén. Csak azért mondja hát, hogy jó lesz résen lennem; adjam be minél hamarább az ajánlatomat; ő biztosít róla, hogy engem föltétlenül előnyben fognak részesíteni.

Még ez este előadás után ott marasztottam Medgyaszay Vilmát egy kis bizalmas beszélgetésre. Közöltem vele, hogy mindent tudok és egyáltalán nem veszem rossznéven tőle. Elvégre mindenkinek jogában áll, hogy a maga boldogulásának az útját kövesse. Csak azt hibáztatom, hogy miért csinálta titokban, a hátam mögött. Így könnyen megeshetett volna, hogy én is beadom az ajánlatomat, elkezdünk egymás tetejébe licitálni és oktanul megdrágítjuk a bérletet. Node szerencsére véletlenül még idejekorán megtudtam a dolgot és kijelentem, hogy visszalépek a kabarétól. Elvégre, ha már a saját tagjaim elérkezettnek látták az időt, hogy föllépjenek ellenem, ez annak a jele, hogy én már itt betöltöttem a magam szerepét. Ők biztosan jobban tudnak megítélni engem, mint én magam. Nincs ebben semmi különös, öt évig jól csináltam a dolgomat, most aztán elég volt. A művészetben a rutin nem nyereség, hanem tehertétel. Engem az ötéves gyakorlat már elkoptatott, jöjjenek a frissebb erők. A kabarének még egy évre az enyém volt a bérlete, azonkívül ott volt a berendezés, a bútorok, szőnyegek, díszletraktár. Medgyaszay Vilma ajánlatot tett, hogy mindezt készpénzen átveszi tőlem. Hát ezt is rövidesen elintézttem. Ott azonnal egy levélpapírra leírtam a következő szerződést: „Ezennel átadom Medgyaszay Vilmának a kabaré bérletét és teljes be-

rendezését. Ezzel szemben Medgyaszay Vilma kötelezi magát, hogy Máhr Nándort és Boldizsár Andort a régi fizetésével szerződteti”.

De úgy látszik, ez a követelésem is túlzott volt, mert Medgyaszay megnyitotta a kabaréját, de épp ezt a két kedves színészetet nem szerződtette.

62.

Hanem aztán meg kell adni, hogy — magyar szokás szerint — gyönyörű temetést kaptam. A búcsú-előadás olyan megható ünneppé dagadt, hogy az emléke még ma is könnyesen szorongatja a torkomat. Ezt az ünnepet Kőváry Gyula rendezte és pedig olyan titokban, hogy semmit sem sejthettem meg belőle. A nézőtérre a kabaré törzsközönségének a válogatottja gyűlt össze, még a folyosók is szorongásig megteltek közönséggel. Én gyanútlanul léptem a függöny elé. hogy a mindennapos megszokott programot végig konferáljam, de alighogy belekezdtem, Kőváry Gyula elibém ugrott a függöny mögül és erélyesen rámkialtott:

Elég volt, Nagy Endre! Öt évig szórakoztatott bennünket, most mi fogjuk szórakoztatni magát!

Széthúzódott a függöny, ott volt egy nagy karos-szék, abba beültetett. Köröskörül a koszorúknak, virágoknak akkora tömege, hogy tíz nemzeti halottnak is elég lett volna. Középpütt mahagóni-állványon, üveg-szekerényben állott egy nagy aranykoszorú, amelynek költségeit a magyar társadalom legkülönbözőbb rétegei hordták össze. A koszorú közepén volt egy szívalakú aranylemez, melyre az adományozók nevei voltak bevésvé. Ideírom ezt a névsort, hadd lássák, hogy volt

egy idő Magyarországon, amikor ilyen nevek békésen megfértek egymás mellett egy közös területen, anélkül, hogy egymásnak estek volna és egymást gyilkolták volna:

gróf Andrássy Gyula	Áldor Adolf
Bárczy István	Fényes László
gróf Bánffy Miklós	Dárdai Ede
gróf Dessewffy Emil	Dr. Gaál Endre
gróf Edelsheim-Gyulay Lipót	Dr. Szalay Géza
bárá Vay László	Dr. Lichtmann József
ifj. gróf Khuen-Héderváry Károly	Beöthy László
ifj. báró Szentkereszthy Béla	Dr. Dési Géza
Dr. Mayer Emil	Gundel Károly
Dr. Fekete Károly	Hevesi Sándor
Dr. Freund Jenő	Miklós Andor
Dr. Vázsonyi Vilmos	Szinyei-Merse Pál
Steuer Marcel	Kernstock Károly
Lipótvárosi Casino	Virter Ferenc
Molnár Ferenc	Ernst Lajos
Lengyel Menyhért	Fried Ferenc
Magyar-Mannheimer Gusztáv	Czakó Elemér
Lechner Ödön	Krausz Simon
Jakab Ernő	Dr. Jászi Oszkár
Gálos Kálmán	Magyarországi Szakszervezeti Tanács Titkársága.

Erre az egy estére Kőváry Gyula egy egész kerekded műsort írt meg és a társulat titokban betanulta az egészet. A kabaré régi műsorának tipikus alakjai sorra fölvonultak benne, hogy elbúcsúzzanak tőlem. Különös, könnyes, tömjénillatú multság volt.

Előadás után hazaszöktem, hogy gyorsan átöltözzem és az útiruhámat kapkodjam magamra. Ha már szakítani akartam a régi életemmel, ezt az operációt energikusan hajtottam végre. A vasúti jegyem meg volt már váltva, a bőröndöm elkészítve, bankett után egyenest a pályaudvarra hajtatok és reggel hat órakor el-

utazom Párizsba. Ott majd éves lakást keresek, berendezem és majd akkor jön a családom is. Van annyi pénzem, hogy a kamatjából tisztességesen élélhetünk. Párizsban maradok, amíg jólesik és amíg akad ott tanulnivalóm. Párizs lesz az a szellemi fürdő, amelyben kilúgozom magamból kabaré-múltamat és újból íróvá válhatok. A kabaré nem eszközeiben, hanem a célkitűzéseiben távolított el az irodalomtól. Arra kényszerített, hogy a pillanatnyi sikert hajszoljam és rászoktatott, hogy a fölvetett kérdésre mindig a legkönnyebben kínálkozó, legfölszínesebb megoldással válaszoljak. Csábító méreg ez, ha egyszer rászokott az ember, csak a legbrutálisabb erőfeszítéssel tud megszabadulni tőle. Ezért akartam messze szakadni sikereimtől, barátaimtól, mindennapos megszokott kedvteléseimtől. Ezúttal Párizs nem az örömök fővárosa volt a számomra, hanem kolostor.

Amint átöltöztem és elindultam a bankettre, az utcán különös menettel talákoztam. Egy hosszú konflis-sor baktatott lépésben a lakásom felé. Mind-egyik konflis roskadásig meg volt rakva virággal, ko-

o kossorúk útazása

szorúval, a széles selyemszalagok hosszan kiteregetve. Olyan volt az egész, mint egy díszes temetés. Megállottam és szorongó szívvel néztem utána. Valóban úgy éreztem, mintha engem temettek volna ott. Egy furcsán, váratlanul kivirágzott életsorsot, amely annyi izgalom, öröm, mámor, kaland után beteljesedett s most örök nyugalomra tér. A forró nyári éjszakában gőzölgött a körút, fiakkerek robogtak a ligeti örömök felé. a kávéházak terraszai tele voltak vidáman hűsülő közönséggel és azok a virágbaborított konflisok némán megállottak a házam előtt. Komolyan azt hittem, hogy akkor elvégeztetett. Nem sejtettem, hogy micsoda boldog, kalandos idők következnek még, amikor az embereknek sokszor kell meghalniuk és fáltámadniuk, bevégezniük az egyik életet, hogy belekezdjenek az újba. Harmincötéves voltam és befejeztem. E pillanatban pedig ötvenhétéves vagyok és azon tűnődöm, hogy mivel kezdem holnap.

63.

A svájci hegyek közt vitt a vonat. Villogó fehér csúcsok, zöld legelők, tiszta játék-házak mosolyogtak be a kupé ablakán. A francia határállomáson kiszálltam a perrónra, hogy egy kicsit megjárassam elgémberedett lábamat. Két francia katonatiszt hozzám lépett, szalutált és udvarias hangon megkért, hogy legyenek szívesek igazolni magam. Elcsudálkoztam. Értelmetlenül bámultam rájuk, aztán megkérdeztem, hogy hogy értik ezt? Mivel igazoljam magam? Mi ellen? Mivel? ők magyarázták nekem, hogy ez a község a Verdun—Belfort-i erődtérkép-övébe tartozik, itt rendkívüli katonai rendszabályok érvényesek. Itt csak az

esetben szállhatok ki a vonatból, ha igazolni tudom a személyazonosságomat. Talán van nálam valami *certificat*, de ha az nincs, elég lesz akármilyen másfajta okmány is. Nyersen kijelentettem, hogy nálam semmi-féle okmány sincs. Elvégre az ember nem szokott okmányokkal utazni! Ki hallott ilyet! A két katonatiszt erre kijelentette, hogy nem ragaszkodnak az okmányhoz. Talán van nálam egy hozzám címzett boríték, ők azzal is beérik. Végig tapogattam a zsebeimet, de bizony egy árva papírrongy se akadt bennük. Elkeseredésemben kifakadtam.

— Hallatlan! Hogy egy utast ilyen haszontalanságokkal molesztáljanak! Elvégre Európában vagyunk! Vagy nem?

A két katonatiszt angyali türelemmel mentegődött tovább. Hogy ők igazán nem tehetnek róla, ők« a kapott parancs alapján járnak el. De most már csak azt kérdik meg tőlem, hogy nem vagyok-e civilruhába öltözött katonatiszt. No azt nyugodtan kijelenthettem, hogy nem vagyok. Becsületszavamra? Becsületszavamra.

A két katonatiszt bocsánatot kért, hogy megzavart a sétámban és szalutálva odébb állott. Én pedig még sokáig dohogtam magamban, hogy Európában ilyesmi is előfordulhat! Hogy az utastól egy országhatáron még igazolványokat követelnek! És ezt nevezik kultúrának!

1913-ban volt. Egy év múlva kitört a világháború. És azóta nem csudálkozom és nem háborodom föl többé semmin.

UTÓIRAT

Ebben a kötetben természetesen csak egy korszak fejeződik be; magának a regény hősének az a kivételes szerencse jutott, hogy — sokszor bőre közvetlen veszélyeztetésével — egész sor történelmi korszakot éljen még át, sőt most is, még mindig újabb, kiszámíthatatlan átalakulások elé meredjen egyre kevésbé kíváncsi tekintetével. Tervem szerint tehát ezt a kötetet még egy második fogja követni, amelyben párisi tartózkodásomról, a világháborúról és az azt követő nagy összeomlásról lesz szó.

*De mielőtt ez előreláthatóan vesződéses munkába kezdenék, szeretnék rendbejönni a lelkiismeretemmel, hogy helyesen cselekszem-e, ha megmaradok annál a módszernél, amellyel az első kötetet letudtam magamról. Az olvasó az első kötetből láthatja, hogy itt nincs szó a kabaré monográfiájáról. Kedvem se lett volna, hogy ilyen monográfiát írjak és türelmem se lett volna, hogy a tárgy adattárát össze-
szedjem és rendszerbe állítsam. Ez a kötet önéletrajz-*

nak se mondható. Annyira sohse tudna elhatalmasodni rajtam az írás szenvedélye, hogy ki bírnék vetkőzni szemérmemből, amelybe magánéletemmel a világ előtt elrejtőzködöm. Meggyőződésem, hogy a legkevésbé megbízható dokumentumok azok a vallomások, amelyeket az önéletrajzíró tesz magáról. Magamat csak műszernek alkalmaztam, amelyben egy kor érdekesebb jelenségei észlelődtek és fejeződtek ki. Talán hibámul fogják felróni, hogy ezek a kis följegyzések nagyon is kerekdedek, gyanúsán kihegyezettek, anekdota-szemek. De erről se tehetek. Először is komponálni nemcsak az írók szoktak, néha bizony szokott az élet is bennem talán inkább megvan a hajlam mint másban, hogy ezeket a kigömbölyödött, érett eseményeket raktározzam el. Aztán meg az élmények önmaguktól is ki szoktak egészülni és kerekedni abban a bonyodalmas procedúrában, amelyben emlékekké válnak. Ha tehát azt állítom, hogy mindig jó hittel a tiszta igazságot írtam le, csak annyi igazságra gondolhattam, amennyi gyarló embertől e látszat-világgal szemben kitelik.

Az olvasó bizonyára meg fogja állapítani, hogy magasabbrendű célok nem vezettek ez írásomban, őszintén bevallom, hogy engem csak a magam gyö-

nyörűsége ösztönzött írás közben. Egy kicsit elbabrál-
gattam abban a fiókban, amelybe rendszertelenül
szoktam volt emlékeimet beledobálni és az volt az
illúzióm, hogy az olvasónak is lesz egy kis Öröme
benne. De hiába is tűztem volna ki célokat magam
elé. Az író munkáját nem a kitűzött cél szabja meg,
hanem a tehetsége. A legnagyobb szerénységgel se
tudna lent maradni és a legmegerőltetőbb ugrással se
bírna folyton önmaga fölött megmaradni. Ilyen körü-
lmények között az író csak egyet tehet: írjon és ne
mérciskélje Önmagát.

N. E.